

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС:

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 43 (1-3)

**КИЇВ
2023**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

/Видання засновано у 2017 році/

Свідоцтво про державну перереєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 24357-14197 ПР від 24.02.2020 року

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України: категорія "Б"
з **Педагогіки та Філософії**
(наказ №1643 від 28.12.2019 року)

Друкуються за рішенням

Вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*
(протокол №4 від 30.03.2023 року)

(*відповідно Наказу МОН України №949 від 25.10.2022 р. про реорганізації Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова)

Шеф – редактор: Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Головний редактор: Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Відповідальний редактор: Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Редакційна колегія:

Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Андрушкевич Ф., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополе)

Базалук О.О., доктор філософських наук, професор (Китай, Маомінг)

Бобрицька В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Бондаренко В. Д., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вашкевич В. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вернидуб Р. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Воронкова В. Г., доктор філософських наук, професор (Україна, Запоріжжя)

Гавриленко Т. Л., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Чернігів)

Гаврілова Л. Г., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Добродум О. В., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Доній Н. Є., доктор філософських наук, професор (Україна, Чернігів)

Задорожна О. М., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Костюк Ю. С., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Кухар Л. О., кандидат педагогічних наук (Україна, Київ)

Луценко І. О., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Матусевич Т. В., кандидат філософських наук (Україна, Київ)

Мезарос К.М., доктор філософії, доцент кафедри філософії та комунікацій (Румунія, Тімішоар)

Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Мудрецька І., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополе)

Олексенко Р. І., доктор філософських наук, професор (Україна, Мелітополь)

Олефіренко Т. О., кандидат педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Проньтенко К. В., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Житомир)

Путров С. Ю., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Рідей Н. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Савенкова Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Самчук З.Ф., доктор філософських наук, старший науковий співробітник, (Україна, Київ)

Свириденко Д. Б., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Слабко В. М., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Сущенко Л. П., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Терепищій С. О., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Франчук В. М., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Цзоу Ч., кандидат філософських наук, доцент (Китай, Маомін)

Чорноморець Ю. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Шиндаулова Р., доктор філософських наук, доцент (Казахстан, Алмати)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної освіти і науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють всі освітні галузі (науки про освіту; філософія освіти; освітні вимірювання; дошкільна, початкова, середня, професійна, вища освіта, менеджмент освітньої діяльності тощо).

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : збірник наукових праць / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2023. – Випуск 43 (1-3). – 111 с.

DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY

**EDUCATIONAL
DISCOURSE:
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS**

VOLUME 43 (1-3)

KYIV
2023

ISSN print 2522-9699; ISSN online 2616-5007

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

/The publication was founded in 2017 year/

Certificate of printed mass media's state re-registration:

Series KB № 24357-14197 IIP from February 24th, 2020

The publication is included in the list of scientific publications: Category "B" on **Pedagogy** and **Philosophy** (order of the Ministry of Education and Science No. 1643 dated December 28, 2019)

Printed by decision

Academic Council of Dragomanov Ukrainian State University *

(protocol № 4 from March 30, 2023)

* In accordance with the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 949 dated October 25, 2022, on the reorganisation of the National Pedagogical Dragomanov University

Honored Chief Editor: Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Chief Editor: Kyvliuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Responsible Editor: Mordous I. O., PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Editorial board:

Viktor Andrushchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. Of NAPSU (Ukraine, Kyiv)

Fabian Andrushkevych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Oleg Bazaluk, Doctor of Philosophical Sciences, Profess (Maoming, China)

Valentyna Bobrytska, Doctor, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Bondarenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Vashkevych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Roman Vernydub, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Valentyna Voronkova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Tatiana Havrylenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Chernihiv)

Liudmyla Gavrilo, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Olha Dobrodum, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Nataliia Donii, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Chernihiv)

Olha Zadorozhna, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Olga Kyvliuk, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Yuliia Kostiuk, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Kukhar, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Iryna Lutsenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Tatiana Matushevych, PhD in Philosophy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Claudiu Mesaros, PhD in Philosophy, Associate Professor (Romania, Timisoara)

Iryna Mordous, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Irena Mudretska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Roman Oleksenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Melitopol)

Taras Olefirenko, PhD in Pedagogy, Professor (Ukraine, Kyiv)

Konstantyn Prontenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Zhytomyr)

Sergii Putrov, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Nataliia Ridei, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Savenkova, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Zoreslav Samchuk, Doctor of Philosophical Sciences (Ukraine, Kyiv)

Denys Svyrydenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Volodymyr Slabko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Sushchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Terepyshchyi, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Vasyl Franchuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Chenzhan Zou, PhD in Philosophy, Associate Professor (China, Maomin)

Yuriy Chernomorets, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Raushan Shyndaulova, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Kazakhstan, Almaty)

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of modern education and science in terms of multicultural globalizational society. The main headings cover all educational areas (sciences about education; Philosophy of education; Educational measurements; Pre-school, primary, secondary, vocational, higher education, management of educational activities, etc.).

EDUCATIONAL DISCOURSE : COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS / Chief Editor O. P. Kyvliuk. – Kyiv : LLC “Scientific Information Agency “Science-technologies-information”, 2023. – Volume 43 (1-3). – 111 p.

© Editorial board, 2023
© Authors of articles, 2023
© Dragomanov Ukrainian State University, 2023
© LLC “Scientific Information Agency “Science-technologies-information”, 2023

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Новіков Б. В. Потіщук О. О. Бубон Т. В.	Творчий потенціал людини як рушійна сила розвитку сучасного суспільства	7
Ігнат'єв В. А.	Ісихастська традиція як джерело українського кордоцентризму	17
Кивлюк І. М.	Соціальна роль університету: актуальність і сучасні виклики	32
Аташкаде Р. В.	Специфіка новаторства в умовах "відтоку мізків"	40
Верещагін О. Ю.	Дизайн у стилі military та його вплив на самореалізацію людини	48
Лозовицький В. М.	Критика соціального конструктивізму в постметафізичній теології спілкування О. Філоненка	56
Рохман Б. М. Савчук О. І. Білоус С. І. Новосад М. Г.	Феномен свободи як засаднича сутність становлення суспільства	64

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

Луценко І. О.	Формування мети, цілей, завдань освітньої діяльності закладу дошкільної освіти, оцінка їх якості: модифікація критеріїв SMART	73
Галицький О. В. Кучеренко І. І. Микитенко П. В.	Веб-сайт закладу вищої освіти та його значення в інформаційно-освітньому середовищі	85
Вербовецький Д. В.	Аналіз досвіду впровадження гейміфікації в освітній процес	95

CONTENT

PHILOSOPHICAL CONCEPTS: HISTORY AND MODERNITY

Boris Novikov Olha Potishchuk Tetiana Bubon Vitalii Ihnatiev	Human creative potential as a driving force of modern society	7
Ihor Kyvliuk	Social role of the university: its relevance and modern challenges	32
Ruslana Atashkadeh	Specificity of innovation in conditions of “brain drain”	40
Oleh Vereshchahin	Military style design and its impact on human self-realisation	48
Vasyl Lozovytskyi	Criticism of social constructivism in the post-metaphysical theology of communication by O. Filonenka	56
Bohdan Rokhman Oleh Savchuk Svitlana Bilous Maria Novosad	The phenomenon of freedom as the fundamental essence of the formation of society	64

INNOVATIONS IN EDUCATION

Iryna Lutsenko	Formation of the purpose, goals, objectives of educational activities of preschool education institution, assessment of their quality: modification of SMART criteria	73
Oleksandr Halytskyi Inna Kucherenko Pavlo Mykytenko	The website of the higher education institution and its importance in the information and educational environment	85
Dmytro Verbovetskyi	Analysis of the experience of introducing gamification into the educational process	95

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.43(1-3)-1
УДК 130.123.3:316.3.071.2](045)

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЮДИНИ ЯК РУШІЙНА СИЛА
РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА
HUMAN CREATIVE POTENTIAL AS A DRIVING FORCE OF MODERN
SOCIETY

Б. В. Новіков
О. О. Потішук
Т. В. Бубон

Актуальність теми дослідження. В сучасному світі творчість являє собою особливий вид діяльності направлений на створення абсолютно нових невідомих до цього часу духовних або матеріальних здобутків. В процесі цієї діяльності народжується творча особистість, яка не тільки створює щось абсолютно нове але й вправно змінює навколишню реальність прилаштовуючи її до своїх соціальних потреб.

Постановка проблеми. Актуалізація творчого потенціалу особистості на його подальший вплив на розвиток сучасного суспільства є пріоритетною задачею. Важливим завданням такого впливу є активізація ресурсів творчої особистості в вирішенні сучасних проблем, а також висвітлення феномену творчого потенціалу в контексті сучасного суспільства. Людина як творча особистість виступає рушійною силою розвитку сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведене дослідження спонукало звернутися до робіт вітчизняних та зарубіжних науковців присвячених філософським засадам розвитку творчості та творчого потенціалу особистості як рушійної сили соціального розвитку. Проблема творчості досліджена у наукових працях С. Аверінцева, Б. Ананьєва, Г. Батіщева, М. Бердяєва, В. Біблера, В. Векслера, Л. Виготського, П. Капиці, Г. Кедрова, М. Когана, П. Кравчук, І. Кучерявого, В. Матюшкіна, М. Мойсе-

Urgency of the research. In the modern world, creativity is a special kind of activity aimed at creating completely new spiritual or material achievements that have not been known before. In the process of this activity, a creative personality is born who not only creates something completely new but also skillfully changes the surrounding reality to adapt it to his or her social needs.

Target setting. Actualization of the creative potential of the individual for its further influence on the development of modern society is a priority task. An important task of such influence is to activate the resources of a creative personality in solving modern problems, as well as to highlight the phenomenon of creative potential in the context of modern society. A person as a creative person is the driving force behind the development of modern society.

Actual scientific researches and issues analysis. The study prompted us to turn to the works of domestic and foreign scholars devoted to the philosophical foundations of the development of creativity and the creative potential of the individual as a driving force for development in the modern world. The problem of creativity has been studied in the scientific works of S. Averintsev, B. Ananiev, G. Batishchev, N. Berdyaev, V. Biebler, V. Wexler, L. Vygotsky, P. Kapitsa, G. Kedrova, M. Kogan, P. Kravchuk, I. Kucheriavyi, V. Matiushkin, M. Moiseev, V. Ovchynnikov,

ева, В. Овчиннікова, О. Половинкіна, Я. Пономарьова, Е. Фромма, А. Хуторського, В. Шинкарука та інших. Важливими для нашого дослідження стали наукові доробки українських учених: В. Андрущенко, М. Бойченка, Л. Горбунової, Е. Герасимової, В. Заблоцького, В. Ільїна, М. Михальченка, І. Надольного та інших.

Творчість як соціально-філософський феномен розглядається у роботах О. Гопки, В. Моляка, О. Музики, Б. Новікова, З. Самчука, В. Холоденко, Л. Яременко.

Постановка завдання. Метою дослідження є вплив творчого потенціалу особистості на формування та розвиток сучасного суспільства. Слід розглянути соціально-філософські засади формування творчого потенціалу та особливо звернути увагу на взаємозв'язок творчої особистості з розвитком та формуванням нових реалій.

Виклад основного матеріалу. Поняття творчість багатогранне саме тому його дослідження відбувається в різних площинах. Але слід звернути увагу на філософський аспект творчості. Оскільки саме філософія феномен творчості розкриває з точки зору онтологічного змісту та породження чогось нового.

Платон наголошував, що плід божої творчості – це світобудова, яка базується на божественному спогляданні, що в свою чергу, в процесі людської творчості виявляється як розумне. Ця ідея була розвинена у як “творіння з ніщо”, яке виправдовувало ідею божественного творіння світу у сфері чистого духу.

Слід звернути увагу, що філософи доби Середньовіччя розглядали поняття творчість у двох аспектах: теїстичному та пантеїстичному. В основі першого лежить розуміння творчості як веління божественної особистості – Бог є творцем світу і людини, крім того, він не тільки створив світ, але й завдяки божественному провидінню керує ним. В основі другого аспекту творчості лежить скоріше платонівське розуміння творчості як розуму, що

O. Polovynkin, Y. Ponomarev, E. Fromm, A. Khutorskyi, V. Shynkaruk, and others. Important for our study were the scientific works of Ukrainian scholars: V. Andrushchenko, M. Boychenko, L. Horbunova, E. Gerasymova, V. Zablotskyi, V. Ilyin, M. Mikhalchenko, I. Nadolnyi and others.

Creativity as a socio-philosophical phenomenon is considered in the works of O. Hopyka, V. Molyako, O. Muzyko, B. Novikov, Z. Samchuk, V. Kholodenko, L. Yaremenko.

The research objective. The purpose of the study is to analyze the impact of the creative potential of an individual on the formation and development of modern society. It is necessary to consider the socio-philosophical foundations of the formation of creative potential and to pay special attention to the relationship of the creative personality with the development and formation of new realities.

The statement of basic materials. The concept of creativity is multifaceted, which is why it is studied in different ways. But we should pay attention to the philosophical aspect of creativity. Because it is philosophy that reveals the phenomenon of creativity in terms of ontological content and the generation of something new.

Plato emphasized that the fruit of God's creativity is the world order, which is based on divine contemplation, which in turn is revealed as reasonable in the process of human creativity. This idea was developed as “creation out of nothing”, which justified the idea of the divine creation of the world in the realm of pure spirit.

It should be noted that philosophers of the Middle Ages considered the concept of creativity in two aspects: theistic and pantheistic. The former is based on the understanding of creativity as the command of a divine personality - God is the creator of the world and man, and he not only created the world but also controls it through divine providence. The latter aspect of creativity is based on the Platonic understanding of creativity as the mind contemplating itself.

Creativity is a social phenomenon; it is not possible without a carrier, that is, an individual or society as a whole. An

споглядає сам себе.

Творчість виступає соціальним феноменом, вона не можлива без носія, тобто індивіда або суспільства в цілому. Індивід, в свою чергу, розкривається саме через творчість, він має певний творчий потенціал, можливості, що встановлюють його здатність до творчості. Крім того, творчий потенціал є важливим ресурсом для здійснення творчої діяльності. Також важливо врахувати, що творчість може розглядатися у різних масштабах і в різних сферах життєдіяльності людини. Поняття "творча людина" означає не тільки наявність творчого потенціалу, а й здібність використовувати цей потенціал для здійснення творчих задумів.

Таким чином, здатність індивіда до перетворення навколишньої реальності, тобто соціально-культурного середовища, можлива за умови наявності творчого потенціалу.

Творчий потенціал, зі свого боку, характеризується сукупністю творчих здібностей, особливостей творчого мислення та внутрішніх ресурсів людини. Слід зауважити, що творчість та творчий потенціал є ключовими факторами успіху у сферах, де необхідно застосовувати творчі підходи, наприклад наука, філософія, мистецтво тощо. Важливо підтримувати та розвивати творчі здібності людей, щоб вони створювали нові ідеї та продукти, які будуть змінювати світ навколо нас. Таким чином, протиріччя які виникають між суспільством та окремою особистістю у вирішенні суспільних проблем, допоможе подолати саме актуалізація творчого потенціалу особистості.

Висновки. Творчий потенціал є однією з ключових рушійних сил розвитку сучасного суспільства. Він визначає не тільки науковий та технічний прогрес, але й культурні та соціальні зміни. Творчість дозволяє людям відкривати нові можливості та знаходити нестандартні рішення проблем. Отже, розвиток творчого потенціалу повинен бути пріоритетною ціллю будь-якого суспільства.

individual, in turn, reveals himself or herself through creativity; he or she has a certain creative potential, capabilities that establish his or her ability to create. In addition, creative potential is an important resource for creative activity. It is also important to take into account that creativity can be considered on different scales and in different spheres of human activity. The concept of a "creative person" means not only the presence of creative potential, but also the ability to use this potential to implement creative ideas.

Thus, an individual's ability to transform the surrounding reality, i.e. the socio-cultural environment, is possible only if he or she has creative potential.

Creative potential, in its turn, is characterized by a combination of creative abilities, peculiarities of creative thinking and internal resources of a person. It should be noted that creativity and creative potential are key success factors in areas where creative approaches are required, such as science, philosophy, art, etc. It is important to support and develop people's creative abilities so that they create new ideas and products that will change the world around us. Thus, the contradictions that arise between society and individuals in solving social problems can be overcome by actualizing the creative potential of the individual.

Conclusions. *Creativity is one of the key driving forces behind the development of modern society. It determines not only scientific and technological progress, but also cultural and social changes. Creativity allows people to open up new opportunities and find innovative solutions to problems. Therefore, the development of creative potential should be a priority goal of any society.*

Ключові слова: творчість, творча особистість, творчий потенціал особистості, творча діяльність.

Keywords: creativity, creative personality, creative potential of a person, creative activity.

Актуальність теми дослідження. В сучасному світі творчість являє собою особливий вид діяльності направлений на створення абсолютно нових невідомих до цього часу духовних або матеріальних здобутків. В процесі цієї діяльності народжується творча особистість, яка не тільки створює щось абсолютно нове але й вправно змінює навколишню реальність прилаштувавши її до своїх соціальних потреб. Отже, вирішення проблеми творчого потенціалу особистості викликана необхідністю формування творчої особистості виникнення якої дозволяє здійснювати творчу діяльність та бути готовою до самореалізації. Оскільки кожна людина має творчі здібності та готовність до саморозвитку, творчий потенціал можна вважати рушійною силою розвитку цивілізації. Саме розробка проблеми формування та розвитку творчого потенціалу в сучасних умовах дає змогу вирішувати багато проблем сучасного суспільства.

Постановка проблеми. Актуалізація впливу творчого потенціалу особистості на розвиток сучасного суспільства є пріоритетною. Важливими критеріями такого впливу є активізація ресурсів творчої особистості в вирішенні сучасних проблем, а також висвітлення феномену творчого потенціалу в контексті сучасного суспільства. Людина як творча особистість виступає рушійною силою розвитку сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведене дослідження спонукало звернутися до робіт вітчизняних та зарубіжних науковців присвячених філософським засадам розвитку творчості та творчого потенціалу особистості як рушійної сили розвитку в сучасному світі. Проблема творчості досліджена у наукових працях С. Аверінцева, Б. Ананьєва, Г. Батіщева, М. Бердяєва, В. Біблера, В. Векслера, Л. Виготського, П. Капиці, Г. Кедрова, М. Когана, П. Кравчук, І. Кучерявого, В. Матюшкіна, М. Мойсеєва, В. Овчиннікова, О. Половинкіна, Я. Пономарьова, Е. Фромма, А. Хуторського, В. Шинкарука та інших. Важливими для дослідження стали наукові доробки українських учених: В. Андрущенко, М. Бойченка, Л. Горбунової, Е. Герасимової, В. Заблоцького, В. Ільїна, М. Михальченка, І. Надольного та інших.

Творчість як соціально-філософський феномен розглядається у роботах О. Гопки, В. Моляка, О. Музики, Б. Новікова, З. Самчук, В. Холоденко, Л. Яременко.

Постановка завдання. Метою дослідження є вплив творчого потенціалу особистості на формування та розвиток сучасного суспільства. Слід розглянути соціально-філософські засади формування творчого потенціалу та приділити увагу взаємозв'язку творчої особистості з розвитком та формуванням нових реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття творчість багатогранне, саме тому його дослідження відбувається в різних площинах. Але нас цікавить саме філософський аспект творчості. Оскільки саме філософія феномен творчості розкриває з точки зору онтологічного змісту та породження чогось нового.

Філософський контекст поняття “творчість” сягає давнини. Представники філософії ідеалізму доби Античності розглядали “творчість як некероване, несвідоме, що приходить до людини. Так, наприклад, творчість в поглядах античних мислителів виступає в двох формах: як дещо божественне – акт

народження (творіння) космосу і як людське мистецтво, ремесло. Одна з характерних рис античної філософії полягає в тому, що всяка діяльність, зокрема і творча, за своїм онтологічним значенням розглядається як нижче споглядання (пізнання)” [2, с. 527]. Отже, представниками даної точки зору були Геракліт та Демокріт. Слід наголосити, що важливе місце в дослідженні проблеми творчості належить істинному знанню. Воно виступає у якості вічного споглядання та незмінності буття. Діяльність, в тому числі і творча має свій початок і кінець, а процес пізнання та споглядання нескінченні.

Поняття творчості намагалися пояснити такі відомі філософи як Платон та Арістотель. Платон наголошував, що плід божої творчості – це світобудова, яка базується на божественному спогляданні, в свою чергу, в процесі людської творчості виявляється розумне. “Розуміння творчості як інноваційного процесу було закладене Платоном, який визначав її як перетворення небуття в буття. Ця ідея була розвинена у християнському богослов’ї як “творіння з ніщо”, яке виправдовувало ідею божественного творіння світу у сфері чистого духу. Але вже Арістотелем були розкриті відносність критерію нового та ефект передування будь-якій творчості умов її здійснення” [7, с. 630]. Отже, можна зробити висновок, що поняття творчості має глибоке коріння у філософії, і Платон та Арістотель, розглядали його з різних точок зору. Платон підкреслював божественність творчості та її зв'язок із світом ідеальних форм, тоді як Арістотель більше уваги приділяв процесу творення та його умовам. Разом з тим, поняття творчості є відносним, і критерії новизни та ефекту передування не є абсолютними, а залежать від умов, у яких відбувається творчий процес. Таким чином, творчий підхід до вирішення проблеми античні філософи вважали здогадом або раптовим провидінням. Таким чином, творчість, в добу Античності була частиною практичної діяльності людини.

Доба Середньовіччя поєднувала в собі два аспекти творчості: теїстичний та пантеїстичний. В основі першого лежить розуміння творчості як веління божественної особистості, а саме мотиви вибору людини, прийняття рішень тощо, все те, що не підвладне розуму. В основі другого аспекту творчості лежить скоріше платонівське розуміння творчості як розуму, що споглядає сам себе.

Враховуючи основні тенденції дослідження творчості в Середньовічній філософії, слід зазначити, що творчість розглядається в межах історичного процесу. Тогочасні філософи вважають, що саме історія допомагає людині осягнути конечність життя. Так, наприклад, Тома Аквінський розглядає творчість як “добро в завершеності, як розум, що вічно спостерігає сам себе. Людська творчість у християнстві розглядалася, насамперед, як творчість історії. Художня і наукова творчість, навпаки, постають як дещо другорядне. У своїй творчості людина була постійно звернена до Бога і обмежена ним, тому у Середньовіччі немає пафосу творчості, що характерне Відродженню” [2, с. 528]. Отже, можна зробити висновок, що у християнстві творчість розглядалася переважно як творчість історії, яка була пов'язана з Богом та обмежена ним. У цій творчості людина була звернена до Бога та прагнула втілювати його задуми у світі. У той же час, художня та наукова творчість розглядалися як дещо другорядне. Наприклад, Фома Аквінський розглядав творчість як добро в завершеності та як розум, що вічно спостерігає сам себе. Визначається залежність від Бога та його задумів творчість є щось неймовірне, неповторне, неіснуюче та неосяжне.

У процесі переходу від доби Середньовіччя до Відродження творчість поступово набирає форми самопізнання, що властиве людині. Оскільки саме в

цей час індивід починає ідентифікувати себе як творчу особистість, яка відокремлює себе від Творця-Бога. Творчості відродження властивий художній характер, а головним носієм являється геніальна людина. Тенденції починають змінюватися, від теологічного контексту спостерігається перехід до самого творчого процесу з наголосом на особистість яка є його частиною. Поряд зі зміною інтересу до особистості як носія творчого початку, виникає цікавість і до культури, як продукту творчості попередніх поколінь. Отже, людина починає розуміти, що вона є центром Всесвіту та являється носієм творчого потенціалу.

Наступний період в розумінні творчості відображає всі попередні тенденції пантеїстичної традиції, а також античну традицію розуміння творчості. Відомі філософи такі, як Т. Гоббс, Дж. Локк, Ф. Бекон творчість порівнювали з винахідництвом, зазначаючи, що вона – це певна влучна комбінація, скоріш за все випадкова, що включає в себе вже існуючі елементи.

Не слід залишати поза увагою, концепцію творчості Іммануїла Канта, який розглядає творчість як діяльність по перетворенню світу людиною. На його думку, в процесі перетворюючої діяльності, людина створює новий світ. І. Кант вважає, що “творчій процес і свідомість людини взаємопов’язані між собою. Тракткування творчості на ґрунті раціоналізму було розвинуто Кантом і Гегелем, які пов’язували творчість з діалектикою необхідності та свободи”. [7, с. 630]. Отже, філософ зазначає, що творчості характерна здатність до уяви, що поєднує між собою багатогранність почуттів та понять розуму. Отже, творчість міститься в основі пізнання, оскільки в творчій уяві міститься момент довільності.

Таким чином, проаналізувавши думки різних філософів щодо поняття творчості, можна зробити висновок, що творчість є складним та багатогранним процесом, який може бути трактований по-різному. Платон та Арістотель підкреслювали роль творчості у процесі створення нового, а Тома Аквінський розглядав творчість як завершене добро, яке є розумом, що спостерігає самого себе. У християнстві творчість розглядалася, насамперед, як творчість історії, а художня та наукова творчість були дещо другорядними. І. Кант та Гегель пов’язували творчість з діалектикою необхідності та свободи. Таким чином, творчість можна розуміти як процес перетворення небуття в буття, створення нового світу людиною.

Не можна не відзначити того факту, що філософи наступного історичного періоду почали розвивати такі філософські напрями як екзистенціалізм, психоаналіз та філософія життя. Прихильники цих напрямів звертали увагу на творчість як життєву енергію, якою наділена людина. Так, наприклад, З. Фрейд та К. Юнг творчість розглядали як поєднання сфер, свідомого, несвідомого та мотивації. Поряд з цим відомі представники пов’язували творче начало з потягом до життя, життєвою енергією. Розглядаючи художню творчість дослідники зазначали, що відбувається процес сублимації – витіснення. З. Фрейд вважав, що творчість має спільні характеристики зі сновидіннями та фантазією, а саме здатність до сублимації. К. Юнг, в свою чергу, сприймав роль несвідомого в становленні творчості, як першооснову творчих винаходів та виникнення нових знань. Оскільки в людині можливі лише два начала: особисте та творче, що наразі це і відрізняє нас від інших тварин.

Одним з прихильників філософії життя був В. Дільтей, який зазначав, що людина є творцем сама по собі, а саме творцем свого життя в процесі якого народжується історія. Творчість він розглядає у якості мистецтва. Поряд з цим філософ зазначає, що саме пізнання – це і поетичний дар, і водночас любов. Цей спосіб пізнання можливий тільки за наявності доброго, благого почуття.

Отже, мистецтво виступає як орган життя суспільства в цілому, що має можливість переведення розуму індивідів у почуття, фантазії тощо.

Таким чином, “спільним для філософії життя, екзистенціалізму і фрейдизму в поясненні творчості є протиставлення творчості інтелектуальному і технічному моментам, визначення інтуїтивної або екстатичної природи творчості, а носіями творчого початку є органічні процеси або екстатично-духовні акти, де індивідуальність розглядається як дещо цілісне і неподільне” [2, с. 529]. Прослідковуючи основні концепції творчості та погляд різних філософів на її формування та розвиток, слід зазначити, що творчість – це складний діалектичний процес, діяльність яка направлена на продукування нового знання та реальності, окультурення навколишнього середовища.

Суть сучасного розуміння поняття творчість полягає в тому, що відображення та активність, як важливі якості матерії, виступають відправною точкою виникнення творчого начала в людині. Творче начало в людині, тобто творча активність виступає як відображення, що відповідає сприйняттю або відчуттю суб’єкта. Поряд з цим паралельно можна зазначити, що творча дія може виступати у формі фантазії та уявлення. Таким чином, творчість – вища і специфічна форма розвитку індивіда. “Здібність до творчості виникає як наслідок удосконалення форм відображення, тобто свідомість (пізнання) є основою творчості. В свою чергу творчість виступає однією з головних функцій свідомості. Лише людська свідомість здатна, відображаючи предмет, створювати нове, що не мало місця в самій природі. Відображення, поступово розвиваючись, на вищій стадії, тобто на рівні людської свідомості, отримує якісно новий параметр – здібність до творчості. Нове виступає як відображення ідеального. Відображення – це база, основа, фундамент творчості, а творча діяльність – це здатність людини удосконалювати свої здібності відображення” [2, с. 532]. Отже, творчість як форма відображення свідомості (пізнання), досягає етапу прийняття та усвідомлення творчої проблеми яка виникає перед індивідом. На цьому етапі творча проблема стає викликом для активності свідомості, що сприяє посиленню творчого потенціалу індивіда. В цьому контексті творчість проходить етапи виникнення проблеми, прийняття творчої проблеми, породження ідей та ідеальної картини світу, застосування перевірки варіативності за допомогою практичних дій, а також втілення отриманих результатів в процесі творчої активності. Творчий потенціал у такому разі виступає як вміння постановки проблеми та її вирішення.

Як зазначає, В. Моляко, існує “парадигма стратегіальної організації творчих процесів, конкретних процесів творчої діяльності, що передбачає такі цілеспрямовані дії що дозволяють актуалізувати наявні знання, що потрібні для розуміння нової задачі, спрямувати пошук проекту розв’язання, винайти поточні технології розв’язання, застосувати ці технології в умовах нової задачі, оцінити досягнуте розв’язання. Йдеться про нову організацію діяльності, а це означає і нову особистість, оскільки ми дотримуємося тієї точки зору, що поняття особистості принципово пов’язане з її творчим потенціалом та його неодмінною реалізацією в конкретній діяльності” [5, с. 4].

Слід зазначити, що “творчий потенціал – це ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності в цілому. В нашому концептуальному визначенні, коли ми розглядаємо поняття “творча людина”, то маємо на увазі, що ця людина потенційно здатна до творчості. Інша річ у яких масштабах, у якому обсязі, на яких часових дистанціях, в яких сферах” [3, с. 14]. Отже, творчість виступає

соціальним феноменом, вона не можлива без носія, тобто індивіда або суспільства в цілому. Таким чином, індивід, в свою чергу, розкривається саме через творчість, він має певний творчий потенціал, можливості, що встановлюють його здатність до творчості.

В. Холоденко зазначає, що “творчий потенціал за своєю сутністю є інтегруючою якістю особистості, що характеризує міру її можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері своєї діяльності, яка має суспільне значення. Тому, вимірювати творчий потенціал потрібно не тільки новизною і значущістю предметних результатів творчої діяльності, а й тими змінами в особистісній структурі суб’єкта творчості, які призводять внаслідок самовдосконалення і самореалізації особистості до змін у характері та змісті її життєвих виявів” [6, с. 23]. Крім того, творчий потенціал індивіда включає в себе такі характерні риси, як особистий та інноваційний підхід до життєдіяльності, активність під час прийняття рішень та в процесі діяльності, здатність до вирішення нових завдань за допомогою індивідуального підходу, здатність до самоаналізу та розвинену інтуїцію.

Так, наприклад, відомий американський філософ вважає, що “людина зможе стати сама собою завдяки повному розвитку індивідуальної самості, цілеспрямованій актуалізації свого потенціалу. Усвідомлення власної самості та спроможність її реалізувати, на думку мислителя, є основним джерелом її існування, творчого життєздійснення. Втрата ж самості, небажання розвивати свої первинні можливості призводять до саморуйнування. Життєва задача людини, – пише Е. Фром, – парадоксально поєднує в собі реалізацію індивідуальності і, водночас, вихід за її межі та досягнення універсальності. Отже, в наведених філософських положеннях розкривається взаємодія людини з навколишнім світом та іншими людьми в процесі її особистісного, творчого зростання, яка є реальним простором для реалізації людиною власних творчих резервів, а також їх поповнення та збагачення” [1, с. 12]. Крім того, життєва задача людини передбачає не тільки реалізацію її індивідуальності, але й прагнення досягти універсальності, що забезпечується взаємодією з навколишнім світом та іншими людьми. Така взаємодія сприяє особистісному, творчому зростанню, яке є можливістю для реалізації творчих резервів людини та їх подальшого розвитку. Е. Фром зазначає, що життєва задача людини є парадоксальною, оскільки вона містить у собі дві протилежності, а саме індивідуальність та універсальність, але саме в їх поєднанні полягає можливість реалізації людського потенціалу. Таким чином, здатність індивіда до перетворення навколишньої реальності, тобто соціально-культурного середовища, можлива за умови наявності творчого потенціалу. Оскільки саме він сприяє саморозвитку індивіда, а також створенню нового не лише в суспільстві, а й в самому собі.

На думку дослідника Л. Яременко, саме “креативність характеризує творчість, здатність до творчої дії, потенціал, внутрішній ресурс людини, а творчий потенціал можна визначити як потенційну креативність, сукупність творчих здібностей особистості, особливостей її творчого мислення” [8, с. 119]. З цитати Л. Яременка випливає, що креативність та творчий потенціал є важливими характеристиками творчості та творчої дії людини. Креативність описує здатність до нестандартного мислення та знаходження неочікуваних рішень, яка виступає основою творчості. Творчий потенціал, зі свого боку, характеризується сукупністю творчих здібностей, особливостей творчого мислення та внутрішніх ресурсів людини. Слід зауважити, що творчість та

творчій потенціал є ключовими факторами успіху у сферах, де необхідно застосовувати творчі підходи, наприклад наука, філософія, мистецтво тощо. Розвиток креативності та творчого потенціалу людини є невід'ємною складовою й освітнього процесу, який повинен сприяти формуванню нестандартного мислення. Важливо підтримувати та розвивати творчі здібності людей, щоб створювати нові ідеї та продукти, які змінюють світ навколо нас.

Крім того, творчість є “спосіб здійснення гуманізму” і умовою “буття дійсного гуманізму у вигляді практичної все загальності”; вона можлива “лише як всезагальність одиничного, опосередкована загальністю”. Творчість є “корисним здійсненням блага через істину у красі”, “найбільш розвиненим способом розвитку” [4, с. 10].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи, слід наголосити, що звернувшись до різних досліджень та теорій, можна зробити висновок, що творчість – це комплексне поняття, яке включає в себе різні аспекти і складові, такі як пізнання, уяву, відображення, діалектику, свідомість тощо. Людська творчість є досить складним та неоднозначним явищем, пов'язана з розвитком свідомості та здатністю до перетворюючої діяльності.

Творчий потенціал людини є ресурсом, який може бути розкритий на різних рівнях, у різних сферах і в різний час. Загалом, творчість є важливим елементом людської культури та прогресу, який має велике значення для розвитку суспільства та самої людської особистості. Крім того, усі особливості і риси творчої особистості можуть розвиватись та змінюватись в процесі життя, та залежать від різноманітних факторів, таких як соціальне середовище, досвід, спілкування з іншими творчими людьми.

Творчість є складним та багатогранним явищем, яке можна вивчати та розвивати, і яке відіграє важливу роль у розвитку сучасного суспільства та культури.

Творчий потенціал виступає як рушійна сила розвитку суспільства. Творчій особистості властиве креативне бачення навколишнього світу, прагнення до розв'язання проблем та протиріч які виникають перед нею, самоактуалізації. Він базується на дії, творчій діяльності, навичках, здібностях, активності особистості яка являється частиною суспільства.

Слід наголосити, що єдиним критерієм творчого потенціалу особистості є здатність до розвитку діяльності з ініціативи самого суб'єкта. Таким чином, можна вирішувати винахідницькі завдання, оскільки вони потребують творчого мислення та ініціативи.

Творчий потенціал є однією з ключових рушійних сил розвитку сучасного суспільства. Він визначає не тільки науковий та технічний прогрес, але й культурні та соціальні зміни. Творчість дозволяє людям відкривати нові можливості та знаходити нестандартні рішення проблем.

Стимулюючи інноваційний розвиток, творчий потенціал підтримує конкурентноспроможність суспільства на глобальному рівні. Творчість сприяє зміцненню соціальної інтеграції та взаєморозуміння між людьми, що є необхідною умовою для розвитку гармонійного суспільства. Отже, розвиток творчого потенціалу повинен бути пріоритетною ціллю будь-якого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Гопка, ОМ 2016, *Творчий потенціал особистості як наукова категорія*, Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, с. 11-14.
2. Кузнєцова, ІВ, Дорошенко, ПФ & Доннікова, ІА 1997, ‘Вища освіта України в контексті нової

соціокультурної парадигми', *Філософія освіти в сучасній Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні"*, Київ: ІЗМН, с. 163 – 164.

3. Моляко, ВО (ред.) & Музика, ОЛ (ред.) 2006, *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень*. Колективна монографія, Житомир: Рута, 320 с.
4. Новіков, БВ 2015, 'Про основний принцип дійсного гуманізму', *Творчість у філософських вимірах*, Київ: ВК "Політехніка", 187 с.
5. Моляко, ВО 2004, 'Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини', *Практична психологія та соціальна робота*, Київ, Вип. 8, с. 1-4.
6. Холоденко, ВО 2019, 'Творчий потенціал особистості: зміст, структура та передумови успішної реалізації у мистецькій освіті', *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*, Київ, Вип.26, с. 22 – 26.
7. Шинкарук, ВІ 2002, *Філософський енциклопедичний словник*, Київ: Абрис, 751 с.
8. Яременко, ЛА 2010, 'Креативність як творчість: спільне та відмінне', *Вища освіта України*, № 4, с. 117-123.

References:

1. Нопка, ОМ 2016, *Tvorchyi potentsial osobystosti yak naukova katehoriia (Creative potential of the individual as a scientific category)*, Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova, s. 11-14.
2. Kuznietsova, IV, Doroshenko, PF & Donnikova, IA 1997, 'Vyshcha osvita Ukrainy v konteksti novoi sotsiokulturnoi paradyhmy (Higher education of Ukraine in the context of a new socio-cultural paradigm)', *Filosofii osvity v suchasni Ukraini: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Filosofii suchasnoi osvity ta stan yii rozrobky v Ukraini"*, Kyiv: IZMN, s. 163 – 164.
3. Moliako, VO (red.) & Muzyka, OL (red.) 2006, *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen (Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results)*. Kolektyvna monohrafiia, Zhytomyr: Ruta, 320 s.
4. Novikov, BV 2015, 'Pro osnovnyi pryntsyp diisnoho humanizmu (On the basic principle of real humanism)', *Tvorchist u filozofskykh vymirakh*, Kyiv: VK "Politekhnika", 187 s.
5. Moliako, VO 2004, 'Psykhologhiia tvorchosti – nova paradyhma doslidzhennia konstruktyvnoi diialnosti liudyny (Psychology of creativity - a new paradigm for the study of constructive human activity)', *Praktychna psykhologhiia ta sotsialna robota*, Kyiv, Vyp. 8, c. 1-4.
6. Kholodenko, VO 2019, 'Tvorchyi potentsial osobystosti: zmist, struktura ta peredumovy uspishnoi realizatsii u mystetskii osviti (Creative potential of the individual: content, structure and prerequisites for successful implementation in art education)', *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriiia 14. Teoriia i metodyka mystetskoi osvity*, Kyiv, Vyp.26, c. 22 – 26.
7. Shynkaruk, VI 2002, *Filosofskiyi entsyklopedychnyi slovnyk (Philosophical encyclopedic dictionary)*, Kyiv: Abrys, 751 s.
8. Yaremenko, LA 2010, 'Kreatyvnist yak tvorchist: spilne ta vidminne (Creativity as creativity: common and different)', *Vyshcha osvita Ukrainy*, № 4, s. 117-123.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.43(1-3)-2

УДК 141.33

ІСИХАСТСЬКА ТРАДИЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО УКРАЇНСЬКОГО КОРДОЦЕНТРИЗМУ

HESYCHASTIC TRADITION AS A SOURCE OF UKRAINIAN CORDOCENTRISM

В. А. Ігнат'єв

Актуальність теми дослідження. Багато аргументованої критики у бік логоцентризму та раціоналізму класичної філософської парадигми призвело до її деструкції. Та поряд з цим формувалися елементи неklasичної методології різних напрямків та шкіл, що дозволило осмислити і навіть відкрити історико-філософські традиції. В даній статті мова йде про досить новітній з точки зору філософського обґрунтування напрям, який отримав назву “український кордоцентризм”. Даний напрям цікавий тим, що на відміну від західноєвропейської класичної філософської парадигми з логоцентричним фундаментом, український кордоцентризм відноситься до неklasичної філософської парадигми, тому що свідомо будувався на принципі “серця”. У свою чергу цей принцип має свою парадигмальну тяглість, яка розвивалася на “узбіччі”, “периферії” класичної європейської філософської парадигми. Аналізуючи тексти українських мислителів, Д. Чижевський визначив центральний “знак-символ – людське серце”, яке позначило не тільки культуру українського бароко, а й сформувало проблему “філософії серця” як основної характеристики цілої традиції української філософії, яку представляють Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Гоголь, Т. Шевченко, В. Винниченко. А якщо так, то виникає питання про історико-філософські джерела, що визначали даний напрям українських мислителів.

Постановка проблеми. Особливість українського кордоцентризму полягає у тому, що українська культура має не тільки корені загальнохристиянської, а саме православної культури з ісихастською традицією. Саме ісихастська традиція в період становлення національної української

Urgency of the research. Many well-argued criticisms of the logocentrism and rationalism of the classical philosophical paradigm led to its destruction. But along with this, elements of non-classical methodology of various directions and schools were formed, which made it possible to understand and even discover the historical-philosophical traditions. In this article, we are talking about a fairly new direction from the point of view of philosophical justification, which was called “Ukrainian cordocentrism”. This direction is interesting in that, unlike the Western European classical philosophical paradigm with a logocentric foundation, Ukrainian cordocentrism belongs to a non-classical philosophical paradigm, because it was consciously built on the principle of “heart”. In turn, this principle has its own paradigmatic force, which developed on the “sidelines”, “periphery” of the classical European philosophical paradigm. Analyzing the texts of Ukrainian thinkers, D. Chyzhevsky identified the central “sign-symbol - the human heart”, which marked not only the Ukrainian baroque culture, but also formed the problem of the “philosophy of the heart” as the main characteristic of the entire tradition of Ukrainian philosophy, represented by H. Skovoroda, P. Yurkevich, M. Gogol, T. Shevchenko, V. Vynnychenko. And if so, then the question arises about the historical and philosophical sources that determined this direction of Ukrainian thinkers.

Target setting. The peculiarity of Ukrainian cordocentrism lies in the fact that Ukrainian culture has not only the roots of Christian culture in general, but rather of Orthodox culture with the Hesychast tradition. It was the Hesychast tradition during the formation of national Ukrainian statehood that determined not

державності визначила не тільки вектор української історії, а й культуру українського мислення. Автор досліджує історико-культурний вплив ісихастської традиції на процес становлення української історії, національної української державності і у цілому на культуру українського мислення. Без врахування впливу ісихастської традиції не можливо зрозуміти джерела ідей Г. Сковороди та П. Юркевича як засновників українського кордоцентризму. Із врахуванням ісихастської традиції український кордоцентризм постає як явище неklasичної філософської парадигми, що має не тільки історико-філософське значення, а й визначає сьогодення та перспективи філософсько-релігійного та культурного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри різні акценти на які наголошують сучасні дослідники: І. Бичко, М. Булатов, І. Мойсеїв, С. Ярмусь, Н. Хамітов, К. Кислюк, В. Кремень, О. Стражний. Я. Гнатюк вказує на те, що український кордоцентризм є досить складним феноменом, а тому з точки зору традиційної філософії можна виділити в ньому цілий спектр герменевтичних шарів: мета-філософський, історико-філософський, онтологічний, гносеологічний, антропологічний, аксіологічний, соціально-філософський, історіософський, етичний. Шукаючи першоджерела формування даної традиції С. Ярмусь, А. Бичко стверджують, що джерела ідей кордоцентризму закладаються ще в період Київської Русі. Але особливо необхідно звернути увагу на дослідження С. Шуміла, який вперше послідовно досліджує і доводить прямий зв'язок ісихастської традиції та української історії та державності.

Постановка завдання. Нашим завданням є доведення тези, що саме ісихастська традиція є джерелом український кордоцентризму як неklasичної філософської традиції.

Виклад основного матеріалу. Історія прийняття християнства Київською Руссю із самого початку свідчить про тісні зв'язки з чернечою республікою на Афоні. Дослідники

only the vector of Ukrainian history, but also the culture of Ukrainian thinking. The author examines the historical and cultural influence of the Hesychast tradition on the process of formation of Ukrainian history, national Ukrainian statehood and, in general, on the culture of Ukrainian thinking. Without taking into account the influence of the Hesychast tradition, it is impossible to understand the sources of the ideas of H. Skovoroda and P. Yurkevich as the founders of Ukrainian cordocentrism. Taking into account the hesychast tradition, Ukrainian cordocentrism appears as a phenomenon of a non-classical philosophical paradigm, which has not only historical and philosophical significance, but also determines the present and prospects of the philosophical, religious and cultural space.

Actual scientific researches and issues analysis. Despite the different emphases emphasized by modern researchers: I. Bychko, M. Bulatov, I. Moiseev, S. Yarmus, N. Khamitov, K. Kislyuk, V. Kremen, O. Strazhny. Ya. Hnatiuk points out that that Ukrainian cordocentrism is a rather complex phenomenon, and therefore, from the point of view of traditional philosophy, a whole spectrum of hermeneutic layers can be distinguished in it: metaphilosophical, historical-philosophical, ontological, epistemological, anthropological, axiological, socio-philosophical, historiosophical, ethical. Looking for the original sources of the formation of this tradition, S. Yarmus and A. Bychko claim that the sources of the idea of cordocentrism are laid down in the period of Kyivan Rus. But it is especially necessary to pay attention to the research of S. Shumil, who for the first time consistently researches and proves the direct connection between the hesychastic tradition and Ukrainian history and statehood.

The research objective. Our task is to prove the thesis that the hesychast tradition is the source of Ukrainian cordocentrism as a non-classical philosophical tradition.

The statement of basic materials. The history of the adoption of Christianity by Kyivan Rus from the very beginning shows close ties with the monastic republic on Mount Athos. Researchers testify that

свідчать, що Афон вже тоді був центром просвітництва і культури Київської Русі. Тільки таким чином стає зрозумілим, що Антоній Печерський не був історичною випадковістю, яка раптом як зірка впала з неба. Не тільки в Києві, а й у інших культурно-політичних центрах з'являються монастирі у контексті афонської спадщини. XV ст. для Візантійської імперії стало катастрофічним. Але Афон зберіг відносну автономність. У XVI ст. саме Волинь стає духовно-просвітницьким центром зв'язку української землі з Афоном. Занепад Візантії позначився і на історії українських земель. Поступове підсилення Речі Посполитої призвело до початку проектів з поглинання православної культури. Берестейська унія 1596 р. спровокувала рух православного духовно-культурного опору. І Афон із традицією ісихастів виконував свою духовну місію. Афонський вплив на літературні твори українських діячів був прямим. С. Шуміло стверджує, що старець Іоанн Вишенський був найяскравішою особистістю православного руху в Україні XVII ст. Його духовно-літературна творчість на століття випереджає передвісників "філокалічного відродження" у православ'ї XVIII-XIX ст. Твори І. Вишенського наскрізь просякнуті аскетично-ісихастськими мотивами. Але він був не тільки досвідченим практиком безперестанної Ісусової молитви, а намагався прищепити ісихастську традицію на батьківщині. Саме звідси було його бажання будувати духовно-просвітницьку систему в православних монастирях за афонськими звичаями. Українське ісихастське відродження мало не тільки релігійний і культурно-політичний вплив. Він носив державницький характер. Прямий вплив на формування української державності підтверджує благословення і за суттю легітимізацію на "священну війну" за оборону православ'я відомого афоніта патріарха Константинопольського Афанасія, який двічі зустрічався з Богданом Хмельницьким і який закінчив своє життя у козацькому Мгарському монастирі. Участь афонітів не тільки у духовному, а й у політичному житті України була систематична і широко

Mount Athos was already the center of enlightenment and culture of Kyivan Rus. Only in this way does it become clear that Antony Pecherskyi was not a historical accident that suddenly fell from the sky like a star. Not only in Kyiv, but also in other cultural and political centers, monasteries appear in the context of the Athos heritage. XV century became catastrophic for the Byzantine Empire. But Athos retained relative autonomy. In the 16th century it is Volyn that becomes the spiritual and educational center of connection between the Ukrainian land and Mount Athos. The decline of Byzantium also affected the history of Ukrainian lands. The gradual strengthening of the Polish-Lithuanian Commonwealth led to the beginning of projects to absorb Orthodox culture. The Union of Brest in 1596 provoked a movement of Orthodox spiritual and cultural resistance. And Athos, with the tradition of the Hesychasts, fulfilled his spiritual mission. The Athos influence on the literary works of Ukrainian figures was direct. S. Shumylo claims that Elder Ioann Vyshenskyi was the brightest personality of the Orthodox movement in Ukraine in the 17th century. His spiritual and literary work is a century ahead of the forerunners of the "philokalic revival" in Orthodoxy of the 18th-19th centuries. The works of I. Vyshenskyi are deeply imbued with ascetic and hesychastic motifs. But he was not only an experienced practitioner of the incessant Jesus prayer, but also tried to instill the hesychastic tradition in his homeland. It was from this that he wanted to build a spiritual and educational system in Orthodox monasteries according to Athos customs. The Ukrainian hesychastic revival had not only a religious and cultural-political influence. He was a statesman. The direct influence on the formation of Ukrainian statehood is confirmed by the blessing and, in fact, the legitimization of the "holy war" for the defense of Orthodoxy by the well-known Aphonite Patriarch of Constantinople Athanasius, who twice met with Bohdan Khmelnytsky and who ended his life in the Cossack Mgar monastery. The participation of Aphonites not only in the spiritual, but also in the political life of Ukraine was systematic and widespread. The 17th - 18th centuries also had a

розповсюджена. XVII-XVIII ст. теж несли на собі значний вплив ісихастської традиції на всі версти українського суспільства від духовно-політичної еліти до широких мас. Саме цим можна пояснити феномен Г. Сковороди.

Висновки. Український кордоцентризм як історико-філософське явище є прямим наслідком впливу ісихастської традиції на становлення української культури мислення. Ісихазм, як духовно-релігійне явище української культури, став основою відродження православних монастирів та української державності, вийшов за межі українського чернецтва і отримав масове поширення не тільки на козацькі еліти, а й на найбільш бідні верстви. Так, народжується кобзарство, яке було не тільки соціально-культурним явищем, а й проявом ісихастської практики мандруючих старців. Попри епоху секуляризації з боку російської імперії наслідування даної традиції стає основою творчості Г. Сковороди, як засновника українського кордоцентризму. Попри відсутність єдиного релігійно-філософського тексту серед представників цього напрямку їх внутрішній контекст можна віднести до неklasичної філософської парадигми. Тому що основою останнього складає не класичний раціоналізм, а проблема “серця”, що реалізовувалось через духовну містику, естезис та інтуїцію. У цьому сенсі навіть впливи західно-європейської містики не стільки визна-чали, скільки доповнювали і вписувались у особливості кордоцентричного мислення.

Ключові слова: ісихастська традиція, кордоцентризм, неklasична філософська парадигма.

significant influence of the hesychastic tradition on all levels of Ukrainian society, from the spiritual and political elite to the masses. This is what can explain the phenomenon of H. Skovoroda.

Conclusions. Ukrainian cordocentrism as a historical-philosophical phenomenon is a direct consequence of the influence of the hesychastic tradition on the formation of the Ukrainian culture of thought. Hesychasm, as a spiritual and religious phenomenon of Ukrainian culture, became the basis of the revival of Orthodox monasteries and Ukrainian statehood, went beyond the boundaries of Ukrainian monasticism and was widely spread not only to the Cossack elites, but also to the poorest strata. Thus, kobzarstvo was born, which was not only a socio-cultural phenomenon, but also a manifestation of the Hesykhat practice of traveling elders. Despite the era of secularization by the Russian Empire, following this tradition became the basis of G. Skovoroda's work as the founder of Ukrainian Cordocentrism. Despite the lack of a single religious-philosophical text among the representatives of this direction, their internal context can be attributed to a non-classical philosophical paradigm. Because the basis of the latter is not classical rationalism, but the problem of the “heart”, which was realized through spiritual mysticism, aesthesis and intuition. In this sense, even the influences of Western European mysticism did not so much determine, as complement and fit into the features of Cordocentric thinking.

Keywords: hesychastic tradition, cordocentrism, non-classical philosophical paradigm.

Актуальність теми дослідження. Багато аргументованої критики у бік логоцентризму та раціоналізму класичної філософської парадигми призвело до її деструкції. Та поряд з цим формувалися елементи неklasичної методології різних напрямків та шкіл, що дозволило осмислити і навіть відкрити історико-філософські традиції. В даній статті мова йде про досить новітній з точки зору філософського обґрунтування напрям, який отримав назву “український кордоцентризм”. Хоча формування даного філософського явища має достатній історико-філософський процес, саме поняття у сенсі обґрунтованого концепту, з'явилося у 2002 р. завдяки українському філософу Я. Гнатюку у його роботі “Український кордоцентризм: історико-філософський аналіз”. Як зазначає сам автор: “Запропонований та введений у науковий обіг термін “український

кордоцентризм” створений на базі понять “серце”, “філософія серця” й “кордоцентризм” [4, с. 7]. При цьому автором самого терміну “філософія серця” є Д. Чижевський, а термін “кордоцентризм” (лат. “cordis” – серце, “centrum” – центр кола, серце як єдність та цілісність) належить О. Кульчицькому.

Даний напрям цікавий тим, що на відміну від західноєвропейської класичної філософської парадигми з логоцентричним фундаментом, український кордоцентризм відноситься до некласичної філософської парадигми, тому що свідомо будувався на принципі “серця”. У свою чергу цей принцип має свою парадигмальну тяглість, яка розвивалася на “узбіччі”, “периферії” класичної європейської філософської парадигми.

Як зазначає Д. Чижевський “Наука про серце, як ми вже відмітили, базується на Письмі та плятонізмі. “Глибина серця”, що приступна лише Богові, є сталий вислів Старого Заповіту, де знайдемо й “іскру”. І Новий Заповіт переймає засіб вислову Старого, говорячи про “таємну людину серця”. З другого боку, в геленістичну епоху вироблюється поняття найвищого та найглибшого пункту внутрішнього життя людини, що далі сполучується з біблійною мудрістю в християнській теології” [13, с. 113].

Далі Д. Чижевський зазначає, що з різним тлумаченням термінології “наука про серце” проходить через схоластику (П. Ломбардський, Бернард, Ріхард, Тома Аквінський, Рікель) до німецької містики (Екгарт, Тавлер, Сузо, Франк, Вайгель).

Аналізуючи тексти українських мислителів, Д. Чижевський визначив центральний “знак-символ – людське серце”, яке позначило не тільки культуру українського бароко, а й сформувало проблему “філософії серця” як основної характеристики цілої традиції української філософії, яку представляють Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Гоголь, Т. Шевченко, В. Винниченко.

Постановка проблеми. У цьому сенсі український кордоцентризм не є ознакою унікальності українського менталітету. “...Слід наголосити, що український кордоцентризм є виразом не стільки українського національного менталітету скільки української православної культури” [4, с. 14]. Особливість українського кордоцентризму полягає у тому, що українська культура має не тільки корені загально християнської, а саме православної культури з ісихастською традицією. Саме ісихастська традиція в період становлення національної української державності визначила не тільки вектор української історії, а й культуру українського мислення. Без врахування того як формувала ісихастська традиція українську історію і культуру не можливо зрозуміти звідки з’являється феномен Г. Сковороди та П. Юркевича. Без врахування ісихастської традиції ці два велета української думки залишаються немов у “підвішеному” історико-філософському стані і сприймаються скоріше як аномалія та випадковість. Із врахуванням ісихастської традиції зрозуміло стає твердження Я. Гнатюка про український кордоцентризм не просто як про філософську школу, а про філософську парадигму. А значить таку традицію мислення, яка була, присутня сьогодні і визначає майбутнє в історико-філософському та культурному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри різні акценти на які наголошують сучасні дослідники (І. Бичко, М. Булатов, І. Мойсеїв, С. Ярмусь, Н. Хамітов, К. Кислюк, В. Кремень, О. Стражний) Я. Гнатюк вказує на те, що український кордоцентризм є досить складним феноменом, а тому з точки зору традиційної філософії можна виділити в ньому цілий спектр герменевтичних шарів: метафілософський, історико-філософський, онтологічний,

гносеологічний, антропологічний, аксіологічний, соціально-філософський, історіософський, етичний. Шукаючи першоджерела формування даної традиції С. Ярмусь стверджував, що саме “Сковорода розробив філософію серця і так став першим теоретиком філософського кордоцентризму [17, с. 410]. З іншого боку, А. Бичко зазначала: “Кордоцентризм бачимо у вже згаданого Іларіона (X ст.), першого київського митрополита-русича. У своєму “Слові про закон і благодать” він пише, що коли князь Володимир задумав увести християнство на Русі, у нього в серці “засяяв розум” [2, с. 321].

Постановка завдання. Нашим завданням є доведення тези, що саме ісихастська традиція є джерелом український кордоцентризму як некласичної філософської традиції. Саме некласичної, тому що в класичній, “в античній релігійності, взагалі в еллінській думці є явний і безумовний примат розуму, причому – онтологічний примат, направлений аж до прямого ототожнення розуму з божественним початком. Потім цей примат перейшов з античності до секуляризованого світогляду Європи та Заходу Нового Часу” [10, с. 73]. Історико-філософські джерела ісихастської традиції мають майже тисячолітню живу тяглість, що, у свою чергу, і сформувало фундамент традиції українського мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія прийняття християнства Київською Руссю із самого початку свідчить про тісні зв'язки з чернечою республікою на Афоні. Як свідчить дослідження С. Шуміла щодо історії зв'язків давньоруських монастирів з Афоном, в архіві Афонської Лаври прп. Афанасія у святогірському акті за лютий 1016 рік серед 21 ігумена афонських монастирів існує підпис руського ігумена Герасима. Це документально свідчить про існування у XI ст. “обителі Росів” та “Ксилургу”. А в архіві монастиря “Русик” існують документи за 1030, 1048, 1070 та 1143 рр., які свідчать про досить активні процеси взаємозв'язку з Афоном в період правління Ярослава Мудрого.

Дослідники В. Мошин, О. Соловйов, А. Тахіаос свідчать, що Афон вже тоді був центром просвітництва і культури Київської Русі. Тільки таким чином стає зрозумілим, що Антоній Печерський не був історичною випадковістю, яка раптом як зірка впала з неба. Не тільки в Києві, а й у інших культурно-політичних центрах з'являються монастирі у контексті афонської спадщини. “Про ісихастські практики в цьому монастирі, можливо, свідчить послання печерського архімандрита Досифея до священника Пахомія. Автор говорить, що тут поширене “правило афонське”, а ченці використовують шановану ісихастами молитву Ісусову, дотримуються мовчання й втікають від мирської суєти” [6, с. 4].

Під час монголо-татарського нашествия у XIII ст. зв'язки з афонськими ченцями, звичайно, були послаблені, але не знищені. Відродження земель Київської Русі, Галицько-Волинського та Литовсько-Руської держав у XIV ст. збіглося з ісихастським відродженням у Візантії. А “той факт, що Київська митрополія перебувала в юрисдикції Константинопольського патріархату, сприяв більш глибокому поширенню афонської ісихастської спадщини в межах її єпархій” [16, с. 64]. Саме в цей час Свята Гора Афон стає центром не тільки церковного, а й культурного і навіть політичного життя Візантійської імперії.

П. Кралюк стверджує, що ісихастський рух пов'язаний з появою в Україні у другій половині XIV ст. перекладу болгарських ченців-ісихастів “Діоптри” (“Душеспоглядального дзеркала”) візантійського автора XI ст. Пилипа Монотропа (Пустельника). На землях Київської митрополії поширенню ісихазму сприяв митрополит Кипріянін (бл. 1330 - 1406), який навчався в Болгарії, Константинополі й на Афоні. “Ставши митрополитом київським, привіз із собою

чимало сербських та болгарських книг, рекомендованих ісихастами для читання” [6, с. 5].

У XIV-XVI ст. рукописні збірники включали твори Іоанна Синайського, Ісаака Сирина, Діодоха Фотійського, Симеона Нового Богослова, Ісихія Синайського, Максима Сповідника, Василя Великого, Григорія Синайського, Псевдо-Діонісія Ареопагіта та ін.

XV ст. для Візантійської імперії стало катастрофічним, але Афон зберіг відносну автономність. Грамота султана, з одного боку, підтвердила самоуправління Афону, хоча, з іншого боку, обклала обтяжливими податками монастирі. Ці податки були настільки непосильними, що призводили до конфіскації монастирських земель і володінь. Завоювання Візантії турками-османами призвело до послаблення православної культури не тільки на грецьких, а й на Балканах, Східній Європі, а значить і на українських землях.

Спочатку відбувався відтік афонітів-ісихастів до Московії, яка ідентифікувала себе як православна держава і нащадок Візантії. Але “згодом чимало прихильників ідей афонітів прп. Максима Грека та прп. Ніла Сорського змушені були тікати від переслідувань московської влади в українські та білоруські землі, зокрема на Волинь” [16, с. 67]. Таким чином, можна вважати, що в українському ісихастському відродженні кінця XVI – початку XVII ст. зійшлись дві школи – безпосередньо афонська і “нестяжательська” школа афонітів прп. Ніла Сорського та прп. Максима Грека, яка в Московській державі була штучно перервана, але через старця Артемія Троїцького та інших продовжила свій розвиток тепер вже в українських землях” [16, с. 68].

У XVI ст. саме Волинь стає духовно-просвітницьким центром зв'язку української землі з Афоном. Саме на Волині створюється Острозька православна слов'яно-грецька школа, запроваджується книгодрукування. С. Шуміло стверджує: “Навколо острозького гуртка православних книжників традиціоналістів об'єднуються видатні церковні і світські діячі того часу, як з України, так і з Греції та Афону. Зокрема, тут викладали Кирило Лукаріс – майбутній патріарх Олександрійський і Константинопольський, Никифор Кантакузен – екзарх і протосингел Константинопольського патріархату, Іов Княгиницький та Кипріян Острожанин – майбутні афонські ченці. Тісно пов'язаний був з Острозьким гуртком Іоанн Вишенський, який на той час перебував на службі у князя Василя-Костянтина Острозького, а згодом подався на Афон, де й став ченцем. Так само з Острозькою академією був пов'язаний й однодумець афонітів Іоанна Вишенського, Іова Княгиницького та Кипріяна Острожанина – Ісаакій Борискович, який теж на Афоні був ченцем, а згодом став одним з перших єпископів відновленої православної ієрархії” [16, с. 68].

Саме князю Василю-Костянтину Острозькому належить ініціатива відправки українських ченців на Афон, замовляючи звідти книги теоретиків афонського ісихазму Григорія Палами та Ніла Кавасили.

З іншого боку у 1560-1590-і рр. з благословення Константинопольських патріархів ченці руського Пантелеймонівського монастиря (Русика) їздили через Волинь для збирання милостині на україно-білоруські землі. Це, у свою чергу, призвело до відновлення Русика як центру духовно-культурного життя на Афоні.

Занепад Візантії позначився і на історії українських земель. Поступове підсилення Речі Посполитої призвело до початку проектів з поглинання православної культури. Берестейська унія 1596 р. спровокувала рух православного духовно-культурного опору і Афон із традицією ісихастів виконував свою духовну місію. Так на антиунійному Соборі були ухвалені

рішення в яких стоять підписи представників Афону архимандрита Пантелеймонова монастиря Матфея, та архимандрита монастиря Симонопетра Макарія. У полеміці з греко-католиками брали участь афонські старці та ченці (Феодул, Христофор, Фікара, Йосип). На церковних документах XVI – XVII ст. часто стоять підписи афонських ченців.

Афонський вплив на літературні твори українських діячів був прямим. С. Шуміло стверджує, що старець Іоанн Вишенський був найяскравішою особистістю православного руху в Україні XVII ст. “Його твори значною мірою лягли в основу нового напрямку в українській літературі – полемічного, що отримав розвиток після Брестської унії” [15, с. 2]. Вплив його літературної творчості був настільки великий, що завдяки його творам у XVII ст. кожне наступне століття багато талановитих людей надихалось його духовним скарбом. Пантелеймон Куліш назвав його “афонським апостолом Руси”. І. Франко вважав твори старця Іоанна вершиною української полемічної літератури кінця XVI – початку XVII ст. [15, с. 2]. І це при тому що його твори поширювались лише у рукописних варіантах, зробленими православними монахами. Друкований твір “Совѣтование о благочестии” з’являється аж у 1845 р. Саме І. Франку належить не тільки захоплення його творами, але й вміння запалити зацікавленість до його творчості серед інтелігенції.

Напевне сучасною вершиною, що засвідчила високу оцінку творчості І. Вишенського стала монографія С. Шуміла “Старець Іоанн Вишенський: афонський подвижник та православний письменник-полеміст” [17]. Саме ці джерела стали основою прославлення Українською Православною Церквою старця Іоанна у ликі святих.

З точки зору світської науки творчість І. Вишенського є вже достатньо вивченою. Але, як слушно заявляє С. Шуміло, його творчість все ж таки залишається не до кінця розгаданою, тому що більшість досліджень відбувались без урахування “візантійсько-святоотцівського, містико-ісихастського богослов’я”. А саме останнє було і залишається джерелом його мислення.

Теорія і практика ісихазму Григорія Богослова та Григорія Палами безпосередньо визначали його життя і його літературну творчість. І взагалі буде помилкою зрозуміти творчість І. Вишенського по за контекстом епохи візантійського ісихазму.

С. Шуміло достатньо влучно помічає, що духовно-літературна творчість І. Вишенського на століття випереджає передвісників “філокалічного відродження” у православ’ї XVIII-XIX ст.. Його твори наскрізь просякнуті аскетично-ісихастськими мотивами. При цьому велике значення він приділяє безперестанній Ісусовій молитві: “Со вниманием непресекомое молитвы Иисусовы тиснутися, и плоть и кровь потом тѣла и подвигом мыслѣнаго внимания во бдѣнии ношном, и дневном трезвѣнии, и присѣдѣний мѣстном и безмолвном увялити и изсушити” [3]. Далі С. Шуміло приводить цитату Вишенського щодо науки освоєння Ісусової молитви та “внутрішнього ділання”, посилаючись на Григорія Синаїта.

Але Іоанн Вишенський був не тільки досвідченим практиком безперестанної Ісусової молитви, а й намагався прищепити ісихастську традицію на батьківщині. Саме звідси було його бажання будувати духовно-просвітницьку систему в православних монастирях за афонськими звичаями. Саме звідси старець до визначеного часу не благословляв своїм учням займатися зовнішніми науками. Саме з цих позицій Іоанн Вишенський критикував схоластичну латинську мудрість, яка стала основою католицьких єзуїтських шкіл. Через 100

років саме ця система освіти стає нормою і православних монастирів. Через 100 років саме з цих причин молодий преподобний Паїсій Величковський залишив навчання у Києво-Могилянській Академії.

Але ще за 100 років до цього І. Вишенський вважав відходом від православної традиції те, про що свідчив ще Г. Палама, який розрізняв знання зовнішнє і внутрішнє. До зовнішнього він як і Г. Палама відносив ученість, освіченість. До внутрішнього знання відносив Божественну мудрість. Між собою вони можуть не мати зв'язку, вони можуть навіть суперечити між собою. Г. Палама виступає за цінність саме внутрішнього знання, яке є не тільки основою, а й умовою того, що зовнішнє знання може бути корисним, хоча і в обмеженому обсязі. Вадою зовнішнього знання є те, що воно безпосередньо не приводить до Бога, не дає пізнання Христа. Це дається лише через внутрішнє знання. При цьому відбувається не просто абстрактне інтелектуальне пізнання Христа, а стягання самого Христа, досягнення життя у Христі. І той, хто йде цим шляхом може цілком обійтись без зовнішнього знання і науки. Саме такий підхід Г. Палами розділяє й І. Вишенський, що свідчить про знайомство з “Тріадами на захист священнобезмолствующих” Григорія Палами.

Виступивши з критикою єзуїтської системи освіти, що почала запроваджуватись в братській школі у Львові, І. Вишенський намагається відродити святоотцівську традицію, яку не можливо усвідомити без візантійського ісихазму. І його спроби мали плоди. “Примітно, що вчення Іоанна Вишенського про молитву мало поширення в Україні не тільки серед чернецих, але навіть серед братств незрячих мандрівних старців-кобзарів до кінця ХІХ - початку ХХ ст.” [15, с. 13].

І ось саме тут необхідно звернути увагу на думку С. Шуміла. Вона стосується ще недостатньо усвідомленого, але такого важливого явища, яке стало символом українства - кобзарство. Кобзарі – це особливе явище старців-ісихастів, які не жили в монастирях. Це мандрівні старці. “Духовна наука цих мандрівницьких братств була зібрана у так звані “Устіянські книги” – усні перекази “недільної братії” Це був свого роду усний духовний статут. Молитовний репертуар у яких становив окрему “Книгу”, якою учні мали проходити початкове навчання у своїх наставників. Називалася вона “молитвач Іоанна Вишенського”. Ймовірно, це був складений старцем Іоанном особливий молитвослов (збірник молитов), який згодом і ліг в основу однієї з перших частин “Устіянських книг” – “науки молитися”. Мандрівні кобзарі особливого значення надавали саме Ісусовій молитві, вона була обов'язковим атрибутом їхнього служіння [15]. Навіть заходячи в чужий дім, вони насамперед вголос вимовляли Ісусову молитву [15]. Як говорили самі старці-кобзарі: “Хто цієї молитви в день і вечір читає, того Господь Святим Духом сповідає ...” [15, с. 13].

Та як свідчить український історик, “молитвич Іоанна Вишенського” не зберігся. Але чітко зрозуміло, що в його основі настанови старця як практикувати Ісусову молитву. І ця практика мала широке поширення серед народу, тому що кобзарі були частиною цього народу із самого народу. Таким чином ісихазм вийшов за межі чернецтва і монастирів, він перестав бути мистецтвом духовної еліти.

С. Хоружий стверджує, що соціальне явище “старець в міру” з'являється в Росії у ХІХ ст. “Головна та визначальна риса його – поєднання суворого подвижництва, перебування на вищих щаблях духовної лествиці, з активним виходом у світ” [11, с. 62]. Цей вихід у світ полягав у широкому спілкуванні з мирянами у якості духовного помічника, наставника. С. Хоружий стверджує, що

це явище напряму пов'язане з Оптиною пустелею, заснованою ще у XVI ст., але яка духовно почала проявлятися у XVIII ст., як результат впливу Паїсія Величковського. “За підрахунками З. І. Четверикова, за посередництвом учнів і учнів учнів преп. Паїсія його вплив та його духовні настанови були перенесені до 212 православних монастирів і обителів, переважна частка яких – у Росії” [11, с. 62].

Як продовжує свідчити С. Хоружий, Оптіна пустеля стає центром народження нової форми взаємодії аскетичної традиції зі світом, з мирською людиною. “Увесь авторитет старця, вся дієвість його служіння тримались цілком на тому, що старець був справжнім представником ісихастського подвигу, який досяг його висот” [11, с. 63]. Виникає своєрідний парадокс, який полягає у тому, що ісихазм – це священна безмовність, що досягається шляхом усамітнення. Найвищі ступені Умного Ділання вимагають повного занурення людини у цей процес. А тут якимось чином пов'язується аскетичне мовчання із масовим спілкуванням з мирськими людьми з мирськими проблемами.

Як зазначає С. Хоружий виникає ідея “монастиря в миру”. Корені цієї ідеї російський дослідник вбачає в працях славянофілів, “у бесідах та листуванні Аксакових і Кіреєвських”. У них усвідомлюються ідея про те, що сутність християнського життя реалізовується не лише у подвигу чернецтва. Ця сутність носить загальнолюдський сенс. Саме ці ідеї підтверджуються у Іоанна Златоустого, Феодорита Кирського.

Але, повертаючись до впливу духовної спадщини І. Вишенського на православну культуру в особах старців-кобзарів, необхідно сказати, що він випередив час не на 100 років, коли діяльність почав П. Величковський у XVIII столітті, а, у даному випадку, вже на 200 років, коли старчество стало прийнятною нормою православної культури Російської імперії у XIX ст.

І це прямо стосувалось ісихастської традиції, адаптованої до українських реалій того часу. Так, І. Вишенський критикував монастирські землевласництва с позиції “нестяжателей” Ніла Сорського та Артемія Троїцького. А тому в полеміці з уніатами та єзуїтами захищає аскетизм православного чернецтва. Особливо при цьому старець захищає подвижництво пустельницького образу життя (“Позорище мисленне”). “У цьому творі, часто цитуючи Івана Лествичника, Григорія Богослова, Симеона Нового Богослова, Григорія Синаїта, Ісаака Сиріна та інших східних отців Церкви” [15, с. 16]. Ісихастська ідея христоцентричності складає основу повчань І. Вишенського, який зумів в умовах боротьби з уніатами прищепити не тільки православним монастирям, а й звичайному люду, що призвело через захист православного вчення створити передумови національно-визвольної боротьби українського державотворення.

Як зазначає С. Шуміло: “Зв'язки українського православного духовенства з афонським чернецтвом у цей час стають настільки інтенсивними, що можемо говорити про певного роду “українське ісихастське відродження” кінця XVI – початку XVII ст.” [16, с. 74]. Вплив відбувався не тільки на козацьку еліту, а й на широку верству православного чернецтва. Як виражається С. Шуміло відбувалась своєрідна “афонська експансія”, завдяки якій почали відроджуватися православні монастирі, які до унії приходили в занепад, перетворюючись у землевласницькі господарства.

За зразком і уставом афонських монастирів облаштовувались такі відомі і по сьогодні святині як Манявський скит (Іов Княгинецький), Почаївський монастир (Іов (Желізо) Почаївський, Дерманський монастир (Ісаакій (Борискович), “козацький” Трахтемирівський монастир (Іезекіля, князь Коріятович-Курцевич), які, у свою чергу, ставали зразком для десятків інших

українських монастирів.

Українське ісихастське відродження мало не тільки релігійний і культурно-політичний вплив. Він носив державницький характер. “Тісні стосунки з афонськими старцями Афанасієм та Іоасафом підтримував послідовник Острозького гуртка книжників-традиціоналістів ігумен Ісайя (Копинський). Він умовив вступити до Київського братства гетьмана П. Сагайдачного з усім військом Запорозьким та виступити в якості ктиторів і оборонців Православної Церкви” [16, с. 77]. Саме завдяки цьому у 1620 р. відбулося відновлення православної ієрархії в Україні Єрусалимським патріархом Феофаном. Як наслідок єпископами відновленої православної ієрархії стали “орієнтовані на афонські традиції ченці Ісайя (Копинський), Ісаакій (Борискович), Йосип (Коріятович-Курцевич), очоливши рух за відродження православ'я в Україні” [16, с. 77].

Державницький характер афонітів легітимізував Ісайя (Копинський), коли у 1632 р. разом з делегацією 300 священників взяв участь у козацькій Раді і закликав козаків боротися за віру православу. Таким чином збройні козацькі повстання отримали ідеологічний характер, що заклало ґрунт для майбутнього національно-визвольного повстання під проводом Б. Хмельницького, “яке також отримало благословення від східних патріархів та подвижників Святої Гори” [16, с. 77].

Як зазначає С. Шуміло Пантелеймонів монастир на Афоні з 1596 р. по 1623 р. очолював український подвижник Кипріян Острожський, що дозволяло з підтримки Константинопольських патріархів координувати рух “за відродження православ'я в українських землях” [16, с. 80]. Окрім Пантелеймонівського монастиря цей рух підтримували Ватопедський монастир, у якому подвизався Іов Княгиницький, Зографський монастир, у якому останні роки провів Іоан Вишенський. Зографський чернець Мелетій, що став першодруком у Валахії, навчався у Києві при митрополиті Петрі Могилі. Через контакти з афонітами Петро Могила замовив нові розписи лаврської церкви Спаса на Берестові в афонсько-поствізантійському стилі. На Афоні замовлено перевидання Четві-Мінеї Симеона Метафраста.

Прямий вплив на формування української державності підтверджує благословення і за суттю легітимізацію на “священну війну” за оборону православ'я відомого афоніта патріарха Константинопольського Афанасія, який двічі зустрічався з Богданом Хмельницьким і який закінчив своє життя у козацькому Мгарському монастирі.

Участь афонітів не тільки у духовному, а й у політичному житті України була систематична і широко розповсюджена. У свою чергу знатна козацька старшина, гетьмани виступали ктиторами та жертводавцями афонських обителів. “Зокрема, жертводавцями Зографського монастиря на Афоні були українські гетьмани І. Самойлович, І. Мазепа, Д. Апостол, І. Скоропадський, полковники та представники знатної козацької старшини С. Палій, В. Дунін-Борковський, Л. Полуботок, Ю. Лизогуб, І. Обидовський, І. Черниш, Ф. Топольницький, В. Кочубей, І. Іскра, М. Гамалій, І. Гулак, І. Галаган, М. Борохович, М. Корсак, С. Савич, А. Горленко, С. Прокопович і багато інших, що зафіксовано в афонських пом'яниках” [16, с. 109]. Отже, невід'ємність від християнської культури українського козацтва – це основна риса середньовічного та ранньомодерного європейського суспільства.

Не випадково приналежність до православної віри було обов'язковим для прийняття до “боголюбивого запорозького лицарства”. Завдяки цьому козацтво

отримало широку підтримку православних всієї України. “За спостереженням В. Лур’є, “на цьому етапі лідери ісихастського руху остаточно доручили долю Київської митрополії козацтву” [16, с. 89].

При чому після національно-визвольної війни 1648-1658 рр. зв’язки з Афоном не стають менше. Більше того традиції афонців-ісихастів отримують свою адаптацію в українському варіанті. “Під впливом афонських традицій чималою повагою серед багатьох козаків користувалися старці-безлюдники, які, виконуючи свої ісихастські подвиги, подвизалися на дніпровських островах і порогах, у берегових печерах, лісах та степах” [16, с. 91]. Як зазначає С. Шуміло у XVIII ст. стає нормою і поширюється традиція “козаків-аскетів”, “козаків-відлюдників”. Під впливом афонських та українських іноків-ісихастів аскетами-відлюдниками, які практикували аскетичний спосіб життя ставали не ченці, а звичайні козаки. “За свідченнями Ф. Макаревського та Д. Яворницького, серед таких запорозьких подвижників-ісихастів досить відомим був козацький осавул Дорош, який прожив більше 100 років. Також відомо, що під кінець життя у своєрідний “затвор” на пасіці відійшов кошовий отаман Іван Сірко” [16, с. 92.]. Практика “внутрішнього ділання” була не тільки відома, а й достатньо поширена серед представників запорозького козацтва. Не випадково старих козаків називала “січовими старцями”. Вони виконували роль духовних наставників, хоча при цьому вони відрізнялись від старчества монастирського. Формувався новий соціальний тип ісихаста і новий тип ісихазму, що вийшов за межі монастиря. А тому утверджувалися “ідеї побратимства та безшлюбності серед січовиків, “січового старчества”, релігійне шанування Богородиці як “покровительки Січі”, принесення особистих релігійних обітниць і створення власних монастирів і скитів” [16, с. 93]. А тому козаки часто приймали чернецтво, приймали священницький сан, звершували прощу на Афон.

“Серед видатних українських ченців, які в XVIII ст. подвизалися на Афоні, варто згадати таких відомих церковно-культурних діячів і подвижників, як прп. Паїсій Величковський (1722–1794), прп. Василій Поляномерульський (1692–1767), священномученик ієромонах Констянтин (Кирило Політанський; 1742), преподобномученик Пахомій Русин (1730), ієросхимонах Григорій (Голуб), ієромонах Іаків (Блонницький), єпископ Анатолій (Мелесь), ієромонах Іезикиїль (Діаківський), прп. Василій (Кішкин) Площанський та багато інших” [16, с. 106].

При цьому необхідно зазначити, що перша половина XVII ст. при царюванні Петра I позначена початком розвитку імперської політики Росії, що попри декларацію православності, демонструвала негативне ставлення до монастирів та чернецтва як такого. Секуляризація монастирської власності та антицерковні реформи призвели до різкого скорочення кількості чернецтва та зубожіння і закриття монастирів.

Двадцятирічна “Північна війна”, що вів Петро I проти Шведського королівства досягла свого військово-політичного апогею у 1708 р., коли армія Карла XII зі Смоленська перейшла на територію Гетьманщини. Іван Мазепа, намагаючись побудувати незалежну державу, підписав військово-політичний союз із Швецією. Але у 1709 р. російські війська під Полтавою отримали перемогу. Гетьманщина не тільки втратила автономні права. Почалося нищення православної культури. Запроваджена заборона на прийняття чернецтва. Як наслідок відбувався відтік чернецтва з території Російської імперії.

Не випадково кількість ченців з українських земель збільшилась і на Афоні. Як свідчать відкриття, що зробив С. Шуміло, у 1744-1747 рр. на Афоні створюється козацький скит Різдва Богородиці “Чорний Вир”. Як свідчать

джерела дана обитель була заснована зі сприянням українського козацтва. Її засновником став представник козацько-старшинського роду з Чернігівщини, а потім ієромонах Григорій Голуб.

“Створення на Афоні ще однієї “малоросійської” обителі – знаменитого Іллінського скиту, на чолі якого стояв виходець з родини полтавських козацьких священиків преп. Паїсій Величковський (1722–1794), відбудеться через 10 років, у 1757 р.” [16, с. 122]. Свідченням про населення Іллінського скиту українців є те, що навіть у XIX ст. навколо обителі стояли побудовані хатки-мазанки з солом’яними дахами. Велику частину українського братства підтверджує грамота Константинопольського патріарха Кирила V і Собору Святої Гори (1762 р.). “У цих документах не тільки сам старець іменується “духівником Паїсієм Малоросом”, а й насельників обителі греки називають не інакше як “малоросійським братством”, “приходящих зь російскихъ странъ ихъ Сѣчи Запорожской” [16, с. 145]. Паїсій Величковський збирав, переписував та перекладав святоотцівські твори на слов’янські мови. Таким чином він поклав початок літературного руху, “що послужило поштовхом до православного духовно-культурного “філокалічного відродження” на Святій Горі, а згодом і в Греції, на Балканах, у Молдо-Валахії, Україні, Росії та інших країнах” [16, с. 147]. Це перетворило Іллінський скит у духовно-просвітницький центр Афону. При цьому П. Величковський продовжує підтримувати зв’язки і з Запорозькою Січчю. Підтвердженням є листи прп. Паїсія з кошовим отаманом Війська Запорозького П. Калнишевським.

Нова хвиля переселення українських ченців на Афон і у Молодо-Валахію сталася після початку антицерковної секуляризаційної реформи 1764 р. імператрицею Катериною II. Наслідком стала ліквідація лише в Росії 418 православних монастирів.

Занепад чернечих осередків на Афоні припав на першу половину XIX ст. Причиною стала грецька революція 1821 р. і національно-визвольна війна проти Османської імперії, що тривала більше ніж десять років. Наслідком став майже повністю спустошений Афон.

“Ісихазм став невід’ємним елементом церковної культури в Україні XV – XVI ст., справив помітний вплив на українських діячів консервативного спрямування, зокрема, на острозьких книжників-традиціоналістів, Івана Вишенського, Іова Княгиницького та інших. Відгомони ісихазму (правда, уже трансформовані) зустрічаємо в Україні й у пізніші часи. Їх можна побачити у Захарія Копистенського, Ісайя Копинського, Іоникія Галятовського, Паїсія Величковського [11], навіть у Григорія Сковороди та Памфіла Юркевича. Зрозуміти без ісихазму українську соціально-філософську думку пізнього Середньовіччя і навіть ранньомодерного часу неможливо. Адже це вчення суттєво вплинуло на православну богословську думку і на православну духовність” [6, с. 5].

XVII-XVIII століття теж несли на собі значний вплив ісихастської традиції на всі версти українського суспільства від духовно-політичної еліти до широких мас. Саме цим можна пояснити феномен Г. Сковороди. Лише те, що Г. Сковорода був не тільки однолітком, але й навчався як і П. Величковський в Києво-Могилянській академії є красномовним фактом.

Як відомо, десь у віці 48 років Г. Сковорода почав вести обрах життя мандрівного філософа, що не було чимось особливим, тому що мандрівні ченці, дяки були звичним явищем України того часу. Вчення Г. Сковороди було просякнуто ісихазмом не у церковно-інституціональному сенсі, який своєю

діяльністю реформував П. Величковський, а у загальнолюдському універсальному сенсі, або те, що С. Хоружий називав “монастир в міру”. І все це вказує на джерело походження богословсько-філософської концепції філософії серця.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Український кордоцентризм як історико-філософське явище є прямим наслідком впливу ісихастської традиції на становлення української культури мислення. Ісихазм, як духовно-релігійне явище української культури, став основою відродження православних монастирів та української державності, вийшов за межі українського чернецтва і отримав масове поширення не тільки на козацькі еліти, а й на найбільш верстви. Так, народжується кобзарство, яке було не тільки соціально-культурним явищем, а й проявом ісихастської практики мандруючих старців. Попри епоху секуляризації з боку російської імперії наслідування даної традиції стає основою творчості Г. Сковороди, як засновника українського кордоцентризму. Попри відсутність єдиного релігійно-філософського тексту серед представників цього напрямку їх внутрішній контекст можна віднести до неklasичної філософської парадигми. Тому що основою останнього складає не класичний раціоналізм, а проблема “серця”, що реалізовувалось через духовну містику, естезис та інтуїцію. У цьому сенсі навіть впливи західно-європейської містики не стільки визначали, скільки доповнювали і вписувались у особливості кордоцентричного мислення.

Список використаних джерел:

1. *Афонское наследие: Научный альманах* 2016, Киев–Чернигов: *Издание Международного института афонского наследия в Украине*, Вып. 3–4, 360 с.
2. Бичко, АК, Бичко, ІВ & Табачковський, ВГ 2001, *Історія філософії*, Київ: Либідь, 408 с.
3. Вишенский, И 1955, *Сочинения*, подгот. текста, ст. и коммент. И.П. Еремина; Отв. ред. Гудзий, НК, ред. из-ва Стратановский, ГА, М.; Л.: *Изд-во АН СССР*, 372 с.
4. Гнатюк, ЯС 2010, *Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій*. Монографія, Івано-Франківськ: *Симфонія форте*, 184 с.
5. Иерофей (Влахос), митр. 2011, *Свт. Григорий Палама как святогорец*, Сергиев Посад: *ТСЛ*, 428 с.
6. Кралоук, П 2017, *Ісихазм та його поширення на українських землях*. Доступно: <https://risu.ua/isihazm-ta-yogo-poshirennya-na-ukrajinskih-zemlyah_n83519>. [25 Січень 2023].
7. Кульчицький, О 1995, *Основи філософії і філософських наук*, Мюнхен, Львів: УВУ, 164 с.
8. Сковорода, Г 1995, *Пізнай в собі людину*, Львів: Світ, 528 с.
9. Ушкалов, Л 2004, ‘Сковорода й Паїсій Величковський’, в кн. *Григорій Сковорода: Семінарії*, Харків: Майдан, 300 с.
10. Хоружий, С 1998, *К феноменологии аскезы*, Москва: *Издательство гуманитарной литературы*, 352 с.
11. Хоружий, С 2006, *Духовные основы русского старчества*. Доступно: <<https://afonit.info/biblioteka/nasledie-svyatoj-gory/khoruzhij-s-dukhovnye-osnovy-russkogo-starchestva>>. [25 Січень 2023].
12. Чижевський, Д 1983, *Нариси з історії на Україні*, Брюссель, Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк, Торонто: *Вид-во Спілки Української Молоді*, 175 с.
13. Чижевський, Д 2004, *Філософія Сковороди*. Доступно: <<http://litopys.org.ua/chysk/chysk.htm>>. [25 Січень 2023].
14. Чорноморець, Ю 2011, ‘Необхідність пізнання традиції’, *Труди Київської духовної академії*, № 15, Київ, 364 с.
14. Шумило, СВ 2016, *Влияние учения святителя Григория Паламы об Иисусовой молитве и “внешних” и “внутренних” знаниях на взгляды Иоанна Вишенского*. Доступно: <https://azbyka.ru/otechnik/Zhitija_svyatykh/starets-ioann-vishenskij-afonskij-podvizhnik-i-pravoslavnyj-pisatel-polemist-materialy-k-zhizneopisaniyu-blazhennoj-pamjati-velikogo-startsa-ioanna-vishenskogo-svjatogortsa/9>. [25 Січень 2023].
15. Шумило, С 2021, *Розвиток українсько-афонських духовно-культурних зв'язків у XVII –*

першій третині XIX ст. Дисертація кандидата історичних наук, Київ: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України, 304 с. – Доступно: <<https://www.academia.edu/4749398215>>. [25 Січень 2023].

16. Шумило, СВ 2016, 'Старец Иоанн Вишенский: афонский подвижник и православный писатель полемист', *Материалы к жизнеописанию "блаженной памяти великого старца Иоанна Вишенского Святогорца"*, Київ: Издательский отдел УПЦ, 208 с.
17. Юркевич, ПД 1993, *Вибране*, упор. Тихолаза, АГ, Київ: Абрис, 416 с.
18. Ярмусь, С 1988-1989, 'Кордоцентризм – підстава української духовності й філософії', *Збірник праць ювілейного конгресу у 1000-ліття хрещення Русь-України*, Мюнхен: УВУ, с. 402-415.

References:

1. Afonskoe nasledye: Nauchnyi almanakh (*The Athonite Heritage, a Scholars Anthology*) 2016, Kyev-Chernyov: Yzdanye Mezhdunarodnoho ynstytuta afonskoho nasledyia v Ukraine, Vyp. 3-4, 360 s.
2. Bychko, AK, Bychko, IV & Tabachkovskiy, VH 2001, *Istoriia filosofii (History of philosophy)*, Kyiv: Lybid, 408 s.
3. Vyshenskiy, Y 1955, *Sochyneniya (Works, prepared)*, podhot. teksta, st. y komment. Eremyna YP, otv. red. Hudzyi, NK, red. yzd-va Stratanovskiy, HA. M.; L.: Yzd-vo AN SSSR, 372 s.
4. Hnatiuk, YaS 2010, *Ukrainskiy kordotsentryzm u konflikti mifologii ta interpretatsii (Ukrainian cordocentrism in the conflict of mythologies and interpretations)*. Monohrafiia, Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte, 184 s.
5. Yerofei (Vlakhos), mytr. 2011, *Svt. Hryhoryi Palama kak sviatohorets (St. Grigory Palama as a Saint)*, Serhyev Posad: TSL, 428 s.
6. Kraliuk, P 2017, *Isykhazm ta yoho poshyrennia na ukrainskykh zemliakh (Hesychasm and its spread in Ukrainian lands)*. Dostupno: <https://risu.ua/isihazm-ta-yogo-poshirennya-na-ukrajinskih-zemlyah_n83519>. [25 Sichen 2023].
7. Kulchitskiy, O 1995, *Osnovy filosofii i filosofichnykh nauk (Fundamentals of Philosophy and Philosophical Sciences)*, Miunkhen, Lviv: UVU, 164 s.
8. Skovoroda, H 1995, *Piznai v sobi liudynu (Know a person in yourself)*, Lviv: Svit, 528 s.
9. Ushkalov, L 2004, 'Skovoroda y Paisii Velychkovskiy (Skovoroda and Paisius Velychkovsky)', v kn. *Hryhorii Skovoroda: Seminarii*, Kharkiv: Maidan, 300 s.
10. Khoruzhyy, S 1998, *K fenomenologiy askezy (To the phenomenology of asceticism)*, Moskva: Yzdatelstvo humanitarnoi lyteratury, 352 s.
11. Khoruzhyy, S 2006, *Dukhovnye osnovy russkoho starchestva (Spiritual foundations of Russian eldership)*. Dostupno: <<https://afonit.info/biblioteka/nasledie-svyatoj-gory/khoruzhij-s-dukhovnye-osnovy-russkogo-starchestva>>. [25 Sichen 2023].
12. Chyzhevskiy, D 1983, *Narysy z istorii na Ukraini (Essays on the history of Ukraine)*, Briusel, Miunkhen, London, Niu-York, Toronto: Vyd-vo Spilky Ukrainskoi Molodi, 175 s.
13. Chyzhevskiy, D 2004, *Filosofii Skovorody (Philosophy of Skovoroda)*. Dostupno: <<http://litopys.org.ua/chysk/chysk.htm>>. [25 Sichen 2023].
14. Chornomorets, Yu 2011, 'Neobkhidnist piznannia tradytsii (The need for knowledge of tradition)', *Trudy Kyivskoi dukhovnoi akademii*, № 15, Kyiv, 364 s.
14. Shumylo, SV 2016, *Vlyaniye ucheniya sviatytelia Hryhoryia Palamy ob Yysusovoi molytve y "vneshnykh" y "vnutrennykh" znaniyakh na vzhliady Yoanna Vyshenskoho (The Influence of the Teaching of St. Gregory Palamas on the Jesus Prayer and "External" and "Internal" Knowledge on the Views of John Vishensky)*. Dostupno: <https://azbyka.ru/otechnik/Zhitija_svjatykh/starets-ioann-vishenskij-afonskij-podvizhnik-i-pravoslavnyj-pisatel-polemist-materialy-k-zhizneopisaniyu-blazhennoj-pamjati-velikogo-startsa-ioanna-vishenskogo-svjatogortsa/9>. [25 Sichen 2023].
15. Shumylo, S 2021, *Rozvytok ukrainsko-afonskykh dukhovno-kulturnykh zviazkiv u XVII – pershii tretyni XXI st (The development of Ukrainian-Athos spiritual and cultural ties in the 17th - the first third of the 19th centuries)*. Dysertatsiia kandydata istorychnykh nauk, Kyiv: Natsionalna akademiia kerivnykh kadrov kultury i mystetstv Ministerstva kultury Ukrainy, 304 s. – Dostupno: <<https://www.academia.edu/4749398215>>. [25 Sichen 2023].
16. Shumylo, SV 2016, 'Starets Yoann Vyshenskiy: afonskiy podvizhnyk y pravoslavnyi pisatel polemyst (Elder John Vishensky: Athos Ascetic and Orthodox Polemist Writer)', *Materyaly k zhyzneopysaniyu "blazhennoi pamiaty velykoho startsa Yoanna Vyshenskoho Sviatohortsa"*, Kyiv: Yzdatelskiy otdel UPTs, 208 s.
17. Yurkevych, PD 1993, *Vybrane (Selected)*, упор. Tykholaza, AH, Kyiv: Abrys, 416 s.
18. Yarmus, S 1988-1989, 'Kordotsentryzm – pidstava ukrainskoi dukhovnosti y filosofii (Kordocentrism - the basis of Ukrainian spirituality and philosophy)', *Zbirnyk prats yuvileinoho konhresu u 1000-littia khreshchennia Rusy-Ukrainy*, Miunkhen: UVU, s. 402-415.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.43(1-3)-3
УДК 316.4.062+378.4(477)

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТУ: АКТУАЛЬНІСТЬ І СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

SOCIAL ROLE OF THE UNIVERSITY: ITS RELEVANCE AND MODERN CHALLENGES

І. М. КИВЛЮК

Актуальність теми дослідження. Загальновідомо, що університет виконує три основні функції – надання освіти, розвиток науки та підтримка громади. Але соціальні зміни, які зазнав світ, змінили роль університету. Його соціальна роль зростає у різноманітності та складності. У суспільстві, заснованому на знаннях, громадськість покладає величезні очікування на результати та вплив діяльності університету. Його традиційні ролі більше не діють. Ця зміна ролі університету відображається не лише в способі виробництва знань, який став більш трансдисциплінарним і прикладним, а й в активному залученні різних інституційних сфер, університетів, фірм, уряду та кінцевих користувачів, створюючи нові гібридні сфери для управління інноваційною динамікою.

Постановка проблеми. Система вищої освіти в сучасній Україні переживає значний вплив реформувань та модернізацій, які зумовлені багатьма факторами, зокрема війною у найбільшій мірі. Доволі складно оцінити перспективи якісних результатів програми реновації освіти в Україні, а також зміни, що створили поточні умови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато світових та вітчизняних мислителів та науковців звертали увагу до розкриття поняття про соціальну роль університету: В. Гумбольдт, К. Ясперс, М. Гайдеггер, Е. Тоффлер, Д. Белл, Н. Бойченко, Н. Дем'яненко, М. Зубрицька, В. Кремень, М. Поляков, С. Савчук та ін. Проте переважна більшість робіт присвячена аналізу класичного університету, однак питання актуальності не є вичерпно розкритим, враховуючі шалені темпи змін та адаптації університету під них.

Постановка завдання. Розкрити

Urgency of the research. It is well known that a university has three main functions: providing education, developing science, and supporting the community. But social changes in the world have changed the role of the university. Its social role is growing in diversity and complexity. In a knowledge-based society, the public has high expectations of the university's performance and impact. Its traditional roles are no longer valid. This change in the role of the university is reflected not only in the way knowledge is produced, which has become more transdisciplinary and applied, but also in the active involvement of different institutional spheres, universities, firms, government and end users, creating new hybrid spheres to manage innovation dynamics.

Target setting. The system of higher education in modern Ukraine is undergoing significant reforms and modernization, which are caused by many factors, including the war to the greatest extent. It is quite difficult to assess the prospects for the qualitative results of the program of education renovation in Ukraine, as well as the changes that have created the current conditions.

Actual scientific researches and issues analysis. Many world and national scientist have paid attention to the concept of the social role of the university: W. Humboldt, K. Jaspers, M. Heidegger, E. Toffler, D. Bell, N. Boychenko, N. Demianenko, M. Zubrytska, V. Kremen, M. Polyakov, S. Savchuk, and others. However, the vast majority of works are devoted to the analysis of the classical university, but the issue of relevance is not exhaustively disclosed, given the frantic pace of change and adaptation of the university to them.

The research objective. To reveal the

ключові аспекти соціальної ролі університету в період сучасності та в перспективі, а також простежити, які чинники мають безпосередній вплив на це.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на сформовані аспекти ролі класичного університету, розглянуто актуальні питання та наслідки, що обумовлені соціальними потребами та викликами сьогодення.

Висновки. Протягом останніх років, пандемія COVID-19, а також війна суттєво вплинула на процес надання освіти в українських університетах і, відповідно, на виконання соціальних функцій. Такі зміни стали справжнім викликом для університетів, які швидко адаптувались до нових умов та навчилися використовувати сучасні технології для забезпечення якісної освіти.

Ключові слова: університет, соціальна роль, онлайн освіта, дистанційне навчання, розвиток науки, культурний центр, формування особистості студента.

key aspects of the social role of the university in the period of modernity and in the future, as well as to trace what factors have a direct impact on it.

The statement of basic materials. Despite the established aspects of the role of the classical university, the article considers topical issues and consequences caused by the social needs and challenges of today.

Conclusions. In recent years, the COVID-19 pandemic and the war have significantly affected the process of providing education in Ukrainian universities and, accordingly, the performance of social functions. These changes have become a real challenge for universities, which have quickly adapted to the new conditions and learned to use modern technologies to provide quality education.

Keywords: university, social role, online education, distance learning, development of science, cultural center, formation of student's personality.

Актуальність теми дослідження. Університет є центром культурного випромінювання, а його результати сприяють покращенню та пожвавленню економічної ситуації в будь-якій країні, яка прагне досягти сталого розвитку [14]. Загальновідомо, що університет виконує три основні функції – надання освіти, розвиток науки та підтримка громади. Але соціальні зміни, які зазнав світ, змінили роль університету. Його соціальна роль зростає у різноманітності та складності. У суспільстві, заснованому на знаннях, громадськість покладає величезні очікування на результати та вплив діяльності університету. Його традиційні ролі більше не діють. Ця зміна ролі університету відображається не лише в способі виробництва знань, який став більш трансдисциплінарним і прикладним, а й в активному залученні різних інституційних сфер, університетів, фірм, уряду та кінцевих користувачів, створюючи нові гібридні сфери для управління інноваційною динамікою.

Постановка проблеми. Система вищої освіти в сучасній Україні переживає значний вплив реформувань та модернізацій, які зумовлені багатьма факторами, зокрема війною у найбільшій мірі. Доволі складно оцінити перспективи якісних результатів програми реновації освіти в Україні, а також зміни, що створили поточні умови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато світових та вітчизняних мислителів та науковців звертали увагу до розкриття поняття про соціальну роль університету: В. Гумбольдт, К. Ясперс, М. Гайдеггер, Е. Тоффлер, Д. Белл, Н. Бойченко, Н. Дем'яненко, М. Зубрицька, В. Кремень, М. Поляков, С. Савчук та ін. Проте переважна більшість робіт присвячена аналізу класичного університету, однак питання актуальності не є досконало розкритим, враховуючі шалені темпи змін та адаптації університету під них.

Постановка завдання. Розкрити ключові аспекти соціальної ролі університету в період сучасності та в перспективі, а також простежити, які чинники мають безпосередній вплив на це.

Виклад основного матеріалу. Університети існують для створення та поширення знань. Вони є генераторами інновацій і, завдяки величезному досвіду тих, хто там викладає та проводить дослідження, можна сказати, що вони також є сховищем мудрості. Але реальність сьогодні така, що університет, як інституцію вищої освіти, більшість людей сприймає виключно як місце, де молодь готується до кар'єри. Особливо в той час, коли наше суспільство стикається зі значними соціальними проблемами, вищі навчальні заклади повинні дотримуватися вищих стандартів. “Здається, що університети перебувають на перехресті викладання, досліджень і соціальної ролі. Дійсно, динаміка виробництва знань змінюється, так само як і те, як суспільство ставиться до очікувань і цінностей. Академічні кола відіграють важливу і складну роль у збагаченні суспільства, виходячи за рамки простого визначення показників ефективності для матеріальних активів. Окрім викладання та досліджень на найвищому рівні, університети співпрацюватимуть зі своїми стейкхолдерами, щоб сприяти інноваціям і робити внесок у розвиток людського капіталу та добробуту місцевої та міжнародної спільноти” [12, с. 18].

Університет виконує багато соціальних функцій: надання освіти, розвиток науки, формування особистості, розвиток локальної економіки, підготовка кадрів, підтримка громади, виконання ролі культурного центру. Чому саме ці функції? Хто їх створює і як вони змінюються з плином часу? Пропоную розглянути вищенаведені функції більш детально.

Надання освіти. Основною соціальною функцією університету є надання вищої освіти. Університети допомагають розширити знання студентів у різних галузях знань, навчити новим навичкам, допомагають розвивати критичне мислення та сприяють розвитку практичних навичок. Освіта в університетах є важливим чинником, що визначає рівень економічного та соціального розвитку країни.

Слід зазначити, що за останні п'ять років в Україні було багато змін у сфері освіти. Для початку, можна відзначити деякі реформи у системі освіти. У 2014 році Україна запровадила реформу вищої освіти, яка передбачала зміну системи вищої освіти на базі трьох циклів: бакалавр, магістр та доктор філософії. Зараз студенти можуть отримати бакалаврський та магістерський ступені, а також докторський ступінь філософії. У 2017 році була запроваджена реформа професійної освіти, яка передбачає зміну системи цієї освіти на базі трьох рівнів: молодший спеціаліст, бакалавр та магістр [3].

Розвиток онлайн-освіти набув великих темпів з 2020 року, причиною цього стала пандемія COVID-19. У більшості університетів України ввели дистанційну форму навчання. Це стало важкою проблемою для багатьох студентів та викладачів, особливо тих, хто не має доступу до необхідних технологій та інтернету. Війна та пандемія привели до зменшення фінансування освіти, що призвело до зменшення видатків на науково-дослідну діяльність, модернізацію обладнання та інфраструктури, а також зменшення стипендій для студентів. Також у наслідок війни та економічної нестабільності в Україні, багато студентів виїжджають за кордон для продовження своєї освіти. Це може привести до втрати талановитих студентів та вчених, що може негативно вплинути на розвиток науки та освіти в Україні.

Розвиток науки. Університети займають провідну позицію у наукових

дослідженнях та розвитку нових технологій. Університетські наукові проекти дозволяють студентам та викладачам досліджувати відкриті питання та розробляти нові методики в науці та технології.

За останні роки в Україні було здійснено кілька ініціатив для розвитку науки та наукової діяльності. Однією з найбільш важливих змін була реформа наукової сфери, яка була започаткована у 2016 році. Вона передбачала зменшення фінансування наукових проектів, що були менш продуктивними, та збільшення фінансування наукових проектів, що мали більший науковий потенціал. До того ж у 2019 році в Україні була запроваджена ініціатива відкритого доступу до наукових досліджень та публікацій. Це означає, що всі наукові статті, опубліковані в українських наукових журналах, мають бути доступними безкоштовно [4].

Крім того було започатковано декілька ініціатив для підтримки та розвитку науково-технічного потенціалу країни. У свою чергу було створено кластери технологічного розвитку, а також ряд державних програм для фінансування науково-технічних проектів. Держава активно працює над створенням науково-освітніх центрів, які поєднують наукову та освітню діяльність. Це дає можливість підвищити якість наукових досліджень та забезпечити більш широкий доступ до наукової інформації.

Важливо наголосити, що розширення міжнародного співробітництва також було ключовою позицією реформи, оскільки Україна прагне активно співпрацювати з іншими країнами в галузі науки та технологій. У цьому напрямку були підписані декілька міжнародних договорів та укладено багато взаємовигідних угод з науковими центрами та університетами з інших країн.

У зв'язку з пандемією COVID-19 та війною, наукова сфера в Україні, як і в більшості країн світу, зазнала серйозних змін. Зокрема, було запроваджено більше віддаленої наукової роботи та дистанційної освіти. У цілому останні події суттєво змінили спосіб роботи наукових центрів. Однак, незважаючи на зміни, українські наукові центри та університети продовжують працювати над різними проектами та розробками в галузі науки та технологій. Так Національна академія наук України займається вивченням властивостей COVID-19 та розробкою вакцин проти нього, а також проводить дослідження в галузі космічних технологій.

Формування особистості. Університет також має соціальну функцію у формуванні особистості студента, наданні можливостей для самовизначення та самореалізації, розвитку креативності та самостійності, яка включає в себе набуття не тільки професійних знань та навичок, але й формування соціальної та культурної компетентності, розвиток особистісної зрілості та самостійності, виховання ціннісних орієнтацій і моральних норм [11, с. 49].

Особливо важливою функцією у формуванні особистості є процес самоосвіти, який починається в університеті, але повинен бути продовжений протягом життя. Університет створює умови для саморозвитку студента, надає можливість здобувати додаткові знання та навички через участь у наукових конференціях, майстер-класах, семінарах, лекціях відомих діячів науки та культури [8, с. 135].

Також університет може виконувати функцію соціалізації студента, тобто “допомагати інтегруватися студенту в соціальне середовище та розвивати соціальну компетентність” [5, с. 60]. Ця функція може бути виконана через різноманітні форми роботи зі студентами, такі як клуби, гуртки, студентські організації, спортивні команди, наукові гуртки та інші. Ці активності не тільки

сприяють розвитку соціальної компетентності, але й забезпечують можливості для прояву творчих здібностей, лідерських якостей та ініціативності.

Розвиток локальної економіки. Заклад вищої освіти може стати важливим гравцем в розвитку локальної економіки через створення нових робочих місць, приведення нових бізнесів до регіону та збільшення попиту на місцеві товари та послуги. “Це може бути досягнуто за допомогою наукових досліджень та інновацій, які можуть привести до нових технологій та бізнес-ідей. Університети можуть працювати в тісному партнерстві з підприємствами та галузевими організаціями для розробки нових технологій, продуктів та послуг” [13, с. 755].

Сьогодні є декілька університетів, які активно працюють над розвитком інноваційних технологій. Наприклад, в Національному університеті “Львівська політехніка” створено Центр інноваційних технологій, який надає підтримку студентам, викладачам та науковцям у реалізації їхніх ідей [7]. Університет також має власну науково-дослідну лабораторію з енергетичних технологій, де проводяться дослідження з використанням відновлюваних джерел енергії та енергоефективності.

Крім того, існують заклади, які спеціалізуються на створенні підприємницького середовища та підтримці молодих підприємців. Український католицький університет у Львові має Кам'янець-Подільський центр підтримки бізнесу, який надає підтримку молодим підприємцям та стартапам. В рамках центру проводяться тренінги, семінари та конференції, а також надається консультаційна підтримка з різних питань.

Підготовка фахівців для працевлаштування. Університети готують фахівців різних професій для подальшого працевлаштування у різних галузях національної економіки та підвищення рівня фахової компетентності населення [1]. У цьому контексті заклади вищої освіти надають різноманітні освітні програми, які охоплюють широкий спектр професійних галузей та пропонують бакалаврські, магістерські та докторські програми, а також короткострокові курси та навчальні семінари.

Українські університети активно співпрацюють зі світовими лідерами в галузі освіти, науки та технологій, щоб забезпечити своїх студентів сучасними технологіями та знаннями. Також вони прагнуть залучати до своїх програм найкращих викладачів та науковців з усього світу.

Протягом останніх п'яти років українські університети зазнали значних змін, зокрема в результаті процесу модернізації, запровадження нових освітніх технологій та програм, а також зміни структури фінансування. Важливим кроком у напрямку модернізації було запровадження Болонської системи освіти, що дозволило університетам розширити спектр своїх освітніх програм та підвищити якість освіти [9]. Українські університети активно залучаються до різних міжнародних проєктів з метою співпраці з університетами інших країн, обміну студентами та викладачами, а також отримання фінансової підтримки для розвитку своєї інфраструктури та наукових досліджень.

Однак, російська агресія стала причиною евакуації студентів із зони конфлікту та перенесення навчального процесу на інші території України. Також має місце виникнення перешкод у проведенні міжнародних програм обміну, адже деякі іноземні студенти можуть не бути готові до навчання в умовах війни та кризової ситуації. Крім того, військовий конфлікт має негативний вплив на економіку країни, що в свою чергу впливає на фінансування університетів та їх здатність забезпечувати якість освіти.

Підтримка громади. У цьому контексті університети можуть здійснювати такі дії, як організація благодійних акцій, залучення до проектів розвитку місцевої громади, здійснення науково-дослідних проектів з метою розвитку соціальних та економічних систем, а також підтримка громадських ініціатив. “Університети використовують засоби та ресурси для набуття знань (людський капітал, ідеї, наукові дослідження) для моніторингу наявних місцевих економічних та ринкових можливостей, для виявлення технологічних і ринкових ніш для експлуатації, і тим самим виступають каталізатором для трансформації економіки” [10, с. 82].

Українські університети активно займаються підтримкою громади та розвитком соціальної відповідальності. Наприклад, Київський національний університет імені Тараса Шевченка займається соціальним проектом “Шевченківська Лавра”, який має на меті збереження культурної спадщини та підтримку традицій національної культури. Університет також здійснює партнерство з місцевими громадськими організаціями для проведення різноманітних заходів з підтримки місцевих ініціатив та розвитку соціальної сфери.

Виконання ролі культурного центру. Ще одна важлива соціальна функція університету – це виконання ролі культурного центру, де проводяться різноманітні культурно-мистецькі заходи, такі як концерти, театральні вистави, виставки, лекції, дискусії та інші події. Університети є місцем зустрічі різних культур та ідей, що допомагає сприяти розвитку толерантності, розумінню і поваги до культурних різниць. Культурні заходи, проведені університетами, також допомагають підтримувати та розвивати національну та місцеву культуру.

“Концепція суспільно орієнтованої освіти принесе бажані результати й малим громадам, і суспільству в цілому. Щоб зацікавити молодих людей у діяльності в цій сфері, у проведенні досліджень, університети та громади повинні працювати разом, на умовах партнерства та рівноправності” [6, с. 389].

Сьогодні можна констатувати, що в Україні є багато університетів, які активно залучаються до культурного життя країни та проводять різноманітні культурні заходи, які стають традиційними. Львівський національний університет імені Івана Франка, який заснований у 1661 році, є одним з найстаріших університетів у Східній Європі. Університет має багату культурну спадщину та різноманітні культурні традиції. Цей вищий навчальний заклад є головним організатором Львівського міжнародного фестивалю “Відродження”, який відбувається кожного року та присвячений духовно-культурному відродженню України та Європи.

Висновки. Протягом останніх років, пандемія COVID-19 суттєво вплинула на процес надання освіти в українських університетах і, відповідно, на виконання соціальних функцій. Багато університетів перейшли на дистанційну або комбіновану форму навчання. Такі зміни стали справжнім викликом для університетів, які швидко адаптувались до нових умов та навчилися використовувати сучасні технології для забезпечення якісної освіти.

Повномасштабне вторгнення Росії вже має свої наслідки і впливає на їх здатність виконувати свої соціальні функції. Вітчизняні університети знаходяться в різних регіонах, де можуть бути здійснюватися бойові дії, що створює перешкоди для нормального функціонування університетів та навчання студентів.

Як повинен бути організований університет у цих умовах? Як визначити напрямки його діяльності для повноцінного виконання покладеної на нього

ролі? Як реалізувати це в такому руслі, щоб університет міг і надалі відігравати провідну роль у розвитку суспільства? Це ті питання, які сучасний світ постійно ставить перед університетом.

Однак, незважаючи на ці труднощі, університети намагаються забезпечувати своїх студентів найвищою якістю освіти та підготовкою до майбутньої професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бондар, ТВ 2017, 'Формування компетентностей майбутніх фахівців вищої кваліфікації', *Наукові записки. Серія "Педагогічні науки"*, вип. 2, с. 36-41.
2. Дослідження "Вища освіта в Україні: тенденції розвитку та регулювання" 2018, Інститут економіки та прогнозування НАН України. Доступно: <<http://iep.org.ua/uk/monitoringoviy-proekt-visha-osvita-v-ukraini-tendenciji-rozvitku-ta-regulyuvannya/>>. [22 Березень 2023].
3. Закон України "Про вищу освіту" 2014, Документ № 1556-VII, *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 37-38, ст. 2004. Доступно: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>>. [22 Березень 2023].
4. Закон України "Про наукову та науково-технічну діяльність" 2015, Документ № 848-VIII, *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 3, ст. 25. Доступно: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19>>. [22 Березень 2023].
5. Макаренко, С 2019, 'Формування особистості студента в умовах сучасного вищого навчального закладу', *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*, 2(40), с. 59-65.
6. Мелеганіч, Г 2016, *Основні напрями діяльності ВНЗ для розвитку місцевих громад: досвід Ужгородського національного університету*. Доступно: <<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26589/ОСНОВНІ%20НАПРЯМИ%20ДІЯЛЬНОСТІ%20ВНЗ.pdf>>. [22 Березень 2023].
7. Офіційний веб-сайт Національного університету "Львівська політехніка" (п.д.), *Центр інноваційних освітніх технологій*. Доступно: <<https://lpnu.ua/ciot>>. [22 Березень 2023].
8. Палагнюк, О 2017, 'Розвиток особистості студента в умовах вищого навчального закладу', *Науковий вісник Чернівецького університету*, с. 131-136.
9. Сайт Міністерства освіти і науки України 2023, *Пріоритетами Болонського процесу до 2030 року мають стати збалансована академічна мобільність та посилена роль вищої освіти у досягненні цілей сталого розвитку*. Доступно: <[https://mon.gov.ua/ua/news/prioritetami-bolonського-procesu-do-2030-roku-mayut-stati-zbalansovana-akademichna-mobilnist-ta-posilena-rol-vishoyi-osviti-u-dosyagnenni-cilej-stalogo-rozvitku-yegor-stadnij](https://mon.gov.ua/ua/news/prioritetami-bolonського-procesu-do-2030-roku-mayut-stati-zbalansovana-akademichna-mobilnist-ta-posilena-rol-vishoyi-osviti-u-dosyagnenni-cilej-stalogo-rozvitku)>. [22 Березень 2023].
10. Сокольська, ТВ 2020, *Роль університетів в розвитку громад*. Доступно: <https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/6034/1/rol_universytetiv.pdf>. [22 Березень 2023].
11. Станіславська, В 2015, 'Особистість студента як соціально-психологічна проблема', *Соціальна психологія*, № 4(49), с. 47-57.
12. Compagnucci, L & Spigarelli, F 2020, 'The Third Mission of the university: A systematic literature review on potentials and constraints', *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 161. Available from: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162520311100>>. [22 Березень 2023].
13. Guerrero, M & Cunningham, JA & Urbano, D 2015, 'Economic impact of entrepreneurial universities' activities: An exploratory study of the United Kingdom', *Research Policy*, 44(3), pp. 748-764.
14. Smith, PJ 2014, *How can universities contribute to social change?* Available from: <<https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/how-can-universities-contribute-social-change>>. [22 March 2023].

References:

1. Bondar, TV 2017, 'Formuvannya kompetentnostei maibutnikh fakhivtsiv vyshchoi kvalifikatsii (Formation of competences of future highly qualified specialists)', *Naukovi zapysky. Seriia "Pedagogichni nauky"*, vyp. 2, s. 36-41.
2. *Doslidzhennia "Vyshcha osvita v Ukraini: tendentsii rozvytku ta rehuliuвання" (Research "Higher education in Ukraine: trends of development and regulation")* 2018, Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrainy. Dostupno: <<http://iep.org.ua/uk/monitoringoviy-proekt-visha-osvita-v-ukraini-tendenciji-rozvitku-ta-regulyuvannya/>>. [22 Berezen 2023].
3. *Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" (Law of Ukraine "On Higher Education")* 2014, Dokument № 1556-VII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, № 37-38, st. 2004. Dostupno:

- <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>>. [22 Berezhen 2023].
4. *Zakon Ukrainy "Pro naukovu ta naukovo-tekhnicnu diialnist" (Law of Ukraine "On scientific and scientific and technical activities")* 2015, Dokument № 848-VIII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, № 3, st. 25. Dostupno: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19>>. [22 Berezhen 2023].
 5. Makarenko, S 2019, 'Formuvannia osobystosti studenta v umovakh suchasnoho vyshchoho navchalnoho zakladu (Formation of the student's personality in the conditions of a modern higher educational institution)', *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Pedahohika*, 2(40), c. 59-65.
 6. Melehanych, H 2016, *Osnovni napriamy diialnosti VNZ dlia rozvytku mistsevykh hromad: dosvid Uzhhorod'skoho natsionalnoho universytetu (The main directions of higher education activity for the development of local communities: the experience of the Uzhhorod National University)*. Dostupno: <<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26589/OSNOVNI%20NAPRIaMY%20DIIaLNOSTI%20VNZ.pdf>>. [22 Berezhen 2023].
 7. Ofitsiinyi veb-sait Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika" (n.d.), *Tsentr innovatsiinykh osvitnikh tekhnolohii (Center for Innovative Educational Technologies)*. Dostupno: <<https://lpnu.ua/ciot>>. [22 Berezhen 2023].
 8. Palahniuk, O 2017, 'Rozvytok osobystosti studenta v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu (Development of a student's personality in the conditions of a higher educational institution)', *Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu*, c. 131-136.
 9. Sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 2023, *Priorytetamy Bolonskoho protsesu do 2030 roku maiut staty zbalansovana akademichna mobilnist ta posylena rol vyshchoi osvity u dosiahnenni tsilei staloho rozvytku (Balanced academic mobility and the strengthened role of higher education in achieving the goals of sustainable development should be the priorities of the Bologna Process by 2030)*. Dostupno: <<https://mon.gov.ua/ua/news/priorytetami-bolonskogo-procesu-do-2030-roku-mayut-stati-zbalansovana-akademichna-mobilnist-ta-posylena-rol-vishoyi-osvity-u-dosyagnenni-cilej-stalogo-rozvitku-yegor-stadnij>>. [22 Berezhen 2023].
 10. Sokolska, TV 2020, *Rol universytetiv v rozvytku hromad (The role of universities in community development)*. Dostupno: <https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/6034/1/rol_universytetiv.pdf>. [22 Berezhen 2023].
 11. Stanislavska, V 2015, 'Osobystist studenta yak sotsialno-psykholohichna problema (Student's personality as a socio-psychological problem)', *Sotsialna psykholohiia*, № 4 (49), s. 47-57.
 12. Compagnucci, L & Spigarelli, F 2020, 'The Third Mission of the university: A systematic literature review on potentials and constraints', *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 161. Available from: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162520311100>>. [22 Berezhen 2023].
 13. Guerrero, M & Cunningham, JA & Urbano, D 2015, 'Economic impact of entrepreneurial universities' activities: An exploratory study of the United Kingdom', *Research Policy*, 44(3), pp. 748-764.
 14. Smith, PJ 2014, *How can universities contribute to social change?* Available from: <<https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/how-can-universities-contribute-social-change>>. [22 March 2023].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.43(1-3)-4

УДК 101.304

СПЕЦИФІКА НОВАТОРСТВА В УМОВАХ «ВІДТОКУ МІЗКІВ»
SPECIFICITY OF INNOVATION IN CONDITIONS OF BRAIN DRAIN

Р. В. Аташкаде

Актуальність теми дослідження. Актуальність соціально-філософського дослідження новаторства в умовах відтоку мізків визначається наявністю об'єктивних потреб суспільства та якісною зміною суб'єкта новаторської діяльності.

Постановка проблеми. У статті здійснено концептуальне осмислення поняття “новаторство”, соціально-філософський аналіз новаторства в умовах відтоку мізків та його роль у розвитку сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність поняття новаторства розглянуто в працях наступних вчених, що аналізувалися в даній статті: П. А. Сорокіна, О. С. Шейко, П. Штомпки.

В контексті даної розробки плідними виявились роботи польського дослідника П. Штомпки, який комплексно розглянув феномен новацій та інновацій.

Постановка завдання. Метою статті є соціально-філософський аналіз новаторства, взаємозв'язку традиції та новаторства, специфіки новаторської діяльності в умовах відтоку мізків.

Виклад основного матеріалу. Новаторство є процесом створення особливих форм передачі індивідуального та соціального досвіду, творчою діяльністю та результатом, які позбавлені аналогічності. Конструктивність новаторства, в умовах відтоку мізків, полягає в створенні та розвитку креативної особистості, яка постає джерелом соціального прогресу, адже є носієм нового досвіду. В умовах відтоку мізків, завдяки трансформації суб'єкта соціального процесу, виникає специфічне у функціонуванні новаторства: з необхідністю проявляється індивідуально-креативна особистість, як джерело та носій новаторства.

Висновки. В умовах відтоку мізків

Urgency of the research. The relevance of the socio-philosophical research of innovation in conditions of brain drain is determined by the existence of objective needs of society and the qualitative change of the subject of innovative activity.

Target setting. The article provides a conceptual understanding of the concept of “innovation”, a socio-philosophical analysis of innovation in the context of brain drain and its role in the development of modern society.

Actual scientific researches and issues analysis. The essence of the concept of innovation is considered in the works of the following scientists analyzed in this article: P. A. Sorokina, O. S. Sheyko, P. Shtompki.

In the context of this development, the works of the Polish researcher P. Shtompka, who comprehensively considered the phenomenon of innovations and innovations, proved to be fruitful.

The research objective. The purpose of the article is a socio-philosophical analysis of innovation, the relationship between tradition and innovation, the specifics of innovative activity in conditions of brain drain.

The statement of basic materials. Innovation is the process of creating special forms of transfer of individual and social experience, creative activity and result, which are devoid of analogies. The constructiveness of innovation, in conditions of brain drain, consists in the creation and development of a creative personality, which becomes a source of social progress, because it is a carrier of new experience. In the conditions of brain drain, due to the transformation of the subject of the social process, a specific feature of the functioning of innovation arises: the individual creative personality is necessarily manifested as the source and carrier of innovation.

Conclusions. In the conditions of brain

новаторство в поєднанні з традицією набуває синкретичності, що реалізується через соціальне виокремлення уніфікації, стандартизації, універсалізації, з одного боку, та визнання спільнотою інноваційної діяльності, міжкультурної комунікації, солідаризму і гуманізму у якості джерел соціального прогресу – з іншого.

Ключові слова: новаторство, новаторська діяльність, традиції, відтік мізків, сучасне суспільство.

drain, innovation in combination with tradition acquires syncretism, which is realized through the social separation of unification, standardization, universalization, on the one hand, and recognition by the community of innovative activity, intercultural communication, solidarity and humanism as sources of social progress - on the other.

Keywords: innovation, innovative activity, traditions, brain drain, modern society.

Актуальність теми. Потрібно констатувати, що стан наукової розробки проблематики, пов'язаної з традицією та новаторством, залишається відкритим для дискусій. З одного боку, є значна кількість робіт, в яких, з різних методологічних позицій та в рамках різних парадигм, розглядається генеза, сутність та динаміка новаторства, його співвідношення з традицією в культурі та суспільстві. З іншого боку, плюралізм підходів свідчить не тільки про наукову значимість теми, але й про неоднозначність цього поняття. Це дає підстави для необхідності здійснення комплексного, соціально-філософського аналізу новаторства.

Методи дослідження. Проблематика дослідження зумовила необхідність залучення таких методів як: компаративний, історичний, системний та діалектичний. Компаративний метод надав можливість згрупувати і класифікувати концептуальний доробок наявних досліджень новаторства в історії соціально-філософської думки. Історичний метод дозволив розглянути новаторство як суспільне явище в його соціально-історичному розвитку, краще зрозуміти динаміку даного явища та знання про нього на різних етапах суспільної еволюції. Системний та діалектичний методи визначити специфіку новаторства в умовах відтоку мізків.

Виклад основного матеріалу. Поняття “новаторство” має широке застосування. Його використовують вчені, що висувають нові наукові парадигми, оригінальні технологічні рішення; релігійні діячі, що пропонують власні трактування добра і справедливості; художники або письменники, що винаходять новий творчий стиль; підприємці, що реорганізують виробництво або торгівлю; політики або правителі, що вводять новий кодекс законів, тощо.

Відтак, на першій стадії новація може залишатися приватною, що цілком характерно для неї, і спроби зробити її надбанням громадськості можуть довгий час зазнавати невдачі. Рукописи, що залишилися в чернетках, моделі нових машин, що порождаються в шухлядах, ідеї, про які мріють поодинокі, не ділячись з іншими, – усе це приклади, що свідчать про те, що новація не одержала широкого поширення і популярності і, отже, надалі не дасть ніякого соціального ефекту.

Не випадково, одне з фундаментальних вимог наукової етики вимагає робити наукові відкриття надбанням громадськості. Це особливо важливо, адже такі наукові відкриття як клонування, створення генної модифікації, можуть мати непередбачувані наслідки нарівні з ядерною зброєю і мають бути під контролем громадськості

Проте, є й інші аспекти, які звертають на себе увагу, зокрема, певна упередженість до новацій. Навіть якщо новації стають відомими, це не означає

негайної соціальної віддачі від них. Блокування нововведень може здійснюватися людьми, що взяли на себе таку функцію як деяку побічну активність (консервативний учитель, що придушує всі прояви індивідуальності учнів; традиційно орієнтовані сусіди, що розповсюджують плітки про екстравагантні манери нового мешканця; негнучкий менеджер, що забороняє будь-які експерименти з новою виробничою технікою). Крім того, у сучасному суспільстві подібні функції виконують ті, для кого це – професійний обов'язок, головне призначення діяльності. До них відносяться цензори, референти статей і книг, співробітники редакторських відділів і патентних бюро, кваліфікаційних комітетів тощо. Засобами придушення, суворого соціального контролю, цензури, заборон, законодавчої обструкції тощо нормативні новації можуть бути не допущені до їх сприйняття більш широким співтовариством.

Але за інших обставин, коли новації успішно прориваються крізь усі фільтруючі механізми і досягають широкої громадськості, розпочинається фаза їхнього поширення. Проте, і такий сценарій може мати чимало варіацій.

Але може відбутися надмірна компенсація, коли опір нормативної новації настільки великий, що компенсаторний механізм реагує занадто сильно і “переповняється”, не тільки зберігає існуюче становище речей, але й остаточно змінює структуру в напрямку, протилежному тому, що передбачалося. Цей відповідний удар, чи “ефект бумеранга”, нерідко має місце при проведенні економічних і політичних реформ. Нині ми можемо спостерігати, як проведення таких реформ в Україні зіштовхується з протидією, а пошук компромісу нівелює сутність самих реформ.

Іноколи зміни ведуть до випадкової трансформації визначеного обмеженої кількості інших компонентів нормативної структури (деяких одиничних норм і цінностей, інститутів, ролей тощо). Це додає існуючій нормативній структурі хаотичний відтінок, модифікуючи її в різних місцях, але в кінцевому рахунку зберігаючи в колишньому виді. Висловлюючись метафорично, вона стає схожою на клаптикову ковдру. Як приклад можна привести численні часткові реформи, що проводилися для того, щоб відреагувати на кризу, що нині охопила економічні системи багатьох країн, але не зачіпаючи основних принципів, вони були малоєфективними, зокрема в Україні.

Отже, нормативні зміни можуть бути зупинені в ситуації чи простій надмірної компенсації. Але якщо новації вдається вистояти, то вирішального значення набуває її легітимізація – у протилежному випадку існування нових норм, цінностей та інститутів буде ненадійним. Якщо тільки що встановлені нормативні структури здобувають більш широку законну підставу і стримуються лише опором з боку правлячої еліти домінуючих груп тиску, тоді в них нагромаджується потенціал для розколу, розбіжностей, опозиції і протесту. Такі новації не можуть зберігатися довго, а їхнє неминуче заперечення буде породжувати новий цикл нормативних змін.

Основною формою цілеспрямованого розвитку є інновація. Це спрямована зміна, яка приносить нові постійні ознаки. Ці ознаки можуть бути як соціальними, так і суто матеріальними, але завдяки їх змінам середовище набуває нових властивостей. Іншими словами, інновація – це процес створення нових якостей та їх використання. Інновації та традиції тісно пов'язані та постають складовими суспільного розвитку. Традиція забезпечує стабільність, стійкість, несуперечливість, збереження та відтворення світоглядних цінностей. У системі традицій закріплюється певний світогляд, культурний досвід, спосіб життя. Інноваційність – головна ознака креативності та розвитку в цілому.

Панування традиціоналізму породжує інертність і застій; натомість швидкі інновації несуть ризик хаосу та руйнування. Тому послідовні інноваційні зміни є запорукою гармонізації співвідношення традицій та новаторством, що забезпечує соціальний прогрес.

На наш погляд, найбільш вдалим у сенсі цієї публікації є наступне формулювання: інновація – це комплексний соціокультурний процес, що розвивається за певними об'єктивними законами, пов'язаними з історією і традиціями соціальних систем та здатний кардинально змінювати їх структуру. Наукою також широко використовується термін “інноватика” – у сенсі методологія розробки та впровадження інновацій. А поняття “інноваційне суспільство” вживається поряд із такими поняттями, як “постіндустріальне суспільство” та “інформаційне суспільство”.

Найбільш вдалим у цій публікації, на наш погляд, є таке формулювання: інновація – це складний соціокультурний процес, який розвивається за певними об'єктивними законами, пов'язаними з історією та традиціями соціальних систем, і здатний докорінно змінювати їх структуру. У науці також широко використовується термін “інноватика”, як методологія розробки та впровадження інновацій. А поняття “інноваційне суспільство” постає на рівні з такими поняттями, як “інформаційне суспільство” та “постіндустріальне суспільство”.

Поняття “інновація” увійшло в повсякденне життя науки в ХІХ столітті через антропологію та етнографію, де воно почало використовуватися як антонім до слова “традиція” у вивченні процесу змін у культурі. У цих науках особлива увага приділялася дифузії культурних новоутворень у відповідному середовищі, включаючи їх перенесення в інші культури. У першій половині ХХ століття під впливом функціоналізму процеси змін перебували на периферії уваги соціальних наук Заходу, а інновації трактувалися як прояви дисбалансу, напруги в системі або як відхилення від норми, які розглядалися як джерело нової напруги. Зараз особливої актуальності набуває завдання активізації інноваційних процесів. Її вирішення потребує широкого розвитку комплексних досліджень інноваційної діяльності. Систематизація інновацій здійснюється за такими найбільш загальними принципами: тип новизни (нововведення); механізм реалізації; специфіка інноваційного процесу; обсяг реалізації. Культурна трансформація відбувається шляхом впровадження інновацій і відбувається трьома шляхами: стихійним, стимульованим і запозиченим. Спонтанна трансформація – це будь-яка інновація, яка виникає всередині культури внаслідок чинників її власного розвитку, тобто відповідає потребам, актуальним на даному етапі розвитку. Стимульована трансформація – нововведення, що виникають під опосередкованим впливом зовнішніх обставин. Такий характер мають, наприклад, зміни ціннісних орієнтацій, пов'язані з поширенням іноземних культурних течій. Запозичення – це нововведення, що виникають під зовнішнім впливом. Це може бути поширення світових релігій, запозичення систем писемності. Тобто, якщо певні обставини створюють у суспільстві потреби, які неможливо задовольнити на основі традицій, то це спонукає до їх трансформації, а іноді й до заміни цих традицій запозиченими інноваціями.

Польський дослідник П. Штомпка виділяє шість типів суб'єктів, які можуть стати ініціаторами змін. [4, с. 440-441] До першого типу він відносить деяких людей, які постають творцями інновації. Це може бути винахідник, який запропонував свою технологію, вчений, який розробив новий метод

дослідження, тощо. У цьому випадку відбувається впровадження інновацій завдяки авторитету, відомим і визнаним людям у досить великій групі в суспільстві в цілому. Другий тип агентів змін – інноваційні ролі. У цьому випадку прерогативою інновації є включення в структуру соціальної ролі, незалежно від того, хто саме цю роль виконує. Творчість, здатність до інновацій стає соціальним очікуванням, стає відповідальністю кожного, хто виконує відповідну роль, незалежно від його індивідуальних, суб'єктивних якостей. Невиконання новаторських обов'язків може призвести до того, що ця особа втратить право виконувати таку роль. Наприклад, молодий науковець, дослідник зобов'язаний у певний термін подати роботу у формі кандидатської чи докторської дисертації, що містить оригінальні досягнення. Третім типом агентів змін є інноваційні організації. Обов'язок ініціювати та здійснювати інновації в даному випадку є складовою статуту таких організацій. Їх діяльність носить колективний характер, а інновація з'являється в результаті спільних дій. Четвертий тип агентів змін – групи, колективи, соціальне середовище або соціальні кола інноваційного характеру. Часто вони негативні, тобто відносяться до різних типів контркультури; вони відкидають прийняті в суспільстві норми, звичаї, канони та практики саме тому, що ці звичаї, канони та практики є “прийнятими” та широко поширеними. Таке фундаментальне заперечення може перетворитися на своєрідну ідеологію даного середовища, стати його суспільно визнаною прерогативою, пропонувати альтернативні моделі чи правила - нові звичаї, новий спосіб життя, новий стиль одягу тощо. П'ятим суб'єктом змін є соціальні рухи, які за визначенням уже спрямовані на зміну соціальних норм і цінностей (молодіжні, феміністичні, екологічні, релігійні, політичні рухи). Вони формуються навколо чіткої, усвідомленої та виправданої мети, як конструктивне, позитивне перетворення норм і цінностей в окремій сфері (реформаторські рухи) або у всій структурі (революційні рухи). І останній, шостий тип суб'єктів інновацій – це звичайні люди, які у своєму повсякденному житті виробляють новий тип мовлення, одягу, облаштовують своє житло, наповнюють своє дозвілля новими формами розваг тощо. Їхні практики засвоюються та наслідуються спочатку вузьким колом знайомих, потім “знайомими знайомими”, поки вони не стають прийнятими назагал.

Дані суб'єкти, кожен сам по собі або разом, мають різний новаційний потенціал, в залежності від свого положення і взаємодії з тією соціальною системою, яка постає об'єктом змін та трансформацій, та можуть стати фундаментальною засадою розвитку як окремої групи так і суспільства в цілому.

За наявності такого потужного потенціалу, розкриваються особистісні якості, формуються цінності, звички, які є передумовами ефективного функціонування сучасного суспільства. Це створює умови для формування креативної особистості, яка є відкритою до експериментів, новацій та змін, лояльно ставиться до плюралізму думок і навіть схвалює даний плюралізм.

Однак, всі ці якості в умовах соціально-економічної кризи, трансформацій та міграційних процесів призводять до такого явища, як відтік мізків (brain drain), адже людина знаходиться в пошуках кращих можливостей для реалізації власного потенціалу. Новаторство в умовах відтоку мізків може стати як каталізатором позитивних змін в суспільстві, оскільки сприяє оновленню та оптимізації суспільних сфер, так і регресу, особливо для тих країн, з яких відбувається відтік людського капіталу. Варто розглянути специфіку новаторства та виділити наступні властивості соціально одночасного буття традицій та новацій в умовах відтоку мізків.

Перша універсальна вимога соціального життя - синхронізація активності. Основна частина соціального життя в кожному суспільстві заповнена колективними діями, які відбуваються спільно великою кількістю людей. Для того, щоб колективна дія відбулася, люди повинні зустріти один одного в тому самому місці в той самий час. І навіть, якщо їхня фізична присутність не обов'язкова, вони повинні виконувати певні дії в той самий момент. Тобто, як ми бачимо, одночасність дій або подій відіграє одну з визначальних ролей в суспільстві. Все, що приходить до нас з минулого, що передається в історичному процесі, є надбанням суспільства. Все, що відбувається сьогодні в суспільстві, повинно кваліфікуватись як певний складний продукт, накопичений з зародження людства, як загальний результат людської історії, як кристалізація сукупності подій, що відбувались з дня його утворення; і те, ким є людина в наш час – це зосередження її попереднього досвіду, її повної біографії. Варто процитувати польського дослідника П. Штомпку, який вважав, що “сума подій за час існування людства – це не традиція, а швидше генеалогія суспільства. Говорити про традицію можна лише тоді, коли зв'язок між минулим та теперішнім має більш тісний, інтимний характер. Традиція повинна включати в себе безперервне існування минулого в теперішньому, яке може прийняти дві форми: матеріальну та ідеальну, або об'єктивну і суб'єктивну”. [4, с. 145]. Під традицією в першому, більш широкому сенсі слова, ми розуміємо сукупність тих об'єктів та ідей, джерела яких знаходяться в минулому, але які можна виявити в теперішньому, тобто все те, що не було знищено, викинуто, забуто. В даному випадку традиція тотожна спадку – тому, що реально збереглося від минулого. Як помітив О. Шейко, “в елементарному значенні традиція – це просто товар, те, що минуле передає або віддає майбутньому” [3, с. 175]. В другому, більш вузькому сенсі слова, під традицією розуміються тільки ті фрагменти наслідування, які не просто зберігаються в теперішньому, а й тісно переплітаються з ними. Все, що притаманне людині як соціокультурній істоті, набувається при житті - силою традиції, засвоєнням досвіду культури. Необхідно підкреслити, що розрив із традицією - це один із проявів кризи культури і водночас кризи особистості, яка втрачає свою повноту та життєвість по мірі того, як втрачає історичну пам'ять, забуває про свої витoki, які простягаються в глибину віків. Розрив із традицією зводить культуру до беззмістовного формалізму, яким так багата історія ХХ століття. Але й консервація традицій була причиною регресу культури, що підтверджується на різних рівнях історії науки та культури. Рефлексивне відтворення смислів минулого є не лише знанням про минуле, але й певного роду конститутивним чинником смислового простору сучасного, що ми і можемо визначити як традицію. В умовах відтоку та приросту мізків, конструктивність одночасності традиції та новаторства полягає в наявності сталих основ розвитку та постійного пошуку альтернатив, нових ефективніших механізмів, алгоритмів в набутті досвіду.

Наступна універсальна вимога - координація. Індивідуальні дії відбуваються не у вакуумі. У сукупності вони приведуть до єдиної мети або стануть внеском у виробництво загального продукту. Для того щоб індивідуальні зусилля служили інструментом вирішення загального завдання, вони повинні виконуватись або одночасно, або в певні тимчасові проміжки. Традиції, особливе значення яких люди пов'язують з їх походженням в минулому, самі є суб'єктами змін. Вони модифікуються, виходять на перший план або ігноруються, існують протягом певного часу, а потім зникають, забуваються і знову відроджуються. Так сталось, наприклад, з багатьма етнічними, національними традиціями в

країнах, які приймали християнство після тривалого періоду, в якому переважали язичницькі цінності та світогляд.

Новаторство є колективною продуктивною діяльністю, спрямованою на створення (виробництво), поширення та використання інновацій для задоволення потреб та інтересів людей новими засобами. Інноваційна діяльність призводить до якісних змін стану суспільства (вироблення нового стану в процесі його саморозвитку) і сприяє підвищенню ефективності його функціонування. Важливого значення у розвитку суспільства є діалектичний зв'язок традиції з новаторством, в якому виражаються взаємні зв'язки самовідтворення і самоформування в процесі соціальної спадковості. Вони взаємопроникають один в одного, утворюючи єдине ціле, що відображає внутрішню суперечливість станів сталості і мінливості в процесі розвитку. Саме протиріччя як внутрішнє джерело розвитку, що об'єднує традицію та новаторство в діалектичному взаємозв'язку, може бути показником факторної природи цих явищ. Єдність традиції та новаторства в умовах відтоку мізків постає як необхідна, об'єктивна причина, що забезпечує розвиток суспільства, його поступальний прогрес.

Наступна вимога - своєчасність. Те, що не втратило своєї суспільної значущості, продовжує успадковуватись та розвиватись. Відтак, традиційне залишає тільки такий досвід минулих поколінь, постає необхідним, актуальним, без чого не може здійснюватись прогрес. Тобто, традиційне існує не поряд з новаторським, не формально поєднується з ним, органічно включається, переосмислюється ним. В умовах відтоку мізків відбувається наповненість традиційних засад новим сенсом.

Нарешті, останньою універсальною вимогою соціального життя є її диференціація. Перш за все в традиції зосереджена мудрість поколінь, які здійснили відбір норм, цінностей, ідеалів, правил, зберегли створені раніше об'єкти. Як вважає П. Штомпка, "традиції – це свого роду криниця ідеальних та матеріальних ресурсів, що використовують люди в своїх поточних справах, для піднесення майбутнього на фундаменті минулого" [5, с. 200].

Традиція допомагає пережити розчарування, пом'якшує незадоволеність повсякденним існуванням. На рівні загального метафізичного розуміння людини традиція з'являється як один з компонентів, що конституують її буття, тому що воля, затверджувана в остаточному підсумку всякою філософією як підстава індивідуальності, може бути реалізована тільки на основі досягнень минулого й на породжуваних ним устремліннях.

Зокрема, дослідники вважають, що Європа зазнала значних втрат транскордонної інтеграції, тому що мобільні науковці шукали міжнародної кар'єри, ймовірно, користуючись своїми попередніми каналами співпраці, транскордонні зв'язки, які вони раніше створювали як посередники між своєю рідною країною та країною призначення, були згодом ліквідовано. Політикам ЄС важливо враховувати можливі небажані наслідки інтеграції ринку праці ЄС, особливо враховуючи цілі ЄС щодо уніфікованої інноваційної системи промислових та академічних досліджень і розробок. Коли дослідник не лише переїжджає за кордон, але й привозить із собою свої міжнародні зв'язки, це означає втрату соціального капіталу, на додаток до людського капіталу та неявних знань, що може ще більше зменшити потенціал розповсюдження знань між країнами. Отже, цей чистий потік висококваліфікованої робочої сили до країн із великим ВВП на одиницю може негативно вплинути на конвергенцію людського та технологічного капіталу в Європі, особливо з огляду на довгострокові наслідки втрати елітних вчених [1, с. 8].

Важливо підкреслити деякі позитивні наслідки, пов'язані з відтоком мізків, такі як підвищення освітніх стимулів у країні походження та позитивні зовнішні ефекти мережі на торгівлю та впровадження технологій [1, с. 8].

Незважаючи на негативні зовнішні ефекти, можливості для талановитих дослідників навчатися за кордоном надзвичайно важливі та є ключовим компонентом глобально "відкритої" та "конкурентоспроможної" наукової системи. Однак, що стосується розвитку конкурентоспроможності, слід докласти спільних зусиль для вирішення проблеми довгострокової міграції, щоб "відновлення мозку" органічно впливало з "циркуляції мозку", тим самим сприяючи належним умовам для передачі знань додому. Відправною точкою є існуючі рамки стипендій мобільності (наприклад, Марії Кюрі та інші транскордонні стипендії), можливо, через впровадження сильніших стимулів і критеріїв для повернення на батьківщину та заохочення країн до реалізації професійних стратегій [1, с. 8].

Отже, новаторство є процесом створення особливих форм передачі індивідуального та соціального досвіду, творчої діяльності та результатів, позбавлених аналогії. В інновації є потужний потенціал як конструктивний характер її дії. Конструктивність новаторства полягає у створенні такого потенціалу, що постає як необхідне структурне явище у системі поступального розвитку, де джерелом такого суспільного процесу є творча особистість, носій нового досвіду.

Висновки. Отже, створюються умови для зміни об'єктивних умов існування суспільства, тобто на етапі трансформації, дієвість попередніх традицій частково послаблюється, але вони зберігають позитивну стійку основу, яка є джерелом формування новаторства, продуктивна дія якого веде до утвердження нового рівня розвитку суспільства. Тобто, модифікація є неминучою долею традиційних уявлень. Якщо раніше цей процес відбувався відносно повільно, розтягуючись на століття, то зараз він може відбуватися протягом життя одного покоління. Людина в сучасному світі під впливом глобалізації, модернізації постійно перебуває в процесі вибору між своїми та чужими, нав'язаними їй, традиціями.

Прогрес у різних сферах життя безпосередньо пов'язаний з новаторством. Бути новатором означає нести в собі нове, незвідане, незвичайне; це функціональний етап оновлення, ситуація, коли нове починає діяти, використовуватися і функціонувати. Ефективність інновацій безпосередньо залежить від властивостей нового, доцільності його використання в конкретній ситуації, психологічної готовності суб'єктів соціуму до його сприйняття.

Відтак, в умовах відтоку мізків, суб'єкт постає носієм конкретної традиції, який репрезентує її в новому соціокультурному середовищі, та новаторства, набувши нового досвіду та оптимізувавши свою професійну діяльність. Потрібно, щоб процеси відтоку та притоку мізків, ефективно переходили в циркуляцію мізків, задля позитивного обміну та поповнення новими знаннями, вміннями та навичками, створення інтелектуального потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Doria Arrieta, OA, Pammolli, F & Petersen, AM 2017. 'Quantifying the negative impact of brain drain on the integration of European science', *Science Advances*, № 3 (4). [Available from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28439544>](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28439544/). [25 March 2023].
2. Сорокин, ПА 1992, *Человек. Цивилизация. Общество*, общ. ред., сост. и предисл.: Согомонов, АЮ; пер. с англ., Москва: Политиздат, 543 с.
3. Шейко, ОС 2000, 'Історичні типи традицій', *Нова парадигма*, № 15, с.173-180.

4. Штомпка, П 2008, *Социология. Анализ современного общества*, пер. с польского: Червонна, СМ; Москва: Логос, 664 с.
5. Штомпка, П 1996, *Социология социальных изменений*, пер. с англ. под ред. Ядов, ВА; Москва: АспектПресс, 416 с.

References:

1. Doria Arrieta, OA, Pammolli, F & Petersen, AM 2017. 'Quantifying the negative impact of brain drain on the integration of European science', *Science Advances*, № 3 (4). Available from: <<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28439544>>. [25 March 2023].
2. Sorokyn, PA 1992, *Chelovek. Tsyvulyzatsiya. Obshchestvo (Human. Civilization. Society)*, obshch. red., sost. y predysl.: Sohomonov, AIu; per. s anhl., Moskva: Polytyzdat, 543 s.
3. Sheiko, OS 2000, 'Istorychni typy tradytsii (Historical types and traditions)', *Nova paradyhma*, № 15, с.173-180.
4. Shtompka, P 2008, *Sotsyolohyia. Analiz srovennoho obshchestva (Sociology. Analysis of modern society)*, per. s polsko: Chervonna, SM; Moskva: Lohos, 664 s.
5. Shtompka, P 1996, *Sotsyolohyia sotsyalnykh yzmenenyi (Sociology of social change)*, per. s anhl. pod red. Yadov, VA; Moskva: AspektPress, 416 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.43(1-3)-5

УДК 130.2 : 37.04 [7.04 : 74]

ДИЗАЙН У СТИЛІ MILITARY ТА ЙОГО ВПЛИВ НА САМОРЕАЛІЗАЦІЮ ЛЮДИНИ MILITARY STYLE DESIGN AND ITS IMPACT ON HUMAN SELF- REALISATION

О. Ю. Верещакін

Актуальність теми дослідження. У сучасну добу відбуваються радикальні зміни у життєвому просторі людини, зокрема, посилюється плюралізація стилів життя та їх концептуалізація у модусах мистецтва жити. Визначення функціонального потенціалу цього стилю потребує виходу за межі історії декоративного мистецтва, моди та естетики і розгляду його у проблемному полі філософської антропології.

Постановка проблеми. Дизайн у стилі military займає особливе місце у сучасній культурі. Формуючи естетику повсякденного простору сучасної української людини, сприяє консолідації та згуртуванню суспільства задля захисту Батьківщини. Патріотична складова дизайну в стилі military має великий виховний потенціал. Волонтерський сектор використовує дизайн у стилі для демонстрації відданості, солідарності та професіоналізму в гуманітарних і соціальних ініціативах.

Аналіз останніх досліджень і

Urgency of the research. Radical changes are taking place in the human living space in modern times, particularly the pluralization of lifestyles and their conceptualization in the modes of the art of living. Determining the functional potential of this style requires going beyond the history of decorative arts, fashion, and aesthetics and examining it in the problem field of philosophical anthropology.

Target setting. Military style design occupies a special place in contemporary culture. By shaping the aesthetics of the everyday space of modern Ukrainian people, it contributes to the consolidation and cohesion of society for the defense of the Motherland. The patriotic component of military-style design has significant educational potential. The volunteer sector uses the style of design to demonstrate dedication, solidarity, and professionalism in humanitarian and social initiatives.

Actual scientific researches and

публікації. Дослідження дизайну як культурного феномену набуло свого висвітлення у площині філософського, та культурологічного аналізу, зокрема у дослідженнях Ю. Легенького, В. Даниленка, І. Рижової. Дослідження елементів мілітарної культури представлено Ж. Бодрійяром, О. Штоквиш. Разом з тим треба зазначити, що розгляд дизайну у проблемному полі філософської антропології не набуло достатнього висвітлення.

Постановка завдання. Дослідити функціональні можливості та виховний потенціал стилю military у стратегіях та практиках самореалізації сучасної української людини.

Виклад основного матеріалу. Дизайн у стилі military може викликати почуття сили, влади та дисципліни, а також відстороненості, конформізму та насильства. В цьому контексті обґрунтовується роль мілітарної складової у сучасному українському суспільстві. Нагальним є дослідження критичного та етичного осмислення використання дизайну у військовому стилі та його потенційних наслідків для людської ідентичності та добробуту, беручи до уваги історичні та сучасні приклади, а також різноманітні контексти, в яких він застосовується.

Висновки. Соціокультурні аспекти військового стилю висвітлюють складний взаємозв'язок між військовими інституціями та суспільством, виразно демонструють як мода і стиль стають засобом вираження та узгодження цих взаємозв'язків. Філософсько-антропологічна концептуалізація дизайну у стилі military дозволяє виявити комплементарність процесів культурної інтеграції та культурної адаптації людини у просторах життєвого світу.

Ключові слова: людина, самореалізація, дизайн, стиль military, патріотичне виховання, війна.

issues analysis. The study of design as a cultural phenomenon has been covered in the plane of philosophical and cultural analysis, particularly in the research of Yu. Luhenyi, V. Danylenko, and I. Ryzhova. The study of elements of military culture is presented by J. Baudrillard and O. Shtokvysh. However, it should be noted that the consideration of design in the problem field of philosophical anthropology has not received sufficient coverage.

The research objective. To investigate the functional possibilities and educational potential of the military style in the strategies and practices of self-realization of modern Ukrainian people.

The statement of basic materials. Military style design can evoke feelings of power, authority, and discipline, as well as detachment, conformity, and violence. In this context, the role of the military component in modern Ukrainian society is justified. It is urgent to study the critical and ethical understanding of the use of design in military style and its potential consequences for human identity and well-being, taking into account historical and contemporary examples, as well as the diverse contexts in which it is applied.

Conclusions. Sociocultural aspects of military-style illustrate the complex relationship between military institutions and society, clearly demonstrating how fashion and style become a means of expressing and coordinating these relationships. The philosophical-anthropological conceptualization of design in military style allows us to identify the complementarity of processes of cultural integration and cultural adaptation of the individual in the spaces of the lifeworld.

Keywords: individual, self-realization, design, military style, patriotic education, war.

Актуальність теми дослідження. У сучасну добу відбуваються радикальні зміни у життєвому просторі людини, зокрема, посилюється плюралізація стилів життя та їх концептуалізація у модусах мистецтва жити. Це в свою чергу розширює простір для самореалізації людини, визначає її потенційні можливості, задає вектори та межі. Присутність та зростання

популярності стилю military у життєвому просторі сучасної, зокрема української людини, має подвійну легалізацію. З одного боку, його популярність обумовлена самостилізацією та звільненням від повсякденної регламентації життя, акцентом на розслабленість тіла, відпочинок у просторі вільного часу. З іншого – надсучасні екзистенційні виклики, спричинені війною, змінюють ставлення до дизайну у стилі military. Якщо донедавна елементи military в загальному стилізуванні життєвого простору були незначними вкрапленнями, то останнім часом саме цей стиль є провідним у всіх сферах самореалізації сучасної української людини. Однак слід зауважити, що у суспільній свідомості відбулося змінення акцентів у розумінні military зі стилізації до зрощення. Показовим є посилення міліарної складової майже у всіх сферах суспільної діяльності. Поряд із матеріальною виникають інформаційні феномени та патерни в медіа та соціальних мережах. Широкий волонтерський рух є промоутером впровадження військової естетики та культури у соціум.

Саме тому, визначення функціонального потенціалу цього стилю потребує виходу за межі історії декоративного мистецтва, моди та естетики і розгляду його у проблемному полі філософської антропології.

Постановка проблеми. Дизайн у стилі military займає особливе місце у сучасній культурі. Піки його популярності, як буде показано нижче, обумовлені тими тенденціями, які простежуються у суспільстві і накладають свій відбиток на саморепрезентації людини в інтер'єрах власного життєвого світу. Передусім треба зазначити, що стиль military є продуктом міметичної раціональності, межі і перспективи якої в опціях масової культури проаналізовані представниками Франкфуртської школи (Т. Адорно, М. Горкгаймер). Діалектика свободи і необхідності не менш, ніж логіка мімезису визначають особливості цього стилю та його амбівалентний вплив на людину. Так, з одного боку, стиль military дисциплінує людину, імітуючи військову форму, зброю та інтер'єри військових приміщень, а з іншого – відсувають на задній план ризики і небезпеки пов'язані з військовими професіями побутом польового життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження дизайну як культурного феномену набуло свого висвітлення у площині філософського, естетичного та культурологічного аналізу, зокрема у дослідженнях Ю. Легенького, В. Даниленка, І. Рижової. Окремі аспекти дизайну як чинника структурування життєво-повсякденного та культурно-освітнього простору було виявлено у працях таких дослідників: Л. Рожечук, І. Бобровський, Л. Гнатюк, Л. Дерман. Проблему самоідентифікації людини у світі моди досліджували Г. Зіммель, О. Скалацька, М. Мельник. Дослідження світоглядного та державотворчого потенціалу мілітарної культури представлене у працях В. Смолянюка О. Штоквиша. Разом з тим треба зазначити, що розгляд дизайну у проблемному полі філософської антропології, визначення людинотворчого та виховного потенціалу стилю military не набуло достатнього висвітлення, навіть зважаючи на усі ті виклики, спричинені війною.

Постановка завдання. Дослідити специфіку, функціональні можливості та виховний потенціал стилю military у стратегіях та практиках самореалізації сучасної української людини.

Виклад основного матеріалу. Філософсько-антропологічна концептуалізація дизайну в стилі military відкриває нові проблемні лінії у розумінні сучасних практик самоствердження людини у життєвому просторі. Цей простір розгортається на перетині соціокультурного, освітнього, політичного, етнічного та повсякденного буття людини. Навіть фрагментарна

стилізація життєвого простору людини через залучення до нього мілітарної компоненти демонструє функціональну амбівалентність. Зокрема, відбувається популяризація мілітарної культури через стилізацію одягу та дизайн інтер'єру, посилюється її світоглядна і виховна функція а також актуалізуються адаптивні механізми входження та пристосування людини до нових реалій. Цей момент є особливо важливим для сучасних українських реалій, які вимагають від людини максимальної мобілізації та концентрації її сутнісних сил.

Слід зауважити, що формування адаптаційного механізму у людини є доволі ускладненою процедурою. Цими міркуваннями й зумовлений інтерес до дослідження адаптаційних можливостей дизайну у стилі *military*. Якщо аналізувати сам стиль, то *military*. – це модний і дизайнерський напрямок, в основі якого лежать елементи військової форми, спорядження та аксесуари, пов'язані з військовим життям. Для цього стилю характерні приглушені та землясті кольори, такі як оливково-зелений, хакі, коричневий, сірий та чорний. Камуфляжні візерунки є відмінною рисою, адже вони присутні на одязі, аксесуарах і навіть меблях. Привабливість цього стилю у просторі повсякденного людського буття визначається його функціональністю. Адже філософія стилю *military* – це перевага функції над формою. Предмети побуту обов'язково мають бути спроектовані з врахуванням практичності, багатофункціональності та компактності конструкції. Саме тому, він може бути застосований до широкого спектру продуктів, включаючи одяг, предмети побуту, транспорт і спортивне спорядження. У кожній з цих сфер виробу можуть бути розроблені з акцентом на довговічність і надійність, щоб витримувати інтенсивне використання і суворі умови.

Специфічними маркерами, які роблять дизайн у стилі *military* відразу впізнаваним, - це камуфляжні візерунки, нашивки та знаки. Одяг та аксесуари часто мають нашивки та знаки розрізнення, схожі на ті, що використовуються для позначення звань, приналежності або досягнень у військових організаціях. Окрім використання на одязі та аксесуарах, камуфляжні візерунки широко застосовуються в графічному дизайні продукції на військову тематику. Камуфляжні візерунки можуть допомогти створити цілісний вигляд різних предметів і додати дизайну мілітаристського відчуття.

Мінімалістична естетика стилю *military* у практичній реалізації задає орієнтацію дизайну. Це дозволяє реалізувати світоглядні та виховні настанови через їхню візуалізацію. Зокрема, графіка у стилі *military* є впізнаваною, часто використовує жирну, блочну типографіку, щоб передати силу та міць. Зазвичай використовуються шрифти без зарубок, а текст може бути набраний великими літерами для більшого ефекту. завдяки чому швидко і чітко передає важливу інформацію. Такі текстури, як шліфований метал, потерта шкіра та груба тканина можуть допомагати створити суворий, утилітарний вигляд, характерний для цього стилю. Колірна палітра графічного дизайну в стилі *military* часто включає патріотичні кольори. Ці кольори у поєднанні зі земляними тонами, такими як зелений та коричневий, візуально посилюють національну складову. Перенесення військової символіки у життєвий простір цивільної людини, завдяки здійсненню дизайну у стилі *military*, має подвійні смисли, а саме: відтворює опосередкований зв'язок естетичного та мілітарного, а також акцентує роль військової символіки у життєвому просторі людини, закріплюючи її у так званій нормальній повсякденності.

Зауважу, що активізація світоглядних і виховних смислів мілітарної культури відіграє важливу роль у стратегіях національно-патріотичного

виховання української молоді. Безумовно, це тема для окремого дослідження, але хочу наголосити, що хоч традиційно мілітарна культура сприймалась як деструктивний елемент життєдіяльності людини, в цьому напрямку, за часів незалежності України, відбулися певні позитивні зрушення. Як приклад можна навести включення до навчального посібника для студентів теми присвяченій аналізу мілітарної складової етнічної культури [6]. Проблема взаємозв'язку національно-патріотичного виховання з культурою military досліджується у працях М. Лук'янченка [4]. Крім того, на специфічних кодах мілітарної культури наголошує доктор політичних наук В. Смолянук [5].

Безперечно, стиль military, проникаючи у життєвий простір сучасної людини у своїх популярних формах відтворення, так чи інакше чинить вплив на свідомість як особистості так і соціуму в цілому. Як вже зазначалося вище цей стиль є продуктом міметичної раціональності.

Показовим чинником масового визнання дизайну в стилі military з боку суспільства є формування позитивного габітусу військовослужбовця у суспільній свідомості. Зі світу військовослужбовців надходить вимога розширення смислу таких понять як: обов'язок, гідність, акуратність, братерство, надійність, дисципліна, насильство, агресія, точність, небезпека, сміливість, відвага, стійкість, витривалість, скритність, порядок тощо. Мілітарне забарвлення понять утворює амбівалентний зв'язок між суспільною реальністю та ціннісними пріоритетами, свободою та обов'язком у колективній свідомості. Але тут важливо утримати баланс та уникнути ідеологічного тиску, або його пом'якшити. Таку функцію й виконує дизайн у стилі military.

Зауважу, що подібно до багатьох інших явищ стилі в дизайні існують у кількох вимірах: практичному, естетичному, соціальному, культурно-антропологічному.

Для стилю military, завдяки його міметичним імпульсам, характерна багатомірність. Так, з практичного боку – природньо практично все, що відсилає нас до військових стандартів. У військовій амуніції та обладнанні, як ніде високі прикладні вимоги, надійність, зручність, стійкість до зношування та пошкоджень. У сучасних умовах великого значення набувають тактичні характеристики. Саме тому приналежність предмета до стилю military можна легко дізнатися навіть не торкаючись естетичної сторони. Багато в чому це найбільш вагома характеристика. Предмет існує у своїй системі критеріїв і не залежить від факторів, які впливають на напрямки в дизайні. Можна сміливо сказати, що це натуральний, природний стиль. Стиль поза стилем, до певної міри. З іншого боку, ефект просочування так чи інакше присутній. Парадна форма, аксесуари, символіка та графічне оформлення не підкоряються буквальній практичній логіці. Для цього стилю характерне “свідоме пристосування” у Горкгаймерському розумінні, коли сучасна людина “навчається стримувати свої міметичні імпульси і спрямовувати їх на певну мету” [2, с. 106]. В цьому сенсі специфічною ознакою військового стилю можна вважати демонстрування напруги між конформізмом та індивідуальністю. З одного боку, військова мода та стиль дизайну часто відображають цінності, норми та символи військових інституцій, які наголошують на конформізмі, дисципліні та етичному кодексі військового. З іншого боку, військова мода і стиль дизайну, потрапляючи у масове споживання, підлягають індивідуальній інтерпретації та привласненню, що може слугувати засобом вираження індивідуальності та автентичності у конструюванні власного стилю. Отже, одяг і аксесуари у військовому стилі відображають і формують культурні цінності,

соціальну ідентичність і колективну пам'ять. Іншими словами, військова мода і стиль одягу - це не просто питання естетики чи функції, але й візуалізація військової сфери у духовному житті соціуму. Крім того, поширення військової моди та стилю одягу виконує консолідуючу функцію між військовими та цивільними інституціями. Наприклад, військова мода і стиль дизайну можуть розглядатися як спосіб популяризації або прославлення війни і насильства, або як засіб вшанування жертв солдатів і ветеранів. Це підкреслює важливість вивчення військової моди та стилю дизайну з антропологічної перспективи, оскільки вона забезпечує критичну лінзу, через яку можна дослідити складний взаємозв'язок між військовими інституціями та їх релевантність у сучасних соціокультурних контекстах. Така узгодженість досягається через взаємопроникнення та цілісність горизонтальних та вертикальних вимірів. Саме через вертикальні виміри відтворюється взаємозв'язок поколінь на засадах історичної пам'яті з урахуванням принципу міжпоколінної справедливості. Ретрансляція елементів та цінностей мілітарної культури попередніх поколінь у сучасні контексти сприяє розширенню мілітарних смислів та їх гендерного розрізнення, а також відтворює історію виникнення та функціонування дизайну у стилі *military*.

В цьому сенсі важливим є історичний екскурс. Проте, як зауважує українська дослідниця Ж. Денисюк, виявити специфічний зміст військової справи та військової символіки можна тільки шляхом відтворення певних культурних універсалій, які в реальності існують тільки у вигляді етнічно-специфічних модифікацій [3, 5].

Загально відомо, що у класовому суспільстві статус військових завжди був дещо привілейований. Зокрема, історії виникнення, функціонування та устрою війська Київської Русі присвячена праця В. Бережинського [1]. Маючи кращий доступ до ресурсів і можливість застосовувати насильство для отримання бажаного, військові завжди мали переваги, зокрема, і в плані володіння об'єктами матеріального світу. З іншого боку демонстрація свого соціального статусу здійснювалася через певні впізнавані форми поведінки та саморепрезентації. Демонстрація елементів зброї та амуніції поза полем бою дуже опосередковано може вважатися протагоністом стилю *military*, як і певний стиль поведінки. З іншого боку, до появи масових армій і відповідно уніформи розділяти військове і мирне можна суто через призму функціональності. Проте окремі елементи амуніції та одягу проникали з військового середовища в мирне, що в дуже широкому сенсі можна вважати зародженням стилю.

До початку епохи модерну, а точніше 20-го століття, вести про стиль *military* мова не може вестися – це скоріше був загальний процес без осмислення запозичень.

Втім у геральдиці чи архітектурі явно простежуються тенденції, які з часткою умовностей можна вважати проявом стилю *military* в ретроспективі. Наприклад, зображення зброї, обладунків і військових емблем на гербах і самі ці герби у формі військових щитів. В архітектурі – численні імітації фортифікаційних елементів у суто цивільних спорудах (башточки, зубчасті стіни, шпилі для прапорів тощо). На відміну від одягу і предметів побуту тут ми бачимо осмислене цитування, але не стилістичне або функціональне, а скоріше семантичне з відсиланнями до історії, чи то прояв романтизму, чи то графічна традиція.

Слід пригадати, що у суспільстві склалося переконання, що стиль *military* не має авторства і виник, як результат масового проникнення предметів

військового призначення в цивільне життя на початку ХХ століття. Насамперед - це одяг. Мільйони ветеранів поверталися з Першої Світової і продовжували носити елементи військової форми просто з утилітарних причин. Речі, транспорт і аксесуари з полів битв проникали в мирне життя. Масове виробництво схильне використовувати одні й ті самі технології та конструкції для цивільної та військової продукції. Економічні проблеми в повоєнному світі підштовхують до утилітаризму в "дизайні". Навколо цього процесу формуються деякі зміни сприйняття. Наприклад прості та надійні елементи військової амуніції подобаються людям за доступність і міцність. Військова форма без знаків розрізнення може бути варіантом цивільного одягу. При цьому розривається причинно-наслідковий зв'язок між предметом військового вигляду і війною. Масова участь людей у військових діях теж впливає на зміщення фокусу в сприйнятті предметів військового вигляду і призначення з безпосередньо війни як такої. Відбувається змішання цивільної та військової естетики без протиставлення мир – війна. При цьому, що характерно, сам стиль military, як поняття, не сприймався усвідомлено. Впізнані патерни ніхто спеціально не відтворював. Ця тенденція зберігалася протягом першої половини ХХ століття. Військові елементи одягу та спорядження проникали у громадянське життя, особливо у суміжні сфери: туризм, спорт, активні види відпочинку та інше. В наявному вигляді, як вже сформований стиль дизайн в стилі military має свої корені від військових форм одягу та елементів уніформи, що була прийнята після Другої Світової. Його можна віднести до середини ХХ століття, коли військова форма набуває свій більш менш сучасний вигляд. Лише після Другої Світової Війни з'явилися ознаки формування стилю military як естетичного та семантичного тренду. Протягом наступних десятиліть, дизайн в стилі military використовувався в різних країнах та на різних етапах історії. Він став особливо популярним у 1960-х роках, коли на фоні війни у В'єтнамі з'явилась контркультура та хіпі-рух, які знаходилися у пошуках альтернативної моди та вираження своєї індивідуальності. Дизайн в стилі military став одним з символів цієї антикультури та отримав популярність у західних країнах.

Завершуючи невеличкий історичний екскурс, можна зазначити, що сьогодні, дизайн в стилі military залишається популярним у моді та використовується як у повсякденному одязі, так і у високій моді. Він також має своїх шанувальників у зведених військах та ветеранських групах, які використовують його як спосіб виявлення патріотизму та відзначення своїх досягнень у військовій сфері. У графічному дизайні своє відображення знаходять утилітарні, легко читабельні символи та шрифти. Проникнення продуктів харчування у військовій упаковці на цивільний ринок змінює уявлення про те, який вигляд має мати упаковка. Фактично всі основні риси стилю military набули своєї довершеності.

Сучасна цивілізація демонструє широке проникнення цього стилю у масову культуру. Зокрема, швидко поширюється використання елементів чоловічого (умовно військового) одягу в жіночому та дитячому костюмі, дитячі іграшки, що імітують військове спорядження тощо. Тут же елементи редукованої холодної зброї у вигляді тростини або використання зміненого мундира (шинелі та ін.) як одягу не військових людей. Як вже зазначалося вище, стиль military має водночас гендерну специфіку та є універсальним, головна його риса – орієнтація на унісекс. Також, дизайн в стилі military може бути сприйнятий як символ гендерної рівності, оскільки він може бути розглянутий як спроба розширення меж стереотипів щодо того, який одяг вважається відповідним для чоловіків і

жінок. Він може також зображувати жінок у більш сильному та мужньому світлі, зіставляючи їх з військовими, які зазвичай асоціюються з мужністю та силою.

В одязі він здебільше приваблює жінок як акцентування їхньої рівності з чоловіками, а також символізує суспільне визнання військових як захисників. Важливо зазначити, що прийняття тактики і стратегії військового стилю цивільним населенням може мати як корисні, так і шкідливі наслідки. Так, вказане, може сприяти зміцненню почуття спільності та солідарності, а також допомогти підтримувати порядок і безпеку під час кризи. Водночас, це може призвести до ерозії громадянських свобод і встановлення авторитарних практик, які надають пріоритет безпеці, а не правам і свободам особистості.

У сучасних українських воєнних реаліях стиль *military* посилює свою суспільну значущість, стає символікою захисту. У цьому зв'язку можна говорити про поворот від мімезису до екзистенційної репрезентації атрибутів стилю *military*. Зокрема, стиль одягу Президента В. Зеленського під час війни в Україні можна розглядати як яскравий приклад стилю, що відображає його роль головнокомандувача Збройних сил України. Цей образ посилюється та набуває екзистенційної значущості завдяки використанню Президентом стилю *military* під час кожного публічного виступу та просторі життєвого світу. Адже, символічно, одяг у стилі *military* надсилає невербальні повідомлення про силу, стійкість і рішучість перед обличчям негараздів, проектує образ незламності українського народу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, одяг та аксесуари в стилі *military* у життєвому просторі сучасної людини відіграють вагоме значення. Функціональність, практичність цього стилю є безперечною перевагою, яка робить речі у стилі *military* популярним товаром на світовому ринку моди, їх можна знайти в широкому діапазоні контекстів і цінових категорій. Це відображає зростаючу глобалізацію моди і появу глобальної культури споживання, на яку впливає низка культурних і соціальних факторів. Цей стиль відкриває широкі можливості як для саморепрезентації людини в інтер'єрах власного життєвого світу, так і в модусах культуротворчості. Соціокультурні аспекти військового стилю висвітлюють складний взаємозв'язок між військовими інституціями та соціумом, виразно демонструють як мода і стиль стають засобом вираження та узгодження цих взаємозв'язків. Філософсько-антропологічна концептуалізація дизайну у стилі *military* дозволяє виявити комплементарність процесів культурної інтеграції та культурної адаптації людини у просторах життєвого світу.

Дизайн у стилі *military* в оптиках війни втрачає свою автономію і самодостатність та підпорядковується завданню національно-патріотичного виховання і настановам етики служіння Батьківщини.

Список використаних джерел:

1. Бережинський, ВГ 2014, Мілітарія Київської Русі, Київ: Вид-во: "Стародавній світ", 370 с.
2. Горгаймер, М 2006, Критика інструментального розуму, Київ: ППС-2002, 282 с.
3. Денисюк, ЖЗ 2001, 'Уваги про мілітарну культуру давньої України', *Військово-історичний альманах*, Ч. 1 (2), с. 4-12.
4. Лук'янченко, М & Проць, Р 2019, 'Взаємозв'язок "військово-патріотичного виховання" із мілітарною культурою українського народу', *Молодь і ринок*, № 2, с. 36-40.
5. Смолянук, ВФ 2015, 'Мілітарна культура українського суспільства: історія і сучасність', *Історико-політичні студії*, № 2, с. 88-97.
6. Штоквиш, О 1997, 'Мілітарна складова етнічної культури', *Життя етносу: соціокультурні нариси : навчальний посібник*, Київ: Либідь, с. 153 - 168.
7. Baudrillard, J 1994, *Simulacra and Simulation*, translated by Sheila Faria Glaser, University of Michigan Press

8. Baudrillard, J 2003, 'The Spirit of Terrorism', in *The Spirit of Terrorism and Other Essays Verso*.

References:

1. Berezhyński, V H 2014, *Militariia Kyivskoi Rusi (Military of Kyiv Rus)*, Kyiv: *Vyd-vo: "Starodavnii svit"*, 370 s.
2. Horhaimer, M 2006, *Krytyka instrumentalnoho rozumu (Critique of the instrumental mind)*, Kyiv: *PPS-2002*, 282 s.
3. Denysiuk, ZhZ 2001, 'Uvahy pro military kulturu davnoi Ukrainy (Notes on the military culture of ancient Ukraine)', *Viiskovo-istorychnyi almanakh*, Ch. 1 (2), s. 4–12.
4. Lukianchenko, M & Prots, R 2019, 'Vzaiemozviazok "viiskovo-patriotichnoho vykhovannia" iz military kulturoiu ukrainskoho narodu (The relationship between "military-patriotic education" and the military culture of the Ukrainian people)', *Molod i rynek*, № 2, s. 36-40.
5. Smolianiuk, V F 2015, 'Military kultura ukrainskoho suspilstva: istoriia i suchasnist (Military culture of Ukrainian society: history and modernity)', *Istoryko-politychni studii*, № 2, s. 88-97.
6. Shtokvysh, O 1997, 'Military skladova etnichnoi kultury (Military component of ethnic culture)', *Zhyttia etnosu: sotsiokulturni narysy : navchalnyi posibnyk*, Kyiv: Lybid, s. 153– 168.
7. Baudrillard, J 1994, *Simulacra and Simulation*, translated by Sheila Faria Glaser, University of Michigan Press
8. Baudrillard, J 2003, 'The Spirit of Terrorism', in *The Spirit of Terrorism and Other Essays Verso*.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.43(1-3)-6

УДК 316.25:274 – 12(045)

КРИТИКА СОЦІАЛЬНОГО КОНСТРУКТИВІЗМУ В ПОСТМЕТАФІЗИЧНІЙ ТЕОЛОГІЇ СПІЛКУВАННЯ О. ФІЛОНЕНКА CRITICISM OF SOCIAL CONSTRUCTIVISM IN THE POST-METAPHYSICAL THEOLOGY OF COMMUNICATION BY O. FILONENKA

В. М. Лозовицький

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми зумовлена необхідністю здійснити дослідження методології сучасної постметафізичної української православної теології спілкування. Нам важливо розглянути яким чином формувалася методологія постметафізичної православної теології, які тут існували впливи на рівні ідей, концептів та підходів, і яка її позиція щодо знання реального.

Постановка проблеми. Сучасна постметафізична теологія спілкування виникає на хвилі критики пануючої в кін. XX ст. парадигми конструктивізму та семантичного плюралізму, що розвиває постмодерні підходи в яких пізнання реального втрачає власні критерії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці здійснена важлива робота по осмисленню та критиці основних православних теологічних концептів та методо-

Urgency of the research. The topicality of the topic is determined by the need to carry out a study of the methodology of modern post-metaphysical Ukrainian Orthodox theology of communication. It is important for us to consider how the methodology of post-metaphysical Orthodox theology was formed, what influences existed here at the level of ideas, concepts and approaches, and what is its position regarding the knowledge of the real.

Target setting. Modern post-metaphysical theology of communication arises on the wave of criticism of the prevailing in cinema. 20th century paradigms of constructivism and semantic pluralism, which develops postmodern approaches in which knowledge of the real loses its own criteria.

Actual scientific researches and issues analysis. In Ukrainian science, important work has been carried out on the understanding and criticism of the main Orthodox theological concepts and

логічних підходів розвитку сучасної православної теології. Разом з тим, без належного дослідження залишається методологія української православної постметафізичної теології.

Постановка завдання. Нашим завданням є визначити основні концептуальні впливи, що стали ідейною основою постметафізичної теології спілкування О. Філоненка; встановити коло основних парадигм, які він використовує і в межах яких розвиває свою думку; проаналізувати позицію О. Філоненка, щодо базових методологічних концептів конструктивізму та полісемантизму.

Виклад основного матеріалу. В результаті критичних досягнень представників лінгвістичного та прагматичного поворотів ХХ ст., утвердилося переконання, що пізнання, соціальні практики вбудовані в мову, і це робить їх настільки нерозривними, що ми починаємо бачити дійсність результатом когнітивного і соціального конструювання. Вони визнають дистанцію між світом і свідомістю, між мовою і предметністю світу, що роблять проблему зустріч з реальним неможливим.

Ми дослідили, що на формування постметафізичної позиції О. Філоненка вплинули Ж. Деріда, Дж. Капуто, Ж. Л. Маріон, Х. У. Гумбрехт, Дж. Мілбанк. Під їх впливом О. Філоненко ставить під сумнів використання соціального конструктивізму як універсальної соціально-гуманітарної методології та методології теології.

Висновки. Відчутною проблемою філософії ХХ ст. став пошук шляху повернення до реального. Значний вклад в її осмислення здійснили представники постметафізичної парадигми Ж. Деріда, Ж. Л. Маріон, Х. Гумбрехт та Дж. Мілбанк, які суттєво вплинули на формування методології О. Філоненка. Український мислитель піддає критиці концепцію конструктивізму, як таку в якій відбувається забуття реальності та Бога, які постають продуктами соціальної та когнітивної реконструкції.

Ключові слова: сучасна православна українська теологія, методологія

methodological approaches to the development of modern Orthodox theology. At the same time, the methodology of Ukrainian Orthodox postmetaphysical theology remains without proper research.

The research objective. Our task is to determine the main conceptual influences that became the ideological basis of O. Filonenko's post-metaphysical theology of communication; establish the circle of basic paradigms that he uses and within which he develops his opinion; to analyze O. Filonenko's position regarding the basic methodological concepts of constructivism and polysemanticism.

The statement of basic materials. As a result of the critical achievements of the representatives of the linguistic and pragmatic turns of the 20th century, the belief that knowledge and social practices are embedded in language was established, and this makes them so inseparable that we begin to see reality as the result of cognitive and social construction. They recognize the distance between the world and consciousness, between language and the objectivity of the world, which make the problem of encountering the real impossible.

We investigated that the formation of O. Filonenko's postmetaphysical position was influenced by J. Derrida, J. Caputo, Zh.L. Marion, H.U. Humbrecht, J. Milbank. Under their influence, O. Filonenko questions the use of social constructivism as a universal social-humanitarian methodology and theological methodology

Conclusions. A tangible problem of the philosophy of the 20th century. the search for a way back to the real began. A significant contribution to its understanding was made by the representatives of the post-metaphysical paradigm, J. Derrida, Zh.L. Marion, H. Humbrecht and J. Milbank, who significantly influenced the formation of O. Filonenko's methodology. The Ukrainian thinker criticizes the concept of constructivism, as such, in which reality and God are forgotten, which appear as products of social and cognitive reconstruction.

Keywords: modern Orthodox Ukrainian theology, methodology of

православної теології, постметафізична теологія, теологія спілкування | *Orthodox theology, post-metaphysical theology, theology of communication*

Актуальність теми дослідження. ХХ ст. пройшло під гаслом подолання метафізики. В філософії відбулася серія поворотів від умоглядно-спекулятивного до текстуального, комунікативного, мовно-прагматичного розуміння буття людини. В мисленні стали домінуючими постмодерні принципи полісемантичності, безперервного коментування, плюральності, конструктивізму, інтерсуб'єктивності, які дозволили подолати метафізичні теорії в філософії та теології, але й створили передумови для релятивізму та втрати онтологічної очевидності мислення Бога та людини. Означена ситуація позначилася і на християнській теології. Намагання позбавити теологію метафізики привела до проблемності буття Бога. Тому в кін. ХХ ст. виникла потреба нового осмислення Бога, відбувся теологічний поворот, перехід від філософії мови і свідомості до теології буття як присутності іншого. Все це актуалізувало проблему теологічної критики принципів і підходів постмодерну, критичного аналізу конструктивізму та радикального полісемантизму, як пануючих парадигм гуманітарних наук. Актуальність теми зумовлена необхідністю здійснити дослідження методології сучасної постметафізичної української православної теології на прикладі теології О. Філоненка.

Постановка проблеми. Сучасна постметафізична теологія виникає на хвилі критики пануючої в кін. ХХ ст. парадигми конструктивізму та семантичного плюралізму. Вони суттєво вплинули на розвиток гуманітарних наук, філософії, і опосередковано на теологію. Склалася ситуація, що означені підходи привели до забуття Бога як реальності і релігійного одкровення як не конструйованої реальності. З поля своєї уваги вони випустили проблему істини, реальність постала у плюралізмі значень, замість осмислення буття як присутності Бога та людини, постмодерний конструктивізм та полісемантизм зробили єдиною реальністю мову та соціальні конструкти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці існують релігієзнавчі і богословські розвідки проблеми методології православної теології. В роботах Ю. Чорноморця, Г. Христокіна [9] здійснена важлива робота по осмисленню та критиці основних православних теологічних концептів та методологічних підходів, здійснена їх класифікація і типологізація, виявлені основні тенденції концептуального розвитку сучасної православної теології як неопатристики та постнеопатристики. Разом з тим, без належного дослідження залишається методологія сучасної української православної теології. Особливо нагальною є потреба осмислити українську постметафізичну теологію, ключовим автором якої є О. Філоненко. Нам важливо розглянути на його прикладі критику соціального конструктивізму.

Постановка завдання. В статті нам важливо розглянути критику соціального конструктивізму в теології О. Філоненка. Український богослов виступає яскравим представником постметафізичної традиції в православній теології. Він репрезентує в Україні теологію діалогу та євхаристійного спілкування. В своїй докторській дисертації він аналізує і критикує конструктивізм як сучасний підхід, який позбавляє реальність присутності і робить її лише конструктом. Нам важливо розглянути яким чином О. Філоненко критикує конструктивізм та семантичний плюралізм, і як це впливає на формування його методології постметафізичної православної теології.

Завданнями статті є: визначити основні концептуальні впливи, що стали ідейною основою постметафізичної теології спілкування О. Філоненка;

встановити коло основних парадигм, які він використовує і в межах яких розвиває свою думку; проаналізувати позицію Філоненка, щодо базових методологічних концептів конструктивізму та семантичного плюралізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна теологія знаходиться в пошуках адекватної методології для пояснення можливості досягнути красу як прояв справжнього буття. Виявилось, що боротьба проти метафізики, якою була зайнята філософія ХХ ст. і в якій вона набула значних досягнень, має і протилежний бік – була поставлена під питання, а той зовсім підважена реальність і можливість її пізнання. Попри усі умоглядності та спекуляції, метафізика завжди передбачала і утверджувала чітку онтологію, яка була непорушною основою для науки, філософії та теології. Але в результаті критичних досягнень представників лінгвістичного та прагматичного поворотів ХХ ст., утвердилося переконання, що пізнання, соціальні практики вбудовані в мову, і це робить їх настільки нерозривними, що ми починаємо бачити дійсність результатом когнітивного і соціального конструювання.

Європейська культура від Декарта, логічних позитивістів, структуралістів, аналітичних філософів, представників герменевтики, пост структуралістів і постмодерністів, постулювала почергово суб'єктоцентризм, трансценденталізм, конструктивізм, які загалом визнають дистанцію між світом і свідомістю, між мовою і предметністю світу. Пояснити яким чином можна вийти за межі суб'єкту, як подолати кардинальну відстань між мовою та предметністю, між значеннями та реальністю, вони не змогли. Спроба феноменології Е. Гусерля подолати цю відстань через постулювання повернення до речей, досягнула лише феноменів чистої свідомості, що стало черговим варіантом трансценденталізму. В подальшому виникла потреба у зміні самої класичної феноменології, яка мала зробити речі справжнім об'єктом споглядання, хоча проблему Бога довгий час залишала без вирішення.

Досягнення структуралізму так само не дають нам можливості вирішити цю проблему. Ф. де Сосюр запропонував розділити мову на два аспекти: граматичну – інваріантну частину (“мова”) та на релевантну частину (“мовлення”). Якщо граматику є тим об'єднуючим всі національні мови фундаментом, які дозволяють мати спільну основу для взаємного розуміння, то мовлення це спроба щоразу пробитися назустріч, самовиразитися, зуміти сказати те, що хочу, сформуванати авторську позицію. Зрештою “виявляється, що максимум, на що я можу розраховувати, – це бути почутою іншою людиною” [8, с. 212]. Проте в пропозиції Сосюра немає місця речам, а тим паче Богові, його теорія мовних знаків констатує, що знак цілісно поєднує в собі означуване і означуюче, але як означуване – предметний зміст, концепт так і означник – слово, символ, принципово не подібній самим речам, тому структуралізм не вирішує проблему виходу до речей світу, він залишає нас в межах мови.

Аналітична традиція в особі Л. Вітгінштейна, поставила зміст нашої мови, її значення в залежність від умов використання мови, від “мовних ігор” які породжують суспільні практики. А це означає, що Бог є продуктом мовних ігор породжених правилами релігійних спільнот, і ми не маємо іншої можливості перевірити його буття. Щось подібне констатує і філософська герменевтика Г. Гадамера та П. Рікьора, які проголошують абсолютний полісемантизм і нескінчену інтерпретативність єдиною реальністю, в якій перебуває людина. Суб'єкт може лише тлумачити тексти та залишати коментарі, породжуючи нескінчені інтерпретації, без надії на віднайдення критеріїв досягнути реальність. Більш того, зникає потреба в самому авторі тексту, адже немає можливості

встановити його задум. Так само і комунікативна філософія О. Апеля та Ю. Габермаса ставить усі наші знання та теорії про реальність в залежність від умов формування комунікативних спільнот, і так як таких спільнот багато, то існує і багато версій комунікативного знання. Подібний підхід продовжує і ще більше посилює постструктуралізм, який взагалі не залишає нічого крім реальності мови. Вона фактично стає єдиною реальністю, а людина, культура, Бог стають її продуктами, текстами і нараціями. Максимум на що ми можемо розраховувати, це здійснювати пошук нових сенсів та реконструювати метанаративи, серед яких основним є Бог. Тобто, ні модернізм, ні постмодернізм не показують виходу до реальності за межами мови та культури, і краса як феномен, Бог і навіть людина, залишаються недосяжними. І саме тому в сучасній філософії виникає запит на припинення нескінчених інтерпретацій [4].

На тлі означених тенденцій, поширеною парадигмою соціо-гуманітарних наук став соціальний конструктивізм, який базується на засадах семантичного плюралізму. Конструктивізм стверджує, що соціальна реальність конструюється колективною свідомістю людини та структурами суспільства. Кожен раз, коли соціальні суб'єкти пізнають, інтерпретують, досліджують, вигадують культурні об'єкти, вони тим самим здійснюють соціальне конструювання – формування нової чи оновленої соціальної реальності. Самі конструкти – знання, норми, концепти, ідеї, практики - не презентують реальність, але активно формують її. Репрезентаційний підхід, що панував в соціальних науках в період панування позитивізму та марксизму, за яким наші знання відображають реальність, поступився теоріям П. Бергера та Н. Лумана, постмодерністській теорії дискурсу М. Фуко, концептам дискурс-аналізу, які розвивають варіанти конструктивістського підходу. Для них на поверхні людина сприймає дійсність згідно законам здорового глузду, як певну очевидну об'єктивну реальність, тоді як насправді вона є результатом неусвідомлених нами суспільних домовленостей та конструктів, до яких відносять універсальні основи культурної реальності: категорії мислення, моральні ціннісні, суспільні норми закони природи, релігійні вірування, наукові теорії. Конструктами також є істина, краса, благо, справедливість, Бог [7, с. 17 – 39].

Під критику потрапляє традиціоналістично орієнтована православна теологія, яку звинувачують у прихованому конструктивізмі. Сама вона живе в презентаційній парадигмі, вірить, що її догмати обряди й канони є віддзеркаленням Істини, яку Бог відкрив церкві в повноті і що вони є передумовою спасіння. Але насправді традиція постає історичним конструктом, що вимагає критики та деконструкції. Її головна проблема полягає в абсолютизації догматів, обрядів і канонів, в перетворенні їх в своєрідні ідоли релігійного мислення. Актуальність деконструкції православної ортодоксії зростає саме тому, що традиція перестала бути живою, вона перетворилася на окремих символічний світ в якому виникла монополія на шляхи єдності з Богом.

Радикальна критика в особі Дж. Капуто звертає увагу на те, що традиція стала самоціллю, вона імітує досвід Бога описом досвіду отців церкви. Вона стверджує, що досвід Бога можливий лише для тих, хто засвоїв символічну мову значень і практик, хто повністю прийняв мову традиції. Але для людини, яка мислить в сучасних парадигмах, такий досвід недоступний, бо сучасна людина живе секулярними уявленнями, які не здатні в повній мірі прийняти традицію. Таким чином, ортодоксія переконана, що умовою живого єднання з Богом має бути традиція, яка адекватно описує досвід отців, і той хто хоче мати цей досвід, повинен засвоїти мову традиції. Радикальні критики зазначають, що нам

необхідно вийти з порочного кола “традиція-досвід-традиція”, в якому значення, породжені традицією передують досвіду. Тому нам необхідна нова парадигма для оцінки взаємодії мови, соціальних практик та досвіду. В ній подія зустрічі з Богом та іншим має передувати всім значенням, сформованим релігією. Ми маємо бути налаштовані, що Бог звернеться до нас в нових формах і в нових умовах, не прописаних в традиції. І саме на цьому припущенні сучасна теологія має розробити нову парадигмальну мову, яка дозволить поставити Бога як реальність на перше місце, а всі його інтерпретації зробити вторинними.

Нам важливо розглянути які автори вплинули на формування постметафізичної теології О. Філоненка і як він критикує засади абсолютизації конструктивізму? Пошук нової парадигми розпочався з Е. Левінаса, який говорив про необхідність створення радикальної етики прийняття іншого [5]. В постмодерністській філософії Ж. Деріди вперше прозвучав заклик про необхідність почути голос іншого, який приходить до нас із за меж наших уявлень [3]. Його думку застосував до теології Дж. Капуто, який сказав, що радикально іншим є Бог і ми маємо відкинути усі наші уявлення про нього як химерні [10]. Цю лінію розвивав католицький богослов Ж. Л. Маріон, який застосував феноменологію до осмислення події радикальної зустрічі з іншим [11]. Це стало ознакою теологічного повороту кінця ХХ ст., коли постало питання повернення в теологічний дискурс онтологічної проблематики і зокрема проблематики буття Бога.

Але ключовим автором, який допоміг О. Філоненку переосмислити протиріччя культури ХХ ст. і запропонував вихід з парадокс у включеності в мову, і тим самим здійснив поворот до світу, був німецький літературознавець і філософ Х. У. Гумбрехт. На його думку уся соціальна дійсність розпадається на “культуру значень” і “культуру присутності”, які постійно ведуть діалог між собою і утворюють ніби дві парадигми сприйняття і відношення до дійсності [2]. Він переконаний, що останні чотириста років Західний світ знаходився під переважаючим впливом культури значень, коли література, філософія, літературознавство, теологія були спрямовані на пошук і вироблення значень, що виникають в результаті інтерпретацій текстів та подій. Культура стала залежною від виробництва інтерпретацій, захоплення якими було основою гуманітаристики ХХ ст., але це почало гальмувати її розвиток по тій причині, що породило ефект нескінчених інтерпретацій та релятивізму [7, с. 17 – 36]. В полоні цих методологій опинилися різноманітні концепти, які перебували під впливом філософії постмодерну, а разом з ними і теологія, яка надавала переважне значення інтерпретаціям Писання. В зв'язку з кризою культури значень та “конструктивістським запамороченням” в різних галузях, “наука стала втрачати реалістичні, емпіричні критерії цінності своїх результатів, позбуваючись зв'язку з досвідом” [7, с. 22]. Тому своє завдання Гумбрехт бачить в переорієнтації на культуру присутності, яка робить акцент на предметності світу, на його просторових характеристиках, ставить предметність передумовою значень. Такий підхід відкрив можливість подолати дистанцію між свідомістю та світом і відкриває нову перспективу для теології.

Нам залишається розглянути яким чином в постметафізичній теології О. Філоненка представлена критика конструктивізму. Український богослов аналізує цей підхід одразу в декількох своїх працях. Він зазначає, що конструктивізм не просто є соціо-гуманітарним методом, але перетворився на потужний інструмент секуляризації. Ця теорія виходить з сумнівного припущення, що можливий нейтральний підхід природного розуму,

позбавленого релігійних упереджень. Така впевненість в можливості нейтрального і автономного людського розуму охопила всю сучасну науку і в значному сенсі захопила самих теологів, які намагаються або узгодити власну позицію з так званими нейтральними науками, або протиставити себе їм, і довести, що вони мають виключну інклюзивність. Обидва підходи не вірні, тому, що ставлять позицію нейтрального розуму критерієм доказовості, а себе в залежність від нього. Критику такої позиції в свій час продемонстрував Дж. Мілбанк, який в роботі “Теологія і соціальна теорія” (1996) показав релігійні підстави багатьох сучасних філософських і наукових концепцій і закликав сприймати теологію як метадискурс, що має повне право виносити судження про інші дискурси. Богослов’я у Мілбанка повинне не обмежувати себе маргінесом культури, не тікати від соціальної дійсності, не відвертатися від науки чи філософії, а сміливо робити соціальну дійсність предметом теологічного розгляду [6].

Філоненко визнає, що прагненням до конструювання дійсності так чи інакше охоплено людство в епоху модерну. Головний мотив історії починаючи з Просвітництва – побудова нової соціальної реальності, позбавленої помилок релігійного минулого; державність без посилення на авторитети; автономний розум, як основа світлого майбутнього в якому наука і технології стануть вирішальними факторами досягнення рівності, справедливості та свободи. Такими були мрії людства на початок ХХ ст., але після Першої та Другої світових воєн такі ілюзії були вщент розбиті, в реальності, замість світла чистого розуму, людство породило химери авторитарних режимів, криваві бойні ідеологічних режимів, в яких загинули десятки мільйонів і відбулося повне знецінення людини, яка перетворилася на маріонетку масового суспільства. І все це стало можливим, зокрема і завдяки масовому поширенню ідеї конструювання дійсності, яку можна кардинально змінювати разом з природою людини. На ідеї необхідності зміни природи суспільства і людини, покращення, а то і силової трансформації їх “єства”, будуються тоталітарні (нацизм, комунізм) та новітні технологічні ідеології (трансгуманізм). І навіть лібералізм, не відмовляючись від бажання вдосконалити людину, надав їй повне право самостійного форматування своєї статі та особистості, заради повноти реалізації її прав і свобод. Результатами реалізацій цих конструктивістських методологій стає зрештою формування ідеології постмодерну, яка, під гаслами плюралізму, встановлювала нову ідеологію, що містить риси авторитарності.

Як бачимо, О. Філоненко ставить під сумнів використання соціального конструктивізму як універсальної соціально-гуманітарної методології та методології теології. Богослов має значні сумніви щодо однозначності соціальних наслідків конструктивізму, вказує на проблемність застосування такої методології, звертає увагу на загрозу абсолютизації такого підходу. Адже якби в нас була лише одна можливість: “бачити лише те, що ми накидаємо на світ, до чого нас схиляє майже вся сучасна когнітивістика, тоді богослов’я було б неможливим. Не лише богослов’я, але й спілкування з іншою людиною як з Іншим також виключено” [8, с. 207]. І справді, якщо ми маємо змогу бачити лише те, що самі сформувавши і заклали, тоді втрачає сенс наука, яка претендує на знання незалежної від нас реальності, тоді ми не знаємо інших, які відмінні від нас, не маємо справжнього уявлення про причини процесів, тоді немає сенсу говорити про істину. Саме проти такої абсолютизації конструктивістського підходу і виступає О. Філоненко.

О. Філоненко приходять до висновку, що методологія конструктивізму

слідують шляхом спрощення, вона відкидає парадоксальність світу, фіксує неможливість його охопити та пояснити єдиною системою понять та уявлень. Вона є результатом перебільшення значущості мови, за межами якої ми ніколи не можемо вийти. Бо якщо це так, тоді усі наші уявлення є мовними конструктами, або текстами і у нас немає можливості зустрітися з реальністю. Зрештою питання має бути поставлене наступним чином. Чи можемо ми побачити реальність за сферою мови, яка задає нам усі параметри світобачення і тримає нас у власних формах і символах? Якщо у нас немає такої можливості, якщо все, що ми думаємо про Бога, інших, красу чи про себе – це лише робота уявного, тоді мислення “приречене нескінченно конструювати ментальний образ та постійно його обговорювати” [8, с. 208]. А значить, не можливі філософія та наука, а разом з ними і теологія, бо тоді все є лише віруваннями і уявленнями, або домовленостями та угодами.

Висновки. Отже, на формування методології О. Філоненка вплинули постметафізична філософія Ж. Деріди, Дж. Капуто, Ж. Л. Маріона, Х. Гумбрехта, Дж. Мілбанка тощо. Український мислитель піддає критиці концепцію конструктивізму, як таку в якій відбувається забуття реальності та Бога, які постають продуктами соціальної та когнітивної реконструкції. В усіх випадках реальність зводиться до мови, мовлення, тексту, полісемантичності значень, і тим самим зникає можливість критеріїв для зустрічі з нею. Відчутною проблемою філософії ХХ ст. став пошук шляху повернення до реального, шлях до якого привідкривається через феноменологію сприйняття Ж. Л. Маріона. Остання запропонувала сприймати мислення через просторові метафори дотику, відчуття, слухання. Саме в феноменології чуттєвості ми бачимо напрям в якому варто розвивати теологію як теоестетику. Перспективу розвитку гуманітаристики О. Філоненко орієнтує на використання парадигми філософії присутності та теології спілкування.

Список використаних джерел:

1. Ванхузер, КДж 2007, *Искусство понимания текста. Литературоведческая этика и толкование Писания*, пер. с англ., Черкасы: Коллоквиум, 736 с.
2. Гумбрехт, ХУ 2006, *Производство присутствия: Чего не может передать значение*, пер. с англ. С. Зенкина, Москва: Новое литературное обозрение, 184 с.
3. Деррида, Ж 1999, *Голос и феномен*, пер. с фр., СПб.: АЛЕТЕЙЯ, 208 с.
4. Зонтаг, С 1997, *Против интерпретации, Мысль как страсть*, Москва: Русское феноменологическое общество, 208 с.
5. Левинас, Э 2000, *Избранное: Тотальность и бесконечное*, пер., М.; СПб.: Университетская книга, 416 с.
6. Милбанк, Дж 2022, *Теология и социальная теория. По ту сторону секулярного разума*, пер. А. Кырлежева, Д. Узланера, М.: Теоэстетика, 736 с.
7. Філоненко, О 2018, *Присутність Іншого і вдячність: контури евхаристійної антропології*, Рівне: Дятлик М., 352 с.
8. Філоненко, А 2022, *Теоэстетика. 7 лекций о красоте*, Москва: Никая, 272 с.
9. Христокін, ГВ 2021, *Методологія православної теології в її парадигмальних трансформаціях*, Ірпінь: УДФСУ, 404 с.
10. Caputo, JD 2000, 'For Love of the Things Themselves: Derrida's Hyper-Realism', *Journal for Cultural and Religious Theory*, vol. 1, n. 3, pp. 37-61.
11. Marion, JL 1991, *God without Being*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 284 p.

References:

1. Vankhuzer, KDzh 2007, *Yskusstvo ponymaniya teksta. Lyteraturovedcheskaia etyka y tolkovaniye Pysaniya (The art of understanding the text. Literary ethics and scripture interpretation)*, per. s anhl., Cherkassy: Kollokviyum, 736 s.

2. Humbrekht, KhU 2006, *Proyvodstvo prysutstviya: Cheho ne mozhет peredat znachenye (Production of presence: What cannot convey meaning)*, per. s anhl. S. Zenkyna, Moskva: Novoe lyteraturnoe obozrenye, 184 s.
3. Derryda, Zh 1999, *Holos y fenomen (Voice and phenomenon)*, per. s fr., SPb.: ALETEIIA, 208 s.
4. Zontah, S 1997, *Protiv interpretatsiy, Mysl kak strast (Against interpretation, Thought as passion)*, Moskva: Russkoe fenomenolohycheskoe obshchestvo, 208 s.
5. Levynas, E 2000, *Yzbrannoe: Totalnost y beskonechnoe (Favorites: Totality and Infinity)*, per., M.; SPb.: Unyversytetskaia knyha, 416 s.
6. Mylbank, Dzh. 2022, *Teolohyia y sotsyalnaia teoriya. Po tu storonu sekuliarnoho razuma (Theology and social theory. Beyond the secular mind)*, per. A. Kyrlezheva, D. Uzmanera, M.: Teoestetyka, 736 s.
1. Filonenko, O 2018, *Prysutnist Inshoho i vdiachnist: kontury yevkharystiinoi antropolohii (The presence of the Other and gratitude: contours of eucharistic anthropology)*, Rivne: M. Diatlyk, 352 s.
7. Fylonenko, A 2022, *Teoestetyka. 7 lektsiy o krasote (Theoesthetics. 7 lectures on beauty)*, Moskva: Nykeia, 272 s.
8. Khrystokin, HV 2021, *Metodolohiia pravoslavnoi teolohii v yii paradyhmalnykh transformatsiakh (Methodology of Orthodox theology in its paradigmatic transformations)*, Irpin: UDFSU, 404 s.
9. Caputo, JD 2000, 'For Love of the Things Themselves: Derrida's Hyper-Realism', *Journal for Cultural and Religious Theory*, vol. 1, n. 3, pp. 37-61.
10. Marion, JL 1991, *God without Being*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 284 p.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.43(1-3)-7

УДК 123:001.12]:17.022.1

ФЕНОМЕН СВОБОДИ ЯК ЗАСАДНИЧА СУТНІСТЬ СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА

THE PHENOMENON OF FREEDOM AS THE FUNDAMENTAL ESSENCE OF THE FORMATION OF SOCIETY

Б. М. Рохман
О. І. Савчук
С. І. Білоус
М. Г. Новосад

Актуальність теми дослідження зумовлена динамічними трансформаціями освітнього й наукового дискурсів та необхідністю переосмислення феномену свободи як засадничої сутності становлення суспільства.

Постановка проблеми. Поліваріативність викликів сучасної цивілізації потребує залучення категорії морального вибору, свобідне здійснення якого нерозривно пов'язане із необхідністю осмислення феномену свободи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературі проблема свободи розглядалась багатьма авторами, зокрема такими як: М. Бердяєв, І. Берлін, В. Малахов, В. Мовчан, Е. Фромм, Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер. Розробкою концепту свободи в освіті у

Urgency of the research is determined by the dynamic transformations of educational and scientific discourses as well as the necessity of reconsidering of the phenomenon of freedom as the fundamental essence of the formation of society.

Target setting. Polyvariability of challenges of modern civilization needs to involve category of moral choice, free realization of which is inseparably connected with the necessity of reconsidering of the phenomenon of freedom.

Actual scientific researches and issues analysis. In the literature, the problem of freedom was considered by many authors, in particular such as: M. Berdyaev, I. Berlin, V. Malakhov, V. Movchan, E. Fromm, F. Schelling, A. Schopenhauer. The development of the concept of freedom in

перспективі суспільних трансформацій займається М. Камінська, концептуалізацією осмислення свободи через призму глобалізації Я. Горецька.

Постановка завдань. Для ефективного досягнення поставленої мети автори статті виокремлюють наступні завдання: охарактеризувати оптимальне співвідношення свободи і моралі у житті людини і суспільства; окреслити відмінності між усвідомленням необхідності та усвідомленою необхідністю; диференціювати поняття ситуативного морального вибору та стратегічного.

Виклад основного матеріалу. Автори визначають моральність, як особливий механізм регуляції людських відносин, що діє при умові можливості морального самовизначення особистості. При цьому акцентують, що людина з усіх боків оточена безліччю необхідностей: вона підпорядкована фізичним та соціальним законам того конкретного суспільства, в якому живе, його нормам і правилам, стереотипам поведінки, традиціям і ритуалам, а також вона не може не враховувати економічну необхідність.

У дослідженні здійснюється демаркація предметних полів розуміння категорії морального вибору як способу реалізації моральної свободи обумовленого сукупністю факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру. Об'єктивні обставини задають певні зовнішні параметри індивідуальним можливостям, утруднюючи чи полегшуючи процес особистісної самореалізації. Стратегічний вибір стосується, насамперед, вибору себе, тобто творення людиною своєї самості.

У розвідці наголошується що фаталістична позиція з даного питання вважає вибір фікцією, бо він зумовлений об'єктивними обставинами, а рішення приймається під тиском об'єктивної необхідності. Специфіка етичного аспекту свободи полягає у тому, що людина має справу не з прямим відбиттям об'єктивної необхідності в явищах і процесах природи та суспільства, а з нормами, які регулюють її поведінку.

Висновки. На підставі проведеного

education in the perspective of social transformations is carried out by M. Kaminska, and the conceptualization of the understanding of freedom through the prism of globalization by Ja. Gorecka.

The research objective. To achieve the objectives effectively the authors set the following tasks: to characterize the optimal correlation between freedom and morals in the life of an individual and society; to determine differences between consciousness of necessity and conscious necessity; to differentiate the concepts of situational moral choice and strategic one.

The statement of basic materials. The authors define morals as a special mechanism of human relations regulation which functions under the condition of possibility of moral self-determination of a personality. They emphasize that a person is surrounded by a variety of necessities: he is governed by physical and social laws of a given society where he lives, its norms and rules, behavior stereotypes, traditions and rituals, economic necessity also shall to be taken into account.

Demarcation of the subject fields of understanding of the category of moral choice as a way of realizing moral freedom determined by a set of factors of objective and subjective nature is being made in this investigation. Objective circumstances set certain external parameters for individual opportunities, making it difficult or easy for the process of personal self-realization. Strategic choice concerns first of all self-choice, i.e. the creation of one's self by a person.

It is emphasized in the article that the fatalistic opinion on this issue considers the choice to be a fiction, because it is conditioned by objective circumstances, and the decision is made under the pressure of objective necessity. The specificity of the ethical aspect of freedom lies in the fact that a person does not deal with the direct reflection of objective necessity in the phenomena and processes of nature and society, but with the norms that regulate his behavior.

Conclusions. On the basis of the

аналізу автори аргументовано узагальнюють що від адекватного сприйняття феномену свободи як засадничого елементу життя суспільства на пряму залежить дієвість відповідей на існуючі цивілізаційні виклики, що особливо конкретизуються в освітній та культурній сферах.

Ключові слова: свобода, моральний вибір, аксіологічний дискурс, вибір, відповідальність, історія філософії, пізнання, методологія дослідження.

conducted analysis, the authors reasonably generalize that the effectiveness of responses to the existing civilizational challenges, which are especially specified in the educational and cultural spheres, directly depends on the adequate perception of the phenomenon of freedom as a fundamental element of the life of society.

Key words: freedom, moral choice, axiological discourse, choice, responsibility, history of philosophy, cognition, research methodology.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку цивілізації, коли індивід залишений на самого себе, проблеми розвитку, а точніше само розвитку, займають у його житті досить важливе місце. Свобода виступає інтегральною частиною людської екзистенції, потенційно впливаючи на мисленнєвий та аксіологічний потенціал людини, визначаючи її спроможність чинити згідно із власними переконаннями, позбавляючись у такий спосіб інтеріоретивні та екстеріоретивні примуси. Актуальність теми дослідження зумовлена передусім поліконтекстуальністю вивчення поняття свободи в її суспільному вимірі як частини культурологічного освітнього й аксіологічного дискурсів, позаяк свобода у сучасній гуманітаристиці, для якої філософська методологія мислиться фундаментальною, є передусім можливістю вибору у всьому широкому діапазоні потенційних виборів, та відповідно прийняттям рішення згідно із власною волею, без будь-якого зовнішнього примусу.

Постановка проблеми. Свобода в цілому та свобода особистості зокрема розглядається сучасними філософами через призму важливих суспільних процесів, що пов'язані із динамічними трансформаціями у сфері культури та освіти. Таке сприйняття свободи спонукає замислитись над системним розумінням цього поняття, важливим для суспільства та його інституцій та водночас над особистісним, індивідуальним розумінням свободи, яке безумовно позначене суб'єктивізмом, але важливе з огляду на те, що його носії є частиною цього ж суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературі проблема свободи розглядалась багатьма авторами, зокрема такими як: М. Бердяєв, І. Берлін, В. А. Малахов, В. С. Мовчан, Е. Фромм, Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер. Розробкою концепту свободи в освіті у перспективі суспільних трансформацій займається М. Камінська, концептуалізацією осмислення свободи через призму глобалізації Я. Горєцка.

Мета статті полягає у виокремленні особливостей свободи морального самовизначення, її місця в житті людини та суспільства, характеристик найбільш значимих її феноменів. Своє дослідження автори формують на підставі науково-теоретичного доробку щодо феномену свободи потрактованого українськими та зарубіжними дослідниками етичного знання і намагаються виокремити лінію її розвитку, становлення в історії етики та філософії.

Постановка завдань. Для ефективного досягнення поставленої мети автори статті виокремлюють наступні завдання: охарактеризувати оптимальне співвідношення свободи і моралі у житті людини і суспільства; окреслити відмінності між усвідомленням необхідності та усвідомленою необхідністю; диференціювати поняття ситуативного морального вибору та стратегічного.

Виклад основного матеріалу. Оскільки духовність є специфічною особливістю людського існування (екзистенції), то свобода виявляє себе безпосередньо в людській життєдіяльності, що складає взаємодію духовних (свідомих і несвідомих) та природних (біологічних) чинників. Свобода уможлиблює демаркацію меж людської поведінки, яка залежить від детермінованої ситуації людської екзистенції (як індивідуальної, так і суспільної) й при подібному розгляді є або усвідомленням необхідності (Б. Спіноза, Г. Гегель), або усвідомленою необхідністю (Ж.-П. Сартр). Згідно Ф. Шелінга, “самість” як така є “дух, - тобто людина, є дух, оскільки володіє самістю особливої (відділеної від Бога) істоти – це об’єднання і складає сутність особистості. Але завдяки тому, що самість є дух, вона разом з тим піднята з тварності в надтварність, вона є воля, яка споглядає себе у повній свободі” [3].

У руслі компатибілізму Б. Спіноза зазначає: “Свобідною є та людина, яка існує та діє, винятково опираючись на власну природу, а натомість несвобідною я називаю таку людину, вчинки якої детерміновані або суспільним консенсусом, або внутрішнім переконанням” [4, с. 261].

У цьому контексті необхідним вважаємо дослідження оптимального співвідношення свободи і моралі у житті людини і суспільства. Моральність, як особливий механізм регуляції людських відносин, діє при умові можливості морального самовизначення особистості. Людина перебуває в полоні безлічі необхідностей, адже змушена коритися фізичним та соціальним законам конкретного суспільства, в якому функціонує, його нормам і правилам, а також економічній необхідності. Чи здатна людина вільно діяти, обираючи між добром і злом – свідомо чи не свідомо?

Атрибутивними особливостями свободи як духовного феномену є вибір і відповідальність. “Сама можливість вибору утверджує свободу як привілей особистості, як можливість виявити себе в добрі” [1, с. 135]. Тому слід докладніше зупинитися на їх розгляді.

Моральний вибір як спосіб реалізації моральної свободи обумовлений сукупністю факторів об’єктивного і суб’єктивного характеру. Об’єктивні обставини задають певні зовнішні параметри індивідуальним можливостям, утруднюючи чи полегшуючи процес особистісної самореалізації. В рамках, наприклад, тоталітарного соціального режиму морально вільна діяльність є важко реалізованим надзавданням і є долею однаків – людей сильних і самодостатніх. Крім того, в будь-якому суспільстві людина не застрахована від таких обставин життя, які задають їй дуже важкі умови морального вибору. Але в середині об’єктивно обумовлених кордонів варіативність поведінки залежить уже від самої людини, тому в подібних ситуаціях різні люди роблять різний вибір. Індивідуальні ціннісні орієнтації, емоційні та психологічні особливості, особиста готовність до свободи чи, навпаки, не здатність до неї, - все це надає процесу морального вибору унікального характеру, в якому, тим не менше, можна знайти і деякі загальні прояви.

Один з них пов’язаний із специфікою взаємовідношення між стратегічним і ситуативним вибором, які, в ідеалі, повинні бути гармонійно взаємопов’язані, але насправді взаємно протистоять, генеруючи антиномії свободи.

Магістральний вибір спрямований, насамперед, на вибір себе, та творення людиною власної ідентичності. Даний вимір свободи не завжди усвідомлюється і знаходиться в протиріччі з поширеною установкою на прояв у вільній діяльності уже сформованої самості. Така установка фіксує безсумнівну значимість моральної визначеності особистості, стійкості її ціннісних уявлень,

але, з другої сторони, неминуче обмежує її свободу певною завершеністю внутрішнього морального самовизначення і може провокувати моральний догматизм, відмову від безкінечного процесу “перетворення себе” і, відповідно, самовдосконалювання. Однак, надаючи перевагу згаданій альтернативній установці, тобто розглядаючи себе як те, що ще потрібно створити, людина також не застрахована від ризику, який, у цьому випадку, пов’язаний з емоційною вагою власної незавершеності, підданою безупинному релятивізму, з вічним пошуком та невдоволеністю. Вибір тої чи іншої життєвої стратегії є актом моральної свободи “по великому рахунку” і зразу обтяжує суб’єкта таким же по масштабу тягарем відповідальності за свою долю. Тому любий, хто прагне свободи, повинен бути готовий прийняти не тільки її радісні, але й трагічні прояви.

Стратегічний вибір пов’язаний також з питанням про допустимість вибору зла, в контексті цього було сформульовано так звану “трагедію свободи”: змушене добро не є добром, а свобода вибору припускає здатність обрати зло. Теоретичний варіант вирішення даної проблеми виглядатиме наступним чином: маючи потенційну можливість вибору зла, морально повноцінна особистість вибирає добро. Саме з таким вибором співвідноситься моральна свобода. Для людини залученої до змісту моралі, вибір добра більш вірогідний, ніж для людини, що засвоїла тільки історично конкретне її значення. Тим не менше, ступінь ризику в принциповому виборі між добром чи злом досить велика і визначається багатоманітністю різнорідних параметрів, аналіз яких – завдання не стільки теоретичне, скільки практичне.

На свій ризик здійснюється людиною і ситуативний вибір, в якому особливе значення може набувати випадковість, така, що нерідко руйнує найбільш продуману стратегію. Антиномії моральної свободи ситуаційного рівня виявляються в моральних конфліктах. Поняття морального конфлікту, в його вузькому значенні, визначають як таку ситуацію, в якій людина повинна зробити вибір між взаємовиключними формами поведінки. Так звані “сильні” конфлікти, які пропонують людині вибір між двома надзвичайно важливими для неї цінностями (крайній їх варіант – вибір між життям і смертю), володіють яскраво вираженим драматизмом, оскільки завжди пов’язані із жертвою, втратою. Уявляючи можливості свободи, вони вимагають за неї таку високу платню, котра часто є непосильною для людини, яка болісно в даному випадку відчуває вагу свободи, а не її благо. Високий рівень ризику в таких випадках пов’язаний не тільки з труднощами емоційно-морального неприйняття вибору (коли, наприклад, можна врятувати від смерті тільки одного із двох близьких людей, прирікаючи тим самим іншого на загибель) і тягарем відповідальності, але й із непередбачуваністю наслідків, які неможливо прорахувати заздалегідь. Разом з тим саме трагізм “сильних” конфліктів розкриває глибинні таємниці свободи, переміщує індивіда із буденного простору в світ реальності, дозволяє виявити – часом несподівану для нього – замість, перевірити свою здатність і право бути вільним.

Існує ряд умов, що допомагають людині діяти на основі того, що вона вільна та моральна. Передумовою реалізації свободи є відсутність зовнішнього примусу і табу. Штучне спонукання людини до діяльності нівелює її як моральну. Становлення морального вибору також передбачає рефлексію, для візуалізації усіх існуючих варіантів і вибору лише одного із них.

Вільний вибір здійснюється лише за умови того, що у людини є орієнтири – цінності та ідеали. Цінності, уявлення та ціннісні орієнтації – є категоріальним

змістом моральної свідомості, яка, пролонгується у моральній діяльності людини.

Моральний вибір є також обов'язковою умовою реалізації моральної свободи. Розкриття проблеми морального вибору зумовлює динамічний розвиток моралі, через практичну імплементацію у суспільні відносини норм, принципів, моральних оцінок на підставі яких вони діють у суспільних відносинах. Згідно висновків дослідників, дилема вибору пов'язана із тим, що індивід опиняється в ситуації, де спровоковані ним обставини обертаються як проти нього самого, так і проти інших. Свобода корелюється із моральною відповідальністю суб'єкта за свої вчинки [3].

Детермінованість морального вибору виявляється тоді, коли життєві ситуації диктують потребу прийняття людиною лише одного рішення за наявності кількох. Крім цього, повинні враховуватись як об'єктивні умови, так і суб'єктивні чинники та ситуація вибору. Саме прийняття рішення не завершує акт вибору, продовженням його служить вибір засобів реалізації рішення, його практичне здійснення і оцінка результату.

Об'єктивною умовою морального вибору є поліваріативність моделей поведінки. Суб'єктивними передумовами є ігнорування фаталізму та необхідність діяти згідно із релятивістською концепцією, що підкреслює розвиненість почуття обов'язку та совісті.

Відтак об'єктивно свобода вибору передбачає різноманітні моделі поведінки індивіда, суб'єктивно ж ця свобода дає можливість людині діяти згідно із внутрішніми переконаннями. Така суб'єктивна позиція не може ігнорувати вплив на практичну діяльність моральної необхідності, що теоретично визначається як суб'єктивно усвідомлена потреба людини діяти згідно із вимогами моралі. Природні та соціальні чинники зумовлюють здатність обираючи людиною моральних вчинків чи не моральних, і лише з огляду на власну моральну позицію індивід віддає перевагу моральним. Тому, присутність або відсутність динаміки мотивів є характеристикою лише форми морального вибору, а не його змісту.

Наведене вище засвідчує, що характерною рисою морального вибору є: наявність об'єктивних умов, які зорієнтовують на поліваріантність поведінки, можливістю оцінки їх з позиції добра чи зла. Моральний вибір виступає усвідомленим наданням переваги людиною тому чи іншому варіанту поведінки відповідно до індивідуальних чи суспільних моральних постулатів.

Вибір детермінується метою, що постає перед окремим індивідом, соціальними групами чи суспільством в цілому. Шляхи досягнення мети при цьому достатньо різноманітні, при цьому слід акцентувати, що не кожен із них має абсолютне моральне наповнення але включає ті чи інші морально-етичні аспекти. Приміром, забезпечення матеріального благополуччя є важливою ціллю, якій, однак, складно дати категоричну моральну оцінку, оскільки моральний аспект при її досягненні виявляється лише через чітко конкретизовані шляхи реалізації такої мети. Ми можемо говорити про збільшення матеріального достатку або будь-якою ціною або чесним заробітком.

Слід наголосити у тому числі і на поліваріативності шляхів досягнення тих чи інших цілей. У цьому контексті важливо щоб з моральної точки зору обрані способи досягнення цілей були морально адекватними поставленій меті адже неприйнятні з морального погляду методи можуть кардинально змінити поставлену мету ще у процесі її досягнення. На це слід першочергово звернути увагу коли мета дійсно є благородною.

Ефективність вибору вчинку залежить від здатності людини передбачити якомога більшу кількість варіантів можливого розвитку подій, спробувавши обрати найбільш оптимальний.

До прикладу є наявною можливість вибору між добром і злом який здійснюється із використанням різного рівня цінностей „вищі” і „нижчі”, або рівні за значенням.

Важливо констатувати те, що роблячи моральний вибір, людина формує певну стратегію поведінку на підставі суб'єктивного бачення моральних цінностей. Моральна особистість людини, так і її моральне оточення складається протягом усього її життя.

Моральна детермінація вибору передбачає чітку ієрархію цінностей з урахуванням найрізноманітніших колективно значущих та індивідуально визначальних характеристик, які обґрунтовують перебування конкретної цінності на тому чи іншому щаблі ієрархії.

Моральний вибір означає визнання пріоритету однієї цінності над іншою. В одних випадках обґрунтування вибору та сам вибір не викликають жодних труднощів, в інших - пов'язані з гострими суперечностями між загальнолюдськими, груповими (масовими, етнічними, релігійними тощо) та індивідуальними цінностями.

Без вибору не може бути й мови про свободу, але відсутність можливості вибору – досить відносна, так як навіть умовах жорсткої детермінації існує відома варіативність поведінки. В цьому відношенні можна погодитися з екзистенціалістами: людина “кинута в свободу”, оскільки приречена на вибір, адже відмова від вибору якого-небудь із альтернативних варіантів діяльності, позиція ухиляння, не діяння – теж вибір. Тому, коли ми говоримо про відсутність можливості вибирати, то маємо на увазі певну систему відліку, в рамках якої нічого не можемо змінити, хоч поряд з нею завжди присутня друга, яка дозволяє нам чомусь надавати перевагу.

Уявлення про те, що люди завжди вибирають добро, йде ще від Сократа. Згідно з його логікою, якщо людина пізнає більш високе добро порівняно з тим, що їй відоме, вона надасть перевагу саме йому. Знання про те, що таке добро, визначає вибір, і якщо людина йде шляхом зла, то вона просто помиляється, приймаючи його за добро. Вибір зла, на думку філософа, – несвідоме діяння.

Звичайно, в силу рухливості конкретного добра і зла люди нерідко можуть помилятися – думати, що чинять добре, а потім переконуватися в протилежному. Але це стосується “середньої людини”, яка не піддається вадам. Однак гвалтівники і убивці, злодії і шахраї прекрасно розуміють, що вони роблять зло, по крайній мірі те, що абсолютна більшість людей вважає злом. Вони ніскільки не помиляються на цей рахунок. Просто зло їм зручне і корисне. Однак ніхто із них не бажав би випробувати на собі, що таке грабіж, насилля, обман. Але в той же час тиск суспільної думки такий, що визнати свій шлях як однозначно злий досить незручно. Тоді і виникають своєрідні обґрунтування власного егоїзму як “особливого розуміння добра”.

Часто досить свідомо люди вибирають відступ від діючого добра і від моралі, проявляючи слабкість характеру і обґрунтовують свою поведінку надморальними аргументами: вони говорять собі, що мораль нежиттєва, що вона надто ідеалізує умови людської поведінки і надто багато вимагає

Важливим питанням, пов'язаним із вільним вибором, є таке: “які ще існують варіанти вибору?”. Адже відомо, що не завжди вибір здійснюється саме між добром і злом.

Однак самим важчим вибором є вибір між добром і добром. Хоча, різні види добра можуть знаходитись на різних сходинках нашої ціннісної ієрархії, і тоді вибір не є важким: нижчими цінностями легко поступаються заради вищих. Так, людина, для якої високими цінностями є особисті стосунки – любов, дружба – може поступитися заради них матеріальним становищем чи кар'єрою. Той, для кого важливішими є честь і гідність, здатен свідомо відмовитися від зручності і комфорту, якщо вони протирічать його уявленню про гідне життя. Що ж стосується людини жадібної, то вона все віддасть заради багатства і грошей.

Зовсім інше становище складається тоді, коли вибирати потрібно між цінностями вищими, та ще й рівними за значенням. Рівнозначні цінності однаково сильно валять до себе особистість, в рівній мірі викликають і змушують служити собі. Вибір між ними – завжди драма, важкий внутрішній конфлікт. В індивіді відбувається боротьба мотивів, важка аналітична робота, спроба наперед побачити наслідки того чи іншого варіанту власної поведінки.

В ситуації морального конфлікту перед обличчям двох рівноправних вищих цінностей людина ризикує потрапити в становище буриданового віслюка. Рефлексивна природа вільного вибору проявляється тут особливо виразно. Між двома вищими цінностями не можна здійснити вибору за моральною звичкою. Моральна звичка – напрацьований в процесі виховання автоматизм – допомагає нам в простих випадках, коли різниця між добрим і поганим є очевидною, і ми, не задумуючись, покладаємося на загальновідоме правило. Роль моральної інтуїції може бути вирішальною лиш тоді, коли суб'єкт зовсім немає часу на рефлексію щодо рівня моральності вчинку. У свою чергу за можливості такої рефлексії на рівні свідомості суб'єкта виникає боротьба мотивів які необхідно ієрархізувати за ступенем морального наповнення.

Ж.-П. Сартр вважає, що наш істинний вибір здійснюється не свідомістю, не розумом, а вчинком. Про те, чому саме ти надав перевагу, ти можеш судити тільки тоді, коли уже вчинив. Сам вчинок і є перевага. Буває, що людина не спроможна вирішити, яку ж цінність вибрати, і тоді вона відмовляється від рішення, залишає проблему іншим. Однак, за словами Сартра, ми “приречені на свободу”. Це значить, що навіть відсутність вибору є вибір. Нічого не зробити – теж вчинок. В не меншій мірі це положення стосується вибору між рівноправними цінностями. Якщо ти не вибрав – значить, хтось вибрав за тебе. Тому ухиляння від вибору – не більше чим самообман [2, с. 751].

Етично-суспільний вимір свободи, який у своїй праці? Цілісність і безмежність. Есей про зовнішнє” досліджує Е. Левінас, на наш погляд, є підставою для сучасних дискусій про свободу вибору, загрозою для якої є теперішні безпекові виклики. Методологія Левінаса яка включає діалогічну парадигму, робить можливою актуалізацію високого рівня суспільної свідомості, передумовою для якої є власне можливість вибору. Системне сприйняття феномену свободи є безперечно можливістю для подальшої етико-філософської рефлексії саме у цьому руслі.

Свобода як благо має інше емоційне забарвлення, що базується на моральному задоволенні людини від своїх вчинків, які виражають її власні моральні пристрасті і одночасно не протирічать моральному закону. Коли моральна необхідність внаслідок інтеріоризації перестає бути указівкою ззовні, а стає внутрішнім велінням, тоді діяльність в контексті цієї поведінки сприймається як морально вільна, не пригнічена необхідністю і, відповідно, така, що приносить особливу моральну радість. Багаточисельні аспекти свободи, а також супроводжуючі їх різноманітні емоційні стани, насправді тісно

переплетені і представлені в багатоманітності індивідуальних проявів.

Висновки. Інтенсивні трансформації різних вимірів суспільної діяльності, динамічна геополітична ситуація безумовно є підставами для подальшого удосконалення парадигми свободи як в індивідуальному так і спільнотному розумінні. Необхідність концептуалізації феномену свободи також зумовлює розвиток новітніх технологій який спонукає дослідників до поглибленої рефлексії щодо свободи та її етико-філософських імплікацій. Зважаючи на викладене вище сучасний соціокультурний дискурс потребує перманентного вирішення питання щодо дефініції феномену свободи, розуміння якого в наш час переживає різноманітні флюктуації.

Перспективами наступних досліджень стане окреслення феномену свободи у ракурсі діалогічних цінностей, завдяки яким відбудеться переосмислення цього феномену та може бути створений належно обґрунтований суспільний проект, який включатиме свободу через солідарність та пошанування особистості іншого.

Список використаних джерел:

2. Мовчан, ВС 2021, *Історія і теорія етики*. Курс лекцій: навчальний посібник, Дрогобич: Коло, 512 с.
3. Сартр, Ж-П 2020, *Буття і ніщо*, Київ, "Основи", 2001, 854 с.
4. Пилипишин, ПБ 2021, 'Людина як істота індивідоцентрична у філософії права Ф. Г. Шеллінга', *Publichne pravo*, № 1 (41), с. 206–211. Доступно: <<https://www.publichne-pravo.com.ua/files/41/pdf/20.pdf>>. [21 Березень 2023].
5. Rojek, K 2018, *Filosofia wolnosti Barucha Spinozy w kontekście interpretacji kompatybilistycznej*. Annales. Universitatis Mariae Curie-Sklodovska. Sectio I. Philosophy and Sociology. Available from: <<https://journals.umcs.pl/i/article/view/8515>>. [21 March 2023]
6. Górecka Jagoda, 2022, 'Wybrane aspekty wolności w kontekście przemian globalizacyjnych (Selected aspects of freedom in the globalization context)', *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 2 (22), Poznań, Adam Mickiewicz University Press. pp. 225–234. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/366710642_Wybrane_aspekty_wolnosci_w_kontekscie_przemian_globalizacyjnych>. [21 March 2023].

References:

1. Movchan, VS 2021, *Istoriia i teoriia etyki (History and theory of ethics)*. Kurs lektsii: navchalnyi posibnyk, Drohobych: Kolo, 512 s.
2. Sartre, Zh-P 2020, *Buttia i nishcho (Being and Nothingness)*, Kyiv, "Osnovy", 2001, 854 s.
3. Pylypyshyn, PB 2021, 'Liudyna yak istota indyvidotsentrychna u filosofii prava F. H. Shellinha (Man as an individual-centric being in F. G. Schelling's philosophy of law)', *Publichne pravo*, № 1 (41), s. 206–211. Dostupno: <<https://www.publichne-pravo.com.ua/files/41/pdf/20.pdf>>. [21 Berezen 2023].
4. Rojek, K 2018, *Filosofia wolnosti Barucha Spinozy w kontekście interpretacji kompatybilistycznej*. Annales. Universitatis Mariae Curie-Sklodovska. Sectio I. Philosophy and Sociology. Available from: <<https://journals.umcs.pl/i/article/view/8515>>. [21 March 2023]
5. Górecka Jagoda, 2022, 'Wybrane aspekty wolności w kontekście przemian globalizacyjnych (Selected aspects of freedom in the globalization context)', *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 2 (22), Poznań, Adam Mickiewicz University Press. pp. 225–234. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/366710642_Wybrane_aspekty_wolnosci_w_kontekscie_przemian_globalizacyjnych>. [21 March 2023].

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.43(1-3)-8

УДК 37:64.01:005.216-047:373.2: (001.891/ SMART)

ФОРМУВАННЯ МЕТИ, ЦІЛЕЙ, ЗАВДАНЬ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ, ОЦІНКА ЇХ ЯКОСТІ: МОДИФІКАЦІЯ КРИТЕРІЇВ SMART*FORMATION OF THE PURPOSE, GOALS, OBJECTIVES OF EDUCATIONAL ACTIVITIES OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION, ASSESSMENT OF THEIR QUALITY: MODIFICATION OF SMART CRITERIA*

І. О. Луценко

Актуальність теми дослідження. В умовах воєнного стану заклад дошкільної організує та створює безпечне освітнє середовище, забезпечує здобуття якісної освіти. Як суб'єкт реалізації освітньої функції держави, з метою гарантування якості освіти, заклад створює внутрішню систему забезпечення якості, що передбачає визначення і оприлюднення критеріїв, правил і оцінювання здобувачів освіти, педагогічної діяльності.

Постановка проблеми. Освітня діяльність закладу як діяльність колективного суб'єкта, виявляється в її плануванні, передбаченні проміжних і кінцевих результатів, узгодженні та коригуванні професійних дій, здійсненні освітнього процесу. План роботи закладу на рік є основним документом, який регламентує його діяльність. Визначена мета освітньої діяльності закладу є системоутворювальним чинником організації дій всіх працівників закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мета, цілі, завдання діяльності досліджуються як категорії філософії, педагогіки (В. Аброськін, І. Малафійк, І. Прокоп, Д. Приймаченко, В. Шинкарук). Мета визначається як майбутній результат діяльності і спосіб об'єднання різних дій у певну систему, як опис головних рис бажаного результату.

У педагогіці між метою і завданнями виділяється ще один структурний рівень – цілі виховання (І. Малафійк). Цілі навчання мають дві характеристики:

Urgency of the research. Under martial law, a preschool institution organizes and creates a safe educational environment and ensures the provision of quality education. As an entity implementing the educational function of the state, in order to guarantee the quality of education, the institution creates an internal quality assurance system, which provides for the definition and publication of criteria, rules and evaluation of students and pedagogical activities.

Target setting. The educational activity of an institution as an activity of a collective entity is manifested in its planning, prediction of intermediate and final results, coordination and adjustment of professional actions, and implementation of the educational process. The annual work plan of the institution is the main document that regulates its activities. The defined goal of the educational activity of the institution is a systemic factor in organizing the actions of all employees of the institution.

Actual scientific researches and issues analysis. The purpose, goals, and objectives of activity are studied as categories of philosophy and pedagogy (V. Abroskin, I. Malafiyik, I. Prokop, D. Pryimachenko, V. Shynkaruk). A goal is defined as a future result of activity and a way of combining different actions into a certain system, as a description of the main features of the desired result.

In pedagogy, another structural level is distinguished between the goal and the tasks - the goals of education (I. Malafiyik). Learning goals have two characteristics:

ієрархічність і діагностичність.

Постановка завдання. Мета – обґрунтувати доцільність формування мети освітньої діяльності закладу дошкільної освіти на рік, використання з цією метою критеріїв постановки завдань SMART; здійснити модифікацію критеріїв SMART.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтовано необхідність визначення мети освітньої діяльності закладу дошкільної освіти на рік, проаналізовано типовий приклад визначення освітнім закладом завдань на рік. Здійснено модифікацію критеріїв SMART.

У запропоновану автором версію критеріїв SMART увійшли такі: актуальність, вимірюваність, взаємозгодженість, екологічність, ієрархічність, конкретність, реалістичність, релевантність, виконавчий, часовий.

Висновки. Формування мети діяльності закладу дошкільної освіти на рік є необхідною умовою забезпечення якості освіти. Якість мети важливо оцінювати на етапі оцінки якості освіти, здобуття якої забезпечує заклад.

З метою моніторингу якості освіти запропоновано використовувати модифіковану версію критеріїв SMART для закладів дошкільної освіти, яку також можна застосовувати на етапі формування мети, цілей, завдань освітньої діяльності закладу дошкільної освіти на рік.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, мета, критерії SMART, освітня діяльність, якість дошкільної освіти.

hierarchical and diagnostic.

The research objective. Objective - to substantiate the feasibility of forming the goal of educational activity of preschool education institution for the year, using the criteria for setting SMART tasks for this purpose; to modify the SMART criteria.

The statement of basic materials. The necessity of determining the purpose of educational activity of preschool education institution for the year is substantiated, a typical example of determining the tasks for the year by an educational institution is analyzed. The SMART criteria have been modified.

The version of SMART criteria proposed by the author includes the following: relevance, measurability, coherence, environmental friendliness, hierarchy, specificity, realism, relevance, executive, and time.

Conclusions. Formation of the goal of the preschool education institution for the year is a necessary condition for ensuring the quality of education. It is important to assess the quality of the goal at the stage of assessing the quality of education provided by the institution.

In order to monitor the quality of education, it is proposed to use a modified version of the SMART criteria for preschool education institutions, which can also be used at the stage of forming the purpose, goals, objectives of the educational activities of the preschool education institution for the year.

Keywords: preschool education institution, goal, SMART criteria, educational activity, quality of preschool education.

Актуальність теми. В умовах воєнного стану заклад дошкільної освіти з метою забезпечення державних гарантій здобувачам освіти в межах своєї компетенції організовує та створює безпечне освітнє середовище, забезпечує здобуття освіти, здійснення освітнього процесу. Це завдання визначено Законом “Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану” [3]. Зокрема такі зміни внесено до Закону України “Про освіту” [5].

Як суб’єкт реалізації освітньої функції держави, заклад дошкільної освіти з метою гарантування якості освіти, створює внутрішню систему забезпечення її якості, яка включає оцінювання здобувачів освіти, педагогічної діяльності. Останнє передбачає визначення і оприлюднення критеріїв, правил і процедур такого оцінювання [5].

Якість дошкільної освіти співвідносна з результатами навчання/досягненнями дитини і є нематеріальним і частково матеріалізованим продуктом освітнього процесу. В свою чергу, організація, забезпечення і здійснення освітнього процесу є результатом освітньої діяльності, яку здійснює у партнерстві з батьками здобувачів освіти колектив педагогічних працівників і фахівців закладу дошкільної освіти.

Щоб діяльність такого складного за своєю структурою колективу, коли свої зусилля об'єднують усі учасники освітнього процесу, була ефективною і набула інтегрованого характеру, перебіг усіх процесів за їхньої участі має бути чітко спланованим відповідно до основних етапів підготовки, організації та здійснення освітньої діяльності. Така спланована взаємодія забезпечить відповідний рівень якості організації освітнього процесу.

Постановка проблеми. Освітня діяльність закладу дошкільної освіти як діяльність колективного суб'єкта, виявляється в її плануванні, передбаченні проміжних і кінцевих результатів – набуття дитиною компетентностей, узгодженні та коригуванні професійних дій, прагненні до їх вдосконалення та оптимізації, доборі найкращих та найефективніших засобів, використанні сучасних досягнень психологічних і педагогічних наук, інноваційних технологій і, отже, є системною якістю сукупності цілеспрямованих дій її учасників. У межах такої діяльності дії кожного учасника підпорядковуються як особистій, визначеній самостійно для себе, так і загальній меті. Отже, системоутворювальним чинником дій всіх учасників, що здійснюються у межах колективної діяльності, є мета освітньої діяльності закладу дошкільної освіти.

Визначений підхід впливає із загальної спрямованості діяльності людини на здобуття результату, що досягається шляхом усвідомлення того заради чого має здійснюватися певна діяльність. Отже, постановка мети є механізмом запуску будь-якої діяльності: якщо немає мети, то й нема самої діяльності.

Зміст, завдання, формати освітньої діяльності закладу дошкільної освіти визначаються низкою зовнішніх і внутрішніх документів. До зовнішніх належать нормативно-правові документи, а саме: Закони України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, підзаконні акти. До внутрішніх: програма розвитку закладу, план роботи закладу на рік.

План роботи закладу дошкільної освіти на рік є основним документом, який регламентує його діяльність й дає змогу регулювати освітні та управлінські процеси відповідно до колегіально сформульованих і прийнятих завдань, здійснювати ефективні дії, які сприяють формуванню внутрішньої системи забезпечення якості освіти [10]. Отже, розроблення плану передбачає здійснення цілепокладання щодо спрямування освітньої діяльності закладу на досягнення результатів та формування системи цілей, як системоутворювального чинника, який об'єднає зусилля всіх учасників освітнього процесу в інтегровану і ефективну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому обігу й освітній практиці паралельно з терміном “мета” вживаються й такі, як: “ціль”, “завдання”. У словнику української мови для тлумачення слів “мета”, “ціль” і “завдання” використовується прийом пояснення значення одного слова через інше, що вказує на наявність спільного на рівні їх значень, а, отже, певну синонімічність.

Основне значення слова “мета” – це те, до чого прагнуть, чого бажають досягти [2]. Однак, таке тлумачення щодо “цілі” вважається вживанням слова у

переносному значенні, що вказує все ж таки на нетотожність значень цих слів і наявність у кожного додаткового специфічного значення. Так “завдання” тлумачиться як наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа. Водночас одним із значень цього слова є й таке: завдання – це мета, до якої прагнуть [2]. Недостатня диференціація значення цих слів на рівні лінгвістичного тлумачення, зумовлює звернутися до вивчення того, яких значень вони набувають як спеціальні поняття філософії, педагогіки.

Зокрема у філософському енциклопедичному словнику наголошується, що мета є обов'язковим структурним компонентом діяльності, адже забезпечує усвідомлене передбачення її бажаного результату, що зумовлює пошук засобів і шляхів його досягнення [15]. Отже з погляду філософії, мета визначається не тільки як майбутній результат діяльності, але й розглядається як спосіб об'єднання різних дій у певну систему. Мета не лише вказує на результат, але й визначає напрям руху до цього результату, способи діяльності [13].

Підтвердження існування зв'язку між визначеною метою і характером наступної діяльності знаходимо у роботі Д. Приймаченко, який зауважує, що мета: “1) відіграє роль рушійної сили, яка спонукає до діяльності; 2) є фактором, що існує і впливає на весь хід діяльності; 3) активно впливає на організацію та структуру діяльності; 4) спонукає до пошуку найбільш оптимальних засобів та способів діяльності; 5) виконує функцію керівних засад, що упорядковують та регулюють діяльність” [1].

Мета – це бажаний результат, який доступний для досягнення не у найближчий, а у більш віддалений за часом період. Прикладом масштабу контексту, до якого доцільно використовувати термін “мета” є формалізований на рівні нормативно-правового документу опис головних рис бажаного результату діяльності суб'єкта правових відносин або основної функції чи призначення суспільного (державного, громадського) процесу [1].

У педагогічній науці термін “мета” використовується для означення результату виховання на загальному (найвищому) рівні. Зокрема І. Малафіїк зауважує, що на цьому рівні метою виховання є всебічно розвинена гармонійна особистість. Водночас ця мета, на думку вченого, є ідеальною за своєю суттю, і тому вона нереальна. Однак, наголошує вчений, на неї важливо орієнтуватися тому, що наука ще не надала відповіді на запитання, з яким “даром” приходять кожна людина на Землю, в якій галузі вона буде найбільш виразна й успішна. Врахування ідеальної мети можливе через створення умов для різноманітних спроб дитиною себе в різних видах діяльності за різними напрямками, можливостей щодо опанування ними. Існує також і реальна мета виховання. Її реалізацію вчений пов'язує зі створенням у конкретному суспільстві для конкретної дитини необхідних для неї умов [8].

Якщо мета визначається як опис головних рис бажаного результату, то деталізований опис такого результату охоплюють завдання як окремі кроки (сегменти), що спрямовані на досягнення мети [1]. У педагогіці між метою і завданнями виділяється ще один структурний рівень на шляху до досягнення мети, а саме: цілі виховання [8].

На думку І. Малафіїк, проміжна ланка, проміжний результат – цілі виховання (навчання, розвитку) потрібні для того, щоб забезпечити плавне і чітко детерміноване та однозначне формулювання завдань виховання [7]. Така чітка структуризація засвідчує наявність ієрархії, яка вибудовується в процесі досягнення педагогічної мети: цілей як підпорядкованих меті складових її досягнення, завдань, що не відхиляються від цілей і забезпечують їх здобуття. На

наш погляд, для планування освітньої діяльності закладу дошкільної освіти як системної сукупності дій різних категорій її учасників, необхідна така ж чітка, системна структуризація загальної мети із визначенням цілей та завдань її реалізації, що охоплюють всі категорії її учасників.

Зауважимо, що в освітньому цілепокладенні, якщо мова йде про мету і цілі навчання, “ціль навчання” розуміється як поняття вужче за змістом, ніж поняття “мета навчання” [8]. І. Малафіїк обґрунтовує це тим, що мета – це бажаний результат, який недосяжний за певний проміжок часу, а ціль – це кінцевий результат, на досягнення якого спрямовані зусилля суб’єкта діяльності. Вчений виділяє дві характеристики цілі навчання: ієрархічність і діагностичність [8].

Діагностичність цілі виявляється на рівні її певного, однозначного опису, який вказує на способи виявлення, вимірювання й оцінки результату. Отже, саме формулювання цілі вказує на можливості здійснення діагностики, що залежить від конкретного рівня ієрархії цілі. У контексті цілей навчання ієрархічна будова цілі залежить від обсягу змісту, масштабності завдань, рівня загальності чи конкретності проблеми. І залежно від цього одна й та сама ціль формулюється по-різному. Вчений також звертає увагу на те, що цілі не повинні містити спосіб педагогічної діяльності, а визначати кінцевий результат спільної діяльності педагога і вихованців [7].

Водночас не зважаючи на розрізнення змістового значення понять на рівні науково-теоретичного розгляду, лінгвістична значеннєва близькість слів “мета”, “ціль”, “завдання” призводить до того, що вони вважаються і тому використовуються як терміни з тотожним значенням. Це призводить до того, що при плануванні освітньої діяльності не враховується існуюча ієрархічна структура мети і тому не вибудовуються всі складові системи досягнення результату на рівні постановки мети, цілей і завдань через втрату одного чи навіть двох рівнів цієї структури.

Постановка завдання. Мета статті: обґрунтувати доцільність формування мети освітньої діяльності закладу дошкільної освіти на рік, використання з цією метою критеріїв постановки завдань SMART; здійснити адаптацію критеріїв SMART для їх практичного застосування з метою оцінювання мети, цілей та завдань освітньої діяльності закладу дошкільної освіти на рік.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моніторинг якості освітньої діяльності закладу дошкільної освіти передбачає оцінку цілей і завдань, визначених у плані роботи на рік [6]. При цьому важливо, щоб ці цілі відповідали визначеним критеріям, були деталізовані шляхом постановки завдань і сприяли досягненню загальної мети.

Визначення мети освіти на найвищому (загальному) рівні стверджено у Законі України “Про освіту”. Так, метою освіти є – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [5].

У чинному Законі України “Про дошкільну освіту” визначено завдання дошкільної освіти, а саме: збереження та зміцнення фізичного, психічного і

духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду; виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту; здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї [4].

Постановка завдань дошкільної освіти, якій відведено перший рівень у Національній рамці кваліфікацій [9], у законодавчому документі, а не формалізованій меті ймовірно можна обґрунтувати дотриманням ієрархії щодо визначеної мети освіти у Законі України “Про освіту”. Водночас, на наш погляд, це не виключає доцільності формування загальної мети дошкільної освіти. Однак, такий намір щодо визначення мети загального рівня знаходимо у Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку, що розроблена НАПН України [6].

Так, у Концепції подано визначення мети якісної освіти дітей раннього та дошкільного віку, а саме: “забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, її фізичного і психічного здоров'я, виховання ціннісного ставлення до себе й світу, формування механізмів її соціалізації, творчого самовизначення та саморозвитку в різних умовах життєдіяльності” [6, с.5]. У Концепції також визначена місія дошкільної освіти – “забезпечення умов для всебічного та гармонійного розвитку дітей раннього та дошкільного віку, їх соціалізації на основі консолідації зусиль усіх соціальних інститутів” [6, с.8]. Мета якісної освіти розкривається у завданнях дошкільної освіти, що “спрямовані на особистісне зростання дитини, набуття дошкільної зрілості в різних видах дитячої діяльності, формування базових компетентностей, важливих для подальшого розвитку на наступних рівнях освіти, зокрема комунікації, навичок командної роботи, креативності, критичного мислення тощо” [6, с.10]. Як бачимо, у Концепції окреслюється ієрархічна структура мети, що охоплює загальну мету, місію – особливу мету і завдання дошкільної освіти.

Отже, методологічними засадами процесу цілепокладання, спрямованого на формування мети освітньої діяльності закладу дошкільної освіти виступає Закон України “Про дошкільну освіту” та підзаконні акти, що мають допомагати конкретизувати мету. Зокрема, певне спрямування забезпечує визначення освітньої діяльності як діяльності суб'єкта освітньої діяльності, що націлена на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті та освітнього процесу як системи науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей [5]. В іншому документі – оновленому Положенні про заклад дошкільної освіти освітня діяльність розглядається у контексті дотримання раціонального режиму освітньої діяльності, однак питання мети освітньої діяльності закладу у ньому не розкрито [11].

В інструктивному листі МОН України щодо планування роботи закладу дошкільної освіти на рік, наведено низку рекомендацій щодо здійснення процесу освітнього цілепокладання. Зокрема надано такі роз'яснення: необхідно здійснювати аналіз та урахувувати результати роботи закладу за попередній рік; орієнтуватися на ціленастанови, що визначені у Програмі розвитку закладу на 3-5 років; орієнтуватися на зовнішню інформацію, яка впливає на функціонування

закладу. У листі також зазначено, що оптимальною кількістю річних завдань є три-чотири. Вибір завдань залежить від проблем і досягнень, що визначені за результатами поточного року, пріоритетних напрямів діяльності закладу, професійної компетентності педагогів тощо [10]. Отже, цілепокладання освітньої діяльності закладу дошкільної освіти на рік рекомендовано здійснювати на рівні визначення завдань, які водночас мають узгоджуватися з метою і цілями розвитку закладу, що визначено в іншому документі – Програмі розвитку закладу.

Розглянемо як заклади дошкільної освіти практично реалізують описані вище настанови на прикладі завдань, що були визначені як пріоритетні для закладу № 26 “Веселка”, Вінницька область: 1. Посилити роботу з формування основ національної свідомості дошкільника шляхом розширення знань про Україну, її історію, культуру, природні багатства. 2. Продовжувати роботу по охороні життя, зміцненню здоров'я, фізичного розвитку дошкільника, створюючи емоційно-позитивний мікроклімат між усіма учасниками освітньо-виховного процесу, забезпечуючи належний медико-педагогічний контроль за фізкультурно-оздоровчими заходами. 3. Удосконалити організацію освітньої діяльності з дошкільниками, використовуючи мультисенсорний підхід через включення різних каналів сприйняття: “Бачу”, “Чую”, “Відчуваю”, “Граю”, “Творю”. 4. Поглибити роботу з формування художньо-естетичної компетентності дошкільників, впровадження сучасних технологій художньо-продуктивного циклу, активізацію творчого потенціалу педагогів та батьків, об'єднаних загальним спрямуванням по залученню дітей до образотворчого мистецтва [14]. Зауважимо, що наведений приклад є типовим для переважної більшості закладів дошкільної освіти.

Проаналізуємо ці завдання за критерієм результативності і критерієм охоплення всіх учасників освітнього процесу, що важливо, як було сказано на початку статті, для об'єднання їхніх зусиль і здобуття системної якості освітньої діяльності закладу дошкільної освіти. Перше завдання зорієнтовано на педагогів, які працюють з дітьми старшого дошкільного віку; це завдання визначає тематичний напрям освітньої діяльності, однак не її результат. Друге завдання охоплює всіх учасників освітньо-виховного процесу; у ньому також визначено напрям діяльності, окреслено одну з важливих умов, акцентується увага на медико-педагогічний контроль та фізкультурно-оздоровчі заходи. Однак, яким має бути результат освітньої діяльності за цим напрямом також не визначено. Третє завдання зорієнтовано на організацію освітньої діяльності з дітьми дошкільного віку на засадах визначеного підходу, що можна тлумачити як виділення ще одного тематичного напрямку. Яким має бути результат окресленої організації освітньої діяльності також не визначено. Четверте завдання окрім роботи з дошкільниками передбачає активізацію творчого потенціалу педагогів та батьків і, отже, охоплює найбільшу кількість учасників освітнього процесу. Що ж має стати результатом такого об'єднання учасників освітнього процесу з формулювання завдання невідомо.

Аналіз завдань за критерієм охоплення всіх учасників освітнього процесу свідчить, що тільки одне завдання з чотирьох охоплює основних учасників освітнього процесу. Отже, протягом року зусилля усіх учасників освітнього процесу, колективу закладу в цілому будуть об'єднані локально, лише за одним напрямом діяльності. Між обраними завданнями не прослідковується зв'язок на рівні змісту і організації освітньої діяльності закладу. Отже успішне виконання одного завдання не сприятиме реалізації іншого завдання; завдання

реалізовуватимуться одне незалежно від іншого. Як наслідок, чотири завдання освітньої діяльності, які було окреслено на початку навчального року, практично не забезпечили інтегровану і ефективну діяльність усіх працівників закладу, активну взаємодію усіх учасників освітнього процесу.

Аналіз завдань за критерієм результативності свідчить, що жодне з них не зорієнтоване на здобуття конкретного результату. Про це свідчить відсутність самих термінів на позначення результатів і конкретики у формулюваннях завдань. Ключовими – настановчими словами у сформульованих завданнях є: “продовжувати роботу”, “посилити роботу”, “удосконалити організацію освітньої діяльності”, “поглибити роботу”. Такі формулювання вказують, що певна діяльність/робота буде здійснюватися, однак її результати не можуть бути виміряні. Відсутність такої характеристики завдань як діагностичність призводить до того, що оцінювання результативності і ефективності освітньої діяльності закладу за рік здійснити буде неможливо.

На думку авторів Порадника “Як створити внутрішню систему забезпечення якості освіти”, зразкові заклади освіти мають прагнути досягати загальної мети дошкільної освіти. Для її реалізації вони повинні ставити мету на найближчий час, на перспективу і крок за кроком йти до неї [12]. Отже визнається необхідність формулювання мети освітньої діяльності закладу дошкільної освіти. Однак, на яких засадах її формувати – не розкрито.

Водночас автори визначили маркери зразковості для закладу дошкільної освіти, а саме: заклад функціонує як цілісна, злагоджена система; діти щасливі, допитливі та здорові; у закладі створено умови для реалізації здібностей, інтересів, потреб і всебічного розвитку кожної дитини; забезпечено індивідуальну зону творчого розвитку кожної дитини, кожного працівника, спираючись на їхні якості та здібності, індивідуальну траєкторію розвитку; у дітей сформовано життєві компетентності та дошкільну особистісну зрілість перед вступом до школи за державним стандартом дошкільної освіти (Базовим компонентом дошкільної освіти); у закладі створено умови для здорового способу життя, фізичного й психоемоційного розвитку, панує атмосфера довіри і взаємоповаги усіх учасників освітнього процесу; забезпечено якісний інформаційно-методичний, управлінський, педагогічний супровід діяльності закладу; забезпечено доступ до новітніх засобів та освітніх технологій у дошкільній освіті; батьки довіряють закладу і є активними; створено дієву та прозору систему фінансування діяльності закладу; створено дієву внутрішню систему [12]. На наш погляд, ці маркери зразковості вказують на відповідні результати освітньої діяльності закладу, а, отже, можуть бути використані як орієнтири для визначення мети, цілей, завдань освітньої діяльності закладу на рік.

Звернемося до таких сфер як менеджмент, проєктне управління, де для постановки цілей і завдань використовуються критерії SMART [16; 17]. SMART – це мнемонічна абревіатура, яка утворена зі слів: *specific, measurable, assignable, realistic, time-related*. Кожне з цих слів розглядається як назва критерію, який доречно застосовувати до постановки завдання. Відповідно при формуванні мети мають бути враховані такі критерії: 1. Конкретність, специфічність мети, що дає розуміння де і відносно кого буде досягнуто певний результат. 2. Вимірюваність мети, що дає змогу з'ясувати чи здобуто запланований результат. 3. Наявність виконавця, іншими словами, визначення відповідального за досягнення результату. 4. Реалістичність, за якої мета формується за наявності необхідних для її реалізації ресурсів. 5. Обмеження

у часі, яка орієнтує на визначення кінцевої календарної дати досягнення результату.

На наш погляд, застосування цих критеріїв сприятиме покращенню процесу формування мети освітньої діяльності закладу дошкільної освіти на рік. Такий критерій як конкретність, специфічність мети поліпшить процес узгодження мети діяльності закладу на рік з метою, яка визначена у програмі розвитку закладу на 3-5 років. Критерій вимірюваності мети повною мірою відповідає такій характеристиці педагогічних цілей як діагностичність. Критерій наявності виконавця сприятиме визначенню цілей на рік для всіх дорослих учасників освітнього процесу, охопленню всіх категорій працівників закладу, що сприятиме об'єднанню їхніх зусиль в інтегровану і ефективну діяльність. Критерій реалістичності дає змогу визначати мету виходячи із наявних ресурсів і відповідно у перспективі ставити цілі, спрямовані на покращення цих ресурсів. Критерій обмеження у часі відповідає умовам планування роботи закладу на рік.

З огляду на те, що оцінка цілей і завдань на рік є важливою складовою моніторингу якості освітньої діяльності закладу дошкільної освіти, вважаємо за доцільне доповнити вищеописані критерії такими:

1. Актуальність мети освітньої діяльності закладу на поточний навчальний рік з урахуванням освітніх завдань, що стоять перед дошкільною освітою, ситуації в країні в цілому.
2. Релевантність мети – наскільки мета співвіднесена з актуальним станом закладу, програмою розвитку закладу на 3-5 років.
3. Екологічність мети – наскільки реалізації визначеної мети буде мати позитивні наслідки для всіх охоплених нею учасників, якості освітнього процесу, оптимального функціонування закладу в цілому.
4. Ієрархічність мети – розробленість для визначеної мети цілей і завдань.
5. Взаємоузгодженість ієрархічних рівнів мети між собою: цілей з метою і іншими цілями; завдань з цілями і іншими завданнями.

Представимо модифіковану версію критеріїв SMART для закладів дошкільної освіти у таблиці 1.

Таблиця 1

**Модифікована версія критеріїв SMART
для закладів дошкільної освіти**

№ п\п	Критерій	Особливості застосування на етапі формування мети	Особливості застосування на етапі оцінювання мети
1.	Актуальність	Сформувати мету актуальну для сучасної дошкільної освіти: з урахуванням рекомендацій МОН України, потреб конкретного регіону, ситуації в країні в цілому.	Чи відповідає сформована мета запитам, реаліям сьогодення?
2.	Релевантність	Визначити мету, у якій буде враховано здобутки, результати аналізу, висновки, зроблені за попередній навчальний рік.	Як реалізація поставленої мети впливає на поліпшення діяльності закладу в цілому, зокрема за напрямками, які за результатами аналізу попереднього навчального року, необхідно

			покращити?
3.	Конкретність	Визначити мету, у якій буде врахована специфіка освітньої діяльності закладу: тип, форма навчання, форма власності, потреби місцевої громади, регіону тощо.	Як мета конкретизує освітню діяльність закладу, його специфіку в цілому, особливості функціонування у поточному навчальному році?
4.	Реалістичність	Визначити мету, спираючись на наявні ресурси закладу (кадрові, матеріальні, інформаційно-методичні).	Як наявні ресурси закладу забезпечують умови для реалізації поставленої мети?
5.	Екологічність	Визначити мету, реалізація якої не завдасть шкоди іншим напрямам діяльності закладу дошкільної освіти.	Як реалізація мети впливає на розвиток і функціонування закладу в цілому, організацію і забезпечення освітнього процесу?
6.	Вимірюваність	Визначити мету у категоріях, які підлягають вимірюванню.	За допомогою яких діагностик і процедур вимірюється результат освітньої діяльності закладу?
7.	Часовий	Визначити мету, яку можна досягнути за навчальний рік.	Чи реально досягнути поставлену мету в межах поточного навчального року?
8.	Виконавчий	Визначити виконавців від діяльності яких залежить досягнення мети.	Чи забезпечує сформована мета об'єднання зусиль різних категорій працівників закладу, учасників освітнього процесу?
9.	Ієрархічність	Визначити цілі як складові реалізації мети й завдання, що забезпечують досягнення поставлених цілей.	Як забезпечено реалізацію мети на рівні цілей і завдань?
10.	Взаємоузгодженість	Розробити взаємоузгоджені цілі і завдання, що спрямовані на досягнення мети.	Як забезпечено створення системи зв'язків між цілями і завданнями, що спрямовані на досягнення мети?

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Формування мети діяльності закладу дошкільної освіти на рік є необхідною умовою забезпечення якості освітньої діяльності. Однак, не будь яка мета може забезпечити якість освітньої діяльності, об'єднання зусиль всіх його працівників, учасників освітнього процесу в інтегровану і ефективну діяльність. З цього випливає важливість якості мети освітньої діяльності закладу – її визначення і правильне формулювання на етапі планування діяльності закладу на рік. Якість мети важливо оцінювати на етапі оцінки якості дошкільної освіти, здобуття якої забезпечує заклад.

З метою моніторингу якості освіти пропонуємо використовувати модифіковану версію критеріїв SMART для закладів дошкільної освіти, яку можна застосовувати на етапі формування мети, цілей, завдань освітньої діяльності закладу дошкільної освіти на рік і на етапі оцінювання її якості.

Перспективи подальших розробок вбачаємо у розробці методичних рекомендацій щодо формування мети, цілей, завдань освітньої діяльності закладу дошкільної освіти на основі модифікованої версії критеріїв SMART.

Список використаних джерел:

1. Аброськін, В 2020, 'Мета створення та принципи діяльності закладів вищої освіти МВС України як суб'єктів реалізації освітньої функції держави', *Адміністративне право і процес* № 6, с. 97-104. Доступно: <<https://doi.org/10.32849/2663-5313-2020-6-18>>. [25 Березень 2023].
2. *Академічний тлумачний словник 1970-1980*. Словник української мови. Доступно: <<http://sum.in.ua>>. [25 Березень 2023].
3. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану" 2022, Документ 2126-IX, *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>>. [25 Березень 2023].
4. Закон України "Про дошкільну освіту" 2001, Документ 2628-III, *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 49, ст. 259. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>>. [25 Березень 2023].
5. Закон України "Про освіту" 2017, Документ 2145-VIII, *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 38-39, ст.380. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#n16>>. [25 Березень 2023].
6. *Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку 2020*, Національна академія педагогічних наук України, Київ: ФОП Ференець В.Б., 44 с.
7. Малафіїк, ІВ 2005, *Дидактика*. Навчальний посібник, Київ: Кондор, 397с.
8. Малафіїк, ІВ (n.d.), *Дидактика новітньої школи*. Доступно: <<https://textbook.com.ua/pedagogika/1473451773>>. [25 Березень 2023].
9. *Національна рамка кваліфікацій* (n.d.), Сайт Міністерства освіти і науки України Доступно: <<https://mon.gov.ua/ua/osvita/nacionalna-ramka-kvalifikacij/tivni-nacionalnoyi-ramki-kvalifikacij>>. [25 Березень 2023].
10. *Планування роботи закладу дошкільної освіти на рік 2021*, Лист МОН № 1/9-344 від 07.07.2021. Доступно: <<https://mon.gov.ua/ua/npa/planuvannya-roboti-zakladu-doshkilnoyi-osviti-na-rik>>. [25 Березень 2023].
11. *Положення про заклад дошкільної освіти* 2003, Документ 305-2003-п, Кабінет Міністрів України, Постанова від 12 березня 2003 р. № 305. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2021-p?find=1&text=мета+освітньої+діяльності+закладу+дошкільної+освіти#Text>>. [20 Березень 2023].
12. *Порадник "Як створити внутрішню систему забезпечення якості освіти"* (n.d.). Доступно: <<https://ezavdnz.mcfr.ua/914406>>. [25 Березень 2023].
13. Прокоп, ІС 2006, "Теоретико-методологічний аналіз педагогічних категорій "ціль" і "мета навчання", *Педагогіка та психологія*. Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 296, с. 144- 149.
14. *Річний план на 2022-2023 навчальний рік*. Доступно: <<https://veselkavin.dytsadok.org.ua/richnij-plan-16-06-56-27-10-2016/>>. [20 Березень 2023].
15. *Філософський енциклопедичний словник* 2002, гол.ред Шинкарук, ВІ, Київ: Абрус, 742 с.
16. Doran, GT, 1981, 'There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives', *Management Review*, Volume 70, Issue 11(AMA FORUM), pp. 35-36.
17. Meyer, Paul J, 2003, *What would you do if you knew you couldn't fail? Creating S.M.A.R.T. Goals. Attitude Is Everything: If You Want to Succeed Above and Beyond*, Meyer Resource Group, Incorporated.
18. Voronkova, Valentyna, Kyvliuk, Olga, Nikitenko, Vitalina, Oleksenko, Roman. 2018. 'Stem-education' as a factor in the development of "smart-society" : forming of "stem-competence' *Humanities studies: Collection of Scientific Papers*, Zaporozhzhia: Publishing house "Helvetica", Volume 72. pp. 114-124.

References:

1. Abroskin, V 2020, 'Meta stvorennia ta pryntsyipy diialnosti zakladiv vyshchoi osvity MVS Ukrainy yak subiektiv realizatsii osvitnoi funktsii derzhavy (The purpose of creation and principles of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as subjects of implementation of the educational function of the state)', *Administratyvne pravo i protses* № 6, s. 97-104. Dostupno: <<https://doi.org/10.32849/2663-5313-2020-6-18>>. [25 Berezhen 2023].
2. *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk 1970-1980 (Academic explanatory dictionary 1970-1980)*. Slovnyk ukrainskoi movy. Dostupno: <<http://sum.in.ua>>. [25 Berezhen 2023].
3. *Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo derzhavnykh harantii v umovakh voiennoho stanu, nadzvychainoi sytuatsii abo nadzvychainoho stanu" (Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding State Guarantees in Conditions of Martial Law, State of Emergency or State of Emergency)* 2022, Dokument 2126-IX, *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>>. [25 Berezhen 2023].
4. *Zakon Ukrainy "Pro doshkilnu osvitu" (Law of Ukraine "On Preschool Education")* 2001, Dokument 2628-III, *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, № 49, st. 259. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>>. [25 Berezhen 2023].
5. *Zakon Ukrainy "Pro osvitu" (Law of Ukraine "On Education")* 2017, Dokument 2145-VIII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, № 38-39, st.380. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#n16>>. [25 Berezhen 2023].
6. *Kontseptsiiia osvity ditei rannoho ta doshkilnoho viku (Concept of education of early and preschool children)* 2020, Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Kyiv: *FOP Ferenets V.B.*, 44 s.
7. Malafiik, IV 2005, *Dydaktyka (Didactics)*. Navchalnyi posibnyk, Kyiv: *Kondor*, 397s.
8. Malafiik, IV (n.d.), *Dydaktyka novitnoi shkoly (Didactics of the modern school)*. Dostupno: <<https://textbook.com.ua/pedagogika/1473451773>>. [25 Berezhen 2023].
9. *Natsionalna ramka kvalifikatsii (National Framework of Qualifications)* (n.d.), Sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy Dostupno: <<https://mon.gov.ua/ua/osvita/nacionalna-ramka-kvalifikacij/rivni-nacionalnoyi-ramki-kvalifikacij>>. [25 Berezhen 2023].
10. *Planuvannia roboty zakladu doshkilnoi osvity na rik (Planning the work of the preschool education institution for the year)* 2021, Lyst MON № 1/9-344 vid 07.07.2021. Dostupno: <<https://mon.gov.ua/ua/npa/planuvannya-roboti-zakladu-doshkilnoyi-osviti-na-rik>>. [25 Berezhen 2023].
11. *Polozhennia pro zaklad doshkilnoi osvity (Provisions on preschool education institution)* 2003, Dokument 305-2003-p, *Kabinet Ministriv Ukrainy*, Postanova vid 12 bereznia 2003 r. № 305. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2021-p?find=1&text=meta+osvitnoi+diialnosti+zakladu+doshkilnoi+osvity#Text>>. [20 Berezhen 2023].
12. *Poradnyk "Iak stvoryty vnutrishniu systemu zabezpechennia yakosti osvity" (Guide "How to create an internal system for ensuring the quality of education")* (n.d.). Dostupno: <<https://ezavdnz.mcfra.gov.ua/914406>>. [25 Berezhen 2023].
13. Prokop, IS 2006, 'Teoretyko-metodolohichni analiz pedahohichnykh katehorii "tsil" i "meta navchannia" (Theoretical-methodological analysis of the pedagogical categories "goal" and "learning goal")', *Pedahohika ta psykhohiia. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, Vypusk 296, s. 144- 149.
14. *Richnyi plan na 2022-2023 navchalnyi rik (Annual plan for the 2022-2023 academic year)*. Dostupno: <<https://veselka-vin.dytsadok.org.ua/richnij-plan-16-06-56-27-10-2016/>>. [20 Berezhen 2023].
15. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk (Philosophical encyclopedic dictionary)* 2002, hol.red Shynkaruk, VI, Kyiv: *Abrys*, 742 s.
1. Doran, GT, 1981, 'There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives', *Management Review*, Volume 70, Issue 11(AMA FORUM), pp. 35-36.
2. Meyer, Paul J, 2003, *What would you do if you knew you couldn't fail? Creating S.M.A.R.T. Goals. Attitude Is Everything: If You Want to Succeed Above and Beyond*, Meyer Resource Group, Incorporated.
3. Voronkova, Valentyna, Kyvliuk, Olga, Nikitenko, Vitalina, Oleksenko, Roman, 2018, 'Stem-education" as a factor in the development of "smart-society" : forming of "stem-competence', *Humanities studies: Collection of Scientific Papers*, Zaporozhzhia: Publishing house "Helvetica", Volume 72. pp. 114-124.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.43(1-3)-9
УДК 378.091:004.738.1

**ВЕБ-САЙТ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В
ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ**
*THE WEBSITE OF THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION AND ITS
IMPORTANCE IN THE INFORMATION AND EDUCATIONAL
ENVIRONMENT*

**О. В. Галицький
І. І. Кучеренко
П. В. Микитенко**

Актуальність теми дослідження. Цифрова трансформація та інформатизація всіх сфер суспільного життя, зокрема освіти та науки, є актуальним напрямком діяльності закладу вищої освіти не лише через пандемію та воєнні дії, а й загалом через глобальні тренди та загальнодержавну політику. Зокрема, створення єдиного інформаційно-освітнього середовища має на меті забезпечити простір для комунікації між усіма учасниками освітнього процесу та спростити управлінські процеси в закладі вищої освіти. Одним з елементів інформаційно-освітнього середовища є освітній веб-сайт, який відіграє ключову роль організаційного важеля в університеті.

Постановка проблеми. Інформатизація освітнього процесу зумовлює необхідність створення інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти, як однієї з умов для надання якісних освітніх послуг. Стрімке наповнення навколишнього світу цифровими технологіями та системами сприяють розвитку цифрової обізнаності суб'єктів освітнього процесу. Велика кількість теоретичних та практичних підходів до проектування інформаційно-освітнього середовища зумовлює до визначення місця кожного елементу та їх функцій в цій системі.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблеми сутності та проектування інформаційно-освітнього середовища розкриваються у дослідженнях авторів Н. Андрущенко, В. Бикова, Р. Гуревича, М. Жалдака, І. Коляди, В. Лапінського, Л. Карташової, В. Сергієнка, О. Спіріна, В. Франчука та інших.

Постановка завдання. Завданням

Urgency of the research. Digital transformation and informatization of all spheres of public life, in particular education and science, is an urgent area of activity of higher education institution not only through pandemic and hostilities, but also in general through global trends and national policy. In particular, the creation of a single information and educational environment aims to provide space for communication between all participants in the educational process and simplify management processes in a higher education institution. One of the elements of the information and educational environment is the educational website that plays the key role of organizational lever at the university.

Target setting. Informatization of the educational process necessitates the creation of an information and educational environment of a higher education institution as one of the conditions for providing quality educational services. The rapid filling of the outside world by digital technologies and systems contributes to the development of digital awareness of the subjects of the educational process. A large number of theoretical and practical approaches to the design of information and educational environment determines to determine the place of each element and their functions in this system.

Actual scientific researches and issues analysis. The author's research reveals the problems of the essence and design of the information and educational environment N. Andrushchenko, V. Bykova, R. Hurevycha, M. Zhaldaka, I. Koliady, V. Lapinskoho, L. Kartashovoi, V. Serhiienka, O. Spirina, V. Franchuka and others.

The research objective. The task of

даного дослідження є дослідження основних завдань веб-сайту закладу вищої освіти та його місце у формуванні єдиного інформаційно-освітнього середовища університету.

Виклад основного матеріалу. У статті розглянуто питання важливості формування інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти, як умови якісного надання освітніх послуг для її здобувачів та інформування потенційних користувачів. Розкрито роль інформаційної обізнаності науково-педагогічного працівника у інноваційному навчальному середовищі для орієнтуванні у сьогоденному різноманітті інформаційних джерел. Розглянуто теоретичні та практичні аспекти функціонування інформаційно-освітнього середовища та сутність самого поняття. Проаналізовано функції та завдання освітнього веб-сайту як елементу інформаційно-освітнього середовища, який займає ключове місце ефективного організаційного важеля. Досліджено структуру веб-сайту ЗВО та висвітлено принципи його наповнення контентом – відомостями загального доступу залежно від категорії користувачів. Запропоновано схему наповнення даними офіційного веб-сайту ЗВО. Встановлено, що для ефективного вирішення завдань, які покладаються на веб-сайт ЗВО його структура має бути грамотною та чіткою, максимально оптимізованою та логічною, що впливає на його сприйняття користувачами та ранжування в глобальній мережі Інтернет. Інформаційне наповнення повинно відбуватись з урахуванням категорії користувачів, навігація бути якомога зрозумілішою, а візуальна складова приваблива та впізнавана.

Висновки. Сьогодні створення інформаційно-освітнього середовища ЗВО є актуальною та загальною необхідністю. Освітні веб-ресурси вже стали одним з пріоритетних засобів навчання, в свою чергу веб-сайт університету, як елемент інформаційно-освітнього середовища, займає місце ефективного організаційного важеля, оскільки виконує інформативну, інтеграційну, комунікаційну, координуючу,

this study is to study the main tasks of the website of the higher education institution and its place in the formation of a single information and educational environment of the university.

The statement of basic materials. The article examines the importance of creating an informational and educational environment of a higher education institution as a condition for quality provision of educational services for its applicants and informing potential users. The role of the informational competence of the educational worker in the innovative educational environment for orientation in today's variety of information sources is revealed. The theoretical and practical aspects of the functioning of the information and educational environment and the essence of the concept itself are considered. The functions and tasks of the educational website as an element of the informational and educational environment, which occupies the key place of an effective organizational lever, are analyzed. The structure of the University website was studied and the principles of filling it with public access information depending on the category of users were highlighted. A scheme for filling the official website of the Higher Education Institution with data is proposed. It has been established that in order to effectively solve the tasks that rely on the website of the Higher Education Institution, its structure must be competent and clear, as optimized and logical as possible, which affects its perception by users and ranking in the global Internet. The information content should take into account the category of users, the navigation should be as clear as possible, and the visual component should be attractive and recognizable.

Conclusions. Today, the creation of an information and educational environment is a relevant and general necessity. Educational web resources have already become one of the priority learning tools, in turn, the website of the university, as an element of information and educational environment, occupies the place of an effective organizational lever, as it performs informative, integration, communication, coordinating, developmen-

розвиваючу, культуротворчу та професійно-орієнтуючу функції. Однак для ефективного вирішення завдань, які покладаються на веб-сайт ЗВО його структура має бути грамотною та чіткою, максимально оптимізованою та логічною, що впливає на його сприйняття користувачами та ранжування в глобальній мережі Інтернет. Інформаційне наповнення повинно відбуватись з урахуванням категорії користувачів, навігація бути якомога зрозумілішою, а візуальна складова приваблива та впізнавана.

Перспективи подальших досліджень полягають в розробці пропозицій щодо шляхів удосконалення та розвитку інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Ключові слова: інформаційно-освітнє середовище, веб-сайт, заклад вищої освіти, інформатизація.

tal, cultural and vocational-orientation functions. However, in order to effectively solve the problems that rely on the WEA website, its structure should be competent and clear, as optimized and logical as possible, which affects its perception by users and ranking on the global Internet. Information content should be given to the category of users, the navigation to be as clear as possible, and the visual component is attractive and recognizable.

The prospects for further research are to develop proposals for ways to improve and develop the information and educational environment of the Higher education institution.

Keywords: informational and educational environment, website, institution of higher education, informatization.

Актуальність дослідження. Сучасний стан розвитку, на якому перебуває суспільство, характеризується збільшенням потоків відомостей, які продукуються в єдиному інформаційному просторі. Це призвело до виникнення теоретичної концепції інформаційного суспільства, відповідно якій у всіх сферах життя та діяльності людини генеруються безперервні потоки даних. Важливим чинником формування інформаційного суспільства є функціонування закладів вищої освіти як механізму здобуття освіти, розвитку та самореалізації особистості на інноваційних засадах.

В освіті, як і в інших галузях, постійно зростає конкуренція між освітніми закладами різних типів власності та акредитації. Тому великого значення набуває уміле та ефективне використання сучасних комп'ютерних інноваційних технологій, дотримання цифрової та корпоративної культури, набуття інформаційної обізнаності науково-педагогічними працівниками.

Інформатизація освітнього процесу зумовлює необхідність створення інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти, як однієї з умов для надання якісних освітніх послуг її здобувачам. Інформаційна трансформація вищої медичної освіти є складовою частиною інформаційного суспільства в цілому, де відбувається стрімке наповнення навколишнього світу цифровими технологіями, системами, а також з їх допомогою встановлення комунікації та обміну даними. Ці процеси сприяють розвитку цифрової обізнаності суб'єктів освітнього процесу та спрямовані на побудову інноваційного, відкритого та безпечного цифрового середовища університету.

Метою статті є дослідження основних завдань веб-сайту закладу вищої освіти та його місце у формуванні єдиного інформаційно-освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сутності та проектування інформаційно-освітнього середовища розкриваються у дослідженнях авторів Н. Андрущенко [4], В. Бикова [5], Р. Гуревича [7], М. Жалдака [9], І. Коляди [11], В. Лапінського [13], Л. Карташової [10], В. Сергієнка [14], О. Спіріна [3], В. Франчука [15] та інших. Однак, додаткового

дослідження потребує визначення ролі веб-сайту закладу вищої освіти як елементу єдиного інформаційно-освітнього середовища та його вплив на забезпечення якості надання освітніх послуг.

Методика дослідження. Для виконання поставлених завдань було використано теоретичні та емпіричні методи наукових досліджень, а саме: метод системного аналізу, порівняння та узагальнення для теоретичного обґрунтування та дослідження основних завдань веб-сайту закладу вищої освіти та його місця у формуванні єдиного інформаційно-освітнього середовища; бібліосемантичний метод – для вивчення психолого-педагогічної, наукової літератури, нормативних документів з проектування інформаційно-освітнього середовища, створення та використання освітніх веб-сайтів; емпіричні методи – бесіди зі студентами та викладачами, аналіз способів використання, функцій та наповнення освітніх веб-сайтів.

Виклад основного матеріалу. Для ефективного функціонування системи вищої освіти необхідною умовою є активне використання різноманітних веб-ресурсів глобальної мережі Інтернет та професійне впровадження сучасних цифрових технологій в освітній процес. Одним із важливих чинників їх використання в системі освіти є інформаційна обізнаність науково-педагогічних працівників. Використання глобальної мережі Інтернет надає можливості для неперервної освіти – навчання впродовж усього життя, безперервного професійного розвитку, що є ключовою ідеєю розвитку сучасної системи освіти в різних країнах, повсякденного співробітництва науково-педагогічних працівників та закладів вищої освіти. Тому особливого значення набуває інформатична освіта, підвищення інформаційної культури особистості у сфері освіти. Сутність питання полягає не в підвищенні рівня знань фахівця, а в розвитку вміння знаходити необхідні дані, здійснювати їх аналіз та впроваджувати їх до практичної діяльності, оперативно реагувати на інноваційні зміни, а також проектувати, створювати, експериментально впроваджувати ці інновації. Оскільки дані, що містяться в глобальній мережі Інтернет доволі різноманітні, то виникають проблеми їх достовірності та надійності. Тому важливим є формування інформаційної культури користувача, вміння належно оцінити отримані дані та використати їх в освітньому процесі.

Аналізуючи досвід науковців з використання глобальної мережі Інтернет у професійній діяльності науково-педагогічних працівників, можна виділити такі сфери застосування: обмін професійним досвідом роботи засобами онлайн зв'язку; інформаційне забезпечення діяльності фахівця, який знаходиться в інноваційному пошуку; вивчення практичного досвіду з проблем досліджень; проведення вебінарів, консультування, підвищення кваліфікації; мультимедійний супровід навчання. Перелічені способи інформаційного забезпечення діяльності науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти можливо реалізувати з використанням веб-ресурсів, що є одним із засобів створення єдиного інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти. Єдине інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти, це своєрідна система, в якій на інформаційному рівні задіяні та пов'язані між собою інформаційними потоками всі учасники освітнього процесу. Результати наукових пошуків [1] дають змогу трактувати поняття інформаційно-освітнього середовища як континууму просторово-часових, соціально-культурних, діяльнісних, комунікативних, інформаційних та інших чинників, які постають як умови взаємодії особистості, яка розвивається, та об'єктивного світу вищої школи, що цілеспрямовано створюються й спонтанно виникають. Очевидно, що

для ефективної взаємодії користувача та інформаційно-освітнього середовища, суб'єкт освітнього процесу має володіти сформованою інформаційно-технологічною компетентністю. Створення єдиного інформаційно-освітнього середовища сприяє розвитку навчальної, педагогічної та управлінської діяльності закладу вищої освіти, де значну роль відіграють сучасні цифрові технології.

Результати попередніх досліджень [1] дали змогу встановити, основні ресурси для формування інформаційно-освітнього середовища сучасного ЗВО, до яких відносяться: веб-сайт або портал ЗВО; структурована медiateка; тематична колекція фото-, відео-, аудіоматеріалів, веб-ресурсів; віртуальна бібліотека; дистанційні навчальні курси.

Певні завдання, які покладені на функціонування інформаційно-освітньої системи, можливі за умови функціонування веб-сайтів закладів вищої освіти. До таких функцій належать [8]: інформативна – забезпечення відкритого доступу до даних та створення умов для інформаційного обміну; інтеграційна – забезпечення реалізації внутрішньо системних зв'язків; комунікаційна – забезпечення зв'язків із зовнішніми інформаційним простором; координуюча – фіксація і представлення у взаємозв'язку контенту, який адресований різним суб'єктам; розвиваюча – розвиток інтелекту та особистих творчих якостей; культуротворча – формування культури, зокрема, інформаційної культури; професійно-орієнтуюча – орієнтації на професійну діяльність користувача веб-сайту.

Структуру освітніх веб-сайтів (схеми розташування сторінок, категорій та підкатегорій) можна умовно розділити на блоки, які містять дані про:

- загальні відомості із зазначенням характеристики структурних підрозділів закладу вищої освіти;
- нормативну базу (накази, положення, розпорядження, тощо);
- кваліфікацію співробітників певного структурного підрозділу закладу вищої освіти;
- електронний розклад навчальних занять;
- навчальну діяльність (навчально-методичні матеріали, веб- довідники та ресурси, тощо);
- методичну діяльність науково-педагогічних працівників (навчальні програми, силабуси, тощо).
- наукову діяльність співробітників (науково-дослідна робота співробітників, організація студентських наукових гуртків, правила написання курсових проектів, дипломних робіт, тощо);
- події, що відбулись у певному структурному підрозділі закладу вищої освіти.
- способи зворотного зв'язку з адміністрацією та структурними підрозділами.

Формуючи університетські веб-ресурси загального доступу, на нашу думку, варто розділяти та зважати на категорії користувачів (Рис. 1):

- майбутні/потенційні здобувачі вищої освіти вашого ЗВО (додипломний та післядипломний рівень);
- батьки майбутніх здобувачів вищої освіти вашого ЗВО;
- здобувачі вищої освіти вашого ЗВО (додипломний та післядипломний рівень);
- випускники ЗВО;

- внутрішні користувачі (з числа науково-педагогічних працівників та представників структурних підрозділи);
- конкуренти та спостерігачі (роботодавці, закордонні партнери, журналісти).

Незалежно від категорії, користувач має знайти всі необхідні дані на веб-сайті ЗВО і зробити це він повинен легко, не витрачаючи багато часу. Крім того, в час орієнтації на Європейський та міжнародний освітній простір, веб-сайт має бути як мінімум двомовний: українська та англійська.

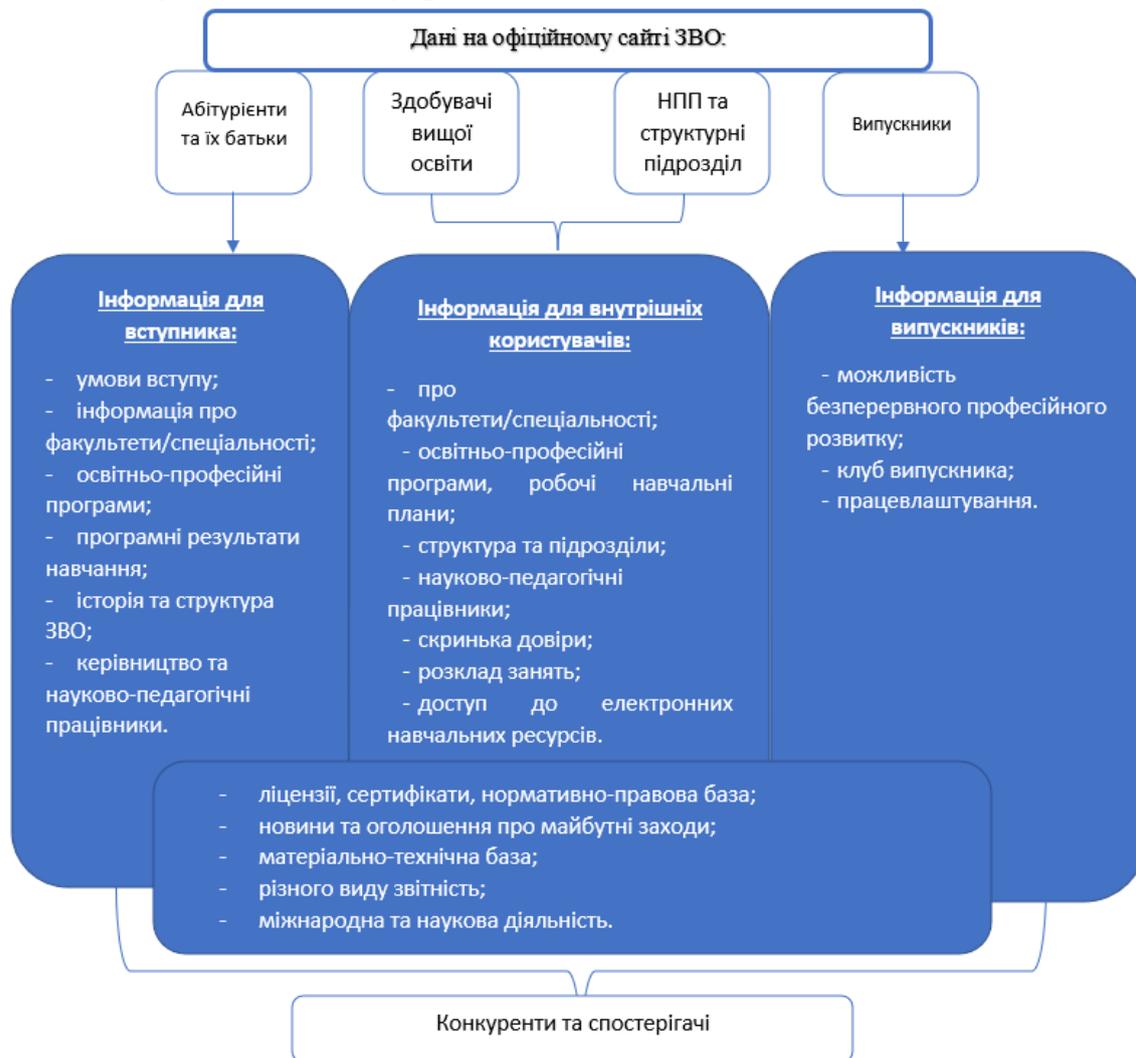

Рис. 1. Схема наповнення даними офіційного веб-сайту ЗВО

Орієнтуючись на викладені принципи структура і наповнення веб-сайту має забезпечувати змогу представникам ЗВО надати доступ до всієї нормативно-правової бази університету; використання програмного середовища закладу вищої освіти; підвищення кваліфікації; впровадження сучасних інформаційних технологій та веб-ресурсів в освітній процес; підтримки дистанційного та змішаного навчання. Можна констатувати, що веб-сайт закладу вищої освіти виконує низку завдань, а саме: інформаційно-презентаційні, консультативні, методичні та навчальні.

Показовим для дослідження є аналіз алгоритму вибору ЗВО здобувачем вищої освіти з використанням веб-сайту Університету, пропонуються такі кроки [2]:

1. Знайди відомості про викладачів ЗВО.
2. Знайди відомості про міжнародне визнання викладачів ЗВО, їхню участь у міжнародних професійних спільнотах, виграні Гранти на розробки – Українські та Міжнародні.
3. Знайди відомості чи викладаються у цьому ЗВО навчальні дисципліни на сучасному рівні та сучасними методами.
4. Знайди відомості про міжнародні сертифікати, які можна отримати під час навчання у даному ЗВО.
5. Знайти відомості про можливість отримати в цьому ЗВО подвійний диплом.
6. Знайти відомості щодо участі студентів цього ЗВО у конкурсах міжнародних студентських організацій.
7. Знайти відомості щодо працевлаштування випускників цього ЗВО.
8. Знайти відомості про працевлаштування найкращих студентів.
9. Знайди відомості щодо наявності гуртожитку, буфетів у корпусах.

Однак зазначений алгоритм не може бути вирішальним для абітурієнтів при виборі ЗВО, оскільки поза увагою залишаються інші вагомні фактори, що впливають на якість надання освітніх послуг. Зокрема, на офіційному веб-сайті Університету мають бути розміщені відомості про професорсько-викладацький склад, а саме: кваліфікацію, наукові статті, навчальну роботу, біографію, перелік грантів де задіяні викладачі, а також наявність форумів у вільному доступі для комунікації.

Важливу роль при наповненні чи впізнаваності веб-сайту відіграє “бренд” (в контексті дослідження – комплекс понять, які узагальнюють уявлення користувачів про веб-сайт). Тож дуже часто університети Польщі та Туреччини використовують корпоративний стиль при оформленні веб-сайту, канцелярії, презентацій, тощо. Як приклад оформлення сторінки веб-сайту та мультимедійної презентації університету Газі (Туреччина, Анкара) (Рис. 2, 3). Використання корпоративних стилів не тільки робить візуальну складову веб-сайту привабливою та впізнаваною, а й спрощує проблему взаємодії користувача з веб-сайтом, сприяє розумінню структури та навігації в ній, підвищує здатність орієнтуватись в інтерфейсі.

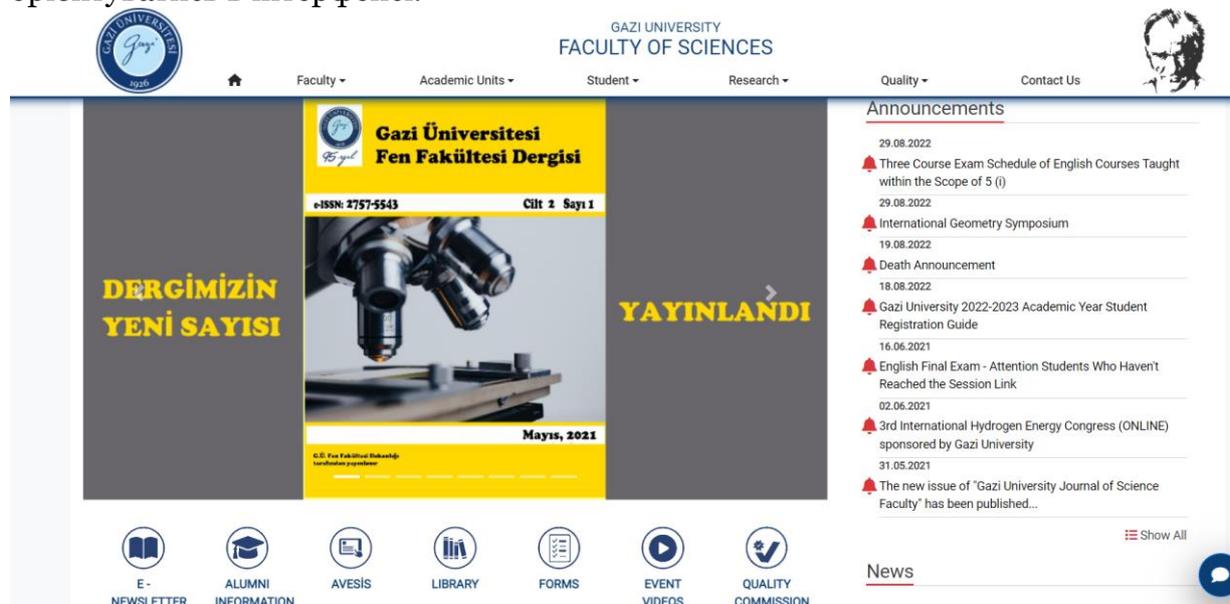

Рис. 2. Фрагмент веб сайту Gazi University [0]

Рис. 3. Фрагмент оформлення мультимедійної презентації

Зокрема, з метою підвищення інформаційної грамотності співробітників та здобувачів вищої медичної освіти в НМУ імені О. О. Богомольця було розроблено “логобук” – посібник з використання логотипу та фірмового стилю НМУ імені О. О. Богомольця [12]. При створенні інформаційно освітнього середовища університету варто акцентувати увагу не лише на інформативність, а й на взаємодію всіх компонент і зручність в користуванні. Згідно попереднім науковим пошукам [1] розроблена модель, яка має забезпечити функціонування інформаційно-освітнього середовища як єдиної злагодженої системи, елементами якої є офіційний веб-сайт ЗВО, платформа дистанційного навчання, автоматизована система управління (за наявності) та онлайн ресурси бібліотеки. Лише в такому випадку буде забезпечено якісний освітній процес, а пошук даних серед різних джерел буде значно спрощено завдяки наявності взаємопосилань сайтів та платформ.

Висновки. Сьогодні створення інформаційно-освітнього середовища ЗВО є актуальною та загальною необхідністю. Освітні веб-ресурси вже стали одним з пріоритетних засобів навчання, в свою чергу веб-сайт університету, як елемент інформаційно-освітнього середовища, займає місце ефективного організаційного важеля, оскільки виконує інформативну, інтеграційну, комунікаційну, координуючу, розвиваючу, культуротворчу та професійно-орієнтуючу функції. Однак для ефективного вирішення завдань, які покладаються на веб-сайт ЗВО його структура має бути грамотною та чіткою, максимально оптимізованою та логічною, що впливає на його сприйняття користувачами та ранжування в глобальній мережі Інтернет. Інформаційне наповнення повинно відбуватись з урахуванням категорії користувачів, навігація бути якомога зрозумілішою, а візуальна складова приваблива та впізнавана.

Перспективи подальших досліджень полягають в розробці пропозицій щодо шляхів удосконалення та розвитку інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Список використаних джерел:

1. *Gazi University*. Available from: <<https://fen.gazi.edu.tr/>>. [25 February 2023].
2. Kuchyn, LI, Vlasenko, MO, Gashenko, AI, Mykytenko, VP & Kucherenko, II 2021, ‘Creating the Informational and Educational Environment of the University Based on the Distance Learning

- Platform LIKAR_NMU', *Arch Pharm Pract*, 12(2), p. 66–74. Available from: <<https://archivepp.com/article/creating-the-informational-and-educational-environment-of-the-university-based-on-the-distance-learn-obqscnb5bsnxfic>>. [18 February 2023]
3. Shiyan, AA & Nikiforova, LO 2013, *How to Analyze the Universities in Ukraine: Guide for Applicants from Secondary School*. SSRN. Available from: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2272971>. [18 February 2023].
 4. Spirin, O, Bykov, V & Pinchuk, O. 2020, 'Modern tasks of digital transformation of education', *Unesco chair journal lifelong professional education in the XXI century*, p. 27–36. Available from: <<https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/7>>. [18 February 2023].
 5. Андрущенко, НВ, Кобаль, ВІ, Демченко, ЮМ & Гончарук, ВА 2023, 'Цифровізація освіти як спосіб професійного становлення майбутніх науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти', *Академічні візії*, (16). Доступно: <<https://zenodo.org/record/7614955#.ZDoyeXZБу3А>>. [18 Лютий 2023].
 6. Биков, ВЮ, Ляшенко, ОІ, Литвинова, СГ та ін. 2022. *Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи*, ІЦО НАПН України, Київ.
 7. Галицький, ОВ 2021, *Управління електронними освітніми ресурсами з використанням веб-орієнтованих комп'ютерних систем*. Дисертація кандидата наук, Нац. пед. ун-т ім. М.П Драгоманова, Київ.
 8. Гуревич, Р, Коношевський, Л & Опушко, Н 2022, 'Цифровізація освіти сучасного суспільства: проблеми, досвід, перспективи', *Освітлогічний дискурс*, (3-4(38-39)), с. 22–46. Доступно: <<https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/44>>. [18 Лютий 2023].
 9. Данилишина, К 2019, 'Структура інформаційного освітнього середовища та використання його у підготовці майбутніх педагогів професійного навчання', *Електронне наукове фахове видання "Відкрите освітнє e-середовище сучасного університету"*, с. 63–76. Доступно: <<https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/227#.XYtizEYzaUk>>. [18 Лютий 2023].
 10. Жалдак, МІ, Биков, ВЮ, Буров, ОЮ та ін. 2019, *Теоретико-методологічні засади інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України*, Компринт, Київ. Доступно: <<https://lib.iitta.gov.ua/718652/1/%21%21%21%21Видання%20Монографія-2019.pdf>>. [18 Лютий 2023].
 11. Карташова, ЛА, Овчарук, ОВ, Гриценчук, ОО та ін. 2022, *Розвиток інформаційно-цифрового навчального середовища закладу загальної середньої освіти*. Методичний посібник, ІЦО НАПН України, Київ.
 12. Коляда, ІГ 2017, 'Інформаційно-освітній простір та інформаційно-освітнє середовище: спроба філософської рефлексії', *Актуальні проблеми філософії та соціології*. *Науково-практичний журнал*, Національний університет "Одеська юридична академія", Одеса, № 18, с. 70–73.
 13. Кучин, ЮЛ & Цар, НВ 2023, *Посібник з використання логотипу та фірмового стилю НМУ імені О. О. Богомольця*. Київ.
 14. Лапінський, ВВ, Калініна, ЛМ & Китайцев, ОМ 2018, 'Інформатизація освіти. Стан та перспективи впровадження', *Директор школи*, № 9 (826), с. 7–16.
 15. Сергієнко, ВП 2021, 'Відкрите освітнє середовище як засіб модернізації системи підвищення кваліфікації на засадах концепції нової української школи', *Світові освітні тренди: створення творчого середовища STEAM-навчання: матеріали міжнародної науковопрактичної online-конференції*, Київ, с. 103–107.
 16. Франчук, ВМ & Галицький, ОВ 2014, 'Вибір системи управління вмістом сайту', *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*, № 14 (21), с. 19–28.

References:

1. *Gazi University*. Available from: <<https://fen.gazi.edu.tr/>>. [25 February 2023].
2. Kuchyn, LI, Vlasenko, MO, Gashenko, AI, Mykytenko, VP & Kucherenko, II 2021, 'Creating the Informational and Educational Environment of the University Based on the Distance Learning Platform LIKAR_NMU', *Arch Pharm Pract*, 12(2), p. 66–74. Available from: <<https://archivepp.com/article/creating-the-informational-and-educational-environment-of-the-university-based-on-the-distance-learn-obqscnb5bsnxfic>>. [18 February 2023].
3. Shiyan, AA & Nikiforova, LO 2013, *How to Analyze the Universities in Ukraine: Guide for Applicants from Secondary School*. SSRN. Available from: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2272971>. [18 February 2023].

4. Spirin, O, Bykov, V & Pinchuk, O. 2020, 'Modern tasks of digital transformation of education', *Unesco chair journal lifelong professional education in the XXI century*, p. 27–36. Available from: <<https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/7>>. [18 February 2023].
5. Andrushchenko, NV, Kobal, VI, Demchenko, YuM & Honcharuk, VA 2023, 'Tsyfrovizatsiia osvity yak sposib profesiinoho stanovlennia maibutnikh naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity (Digitalization of education as a way of professional formation of future scientific and pedagogical workers of higher education institutions)', *Akademichni vizii*, (16). Dostupno: <<https://zenodo.org/record/7614955#.ZDoyeXZBy3A>>. [18 Liutyi 2023].
6. Bykov, VIu, Liashenko, OI, Lytvynova, SH ta in. 2022. *Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy (Scientific and methodological support of digitalization of education of Ukraine: status, problems, prospects)*, ITsO NAPN Ukrainy, Kyiv.
7. Halytskyi, OV 2021, *Upravlinnia elektronnykh osvitnykh resursamy z vykorystanniam veb-oriientovanykh kompiuternykh system (Management of electronic educational resources using web-oriented computer systems)*. Dysertatsiia kandydata nauk, *Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova*, Kyiv.
8. Hurevych, R, Konoshevskiy, L & Opushko, N 2022, 'Tsyfrovizatsiia osvity suchasnoho suspilstva: problemy, dosvid, perspektyvy (Digitalization of education of modern society: problems, experience, prospects)', *Osvitolohichni dyskurs*, (3-4(38-39)), s. 22–46. Dostupno: <<https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/44>>. [18 Liutyi 2023].
9. Danylyshyna, K 2019, 'Struktura informatsiinoho osvitnoho seredovyscha ta vykorystannia yoho u pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia (Structure of information educational environment and its use in the preparation of future teachers of vocational training)', *Elektronne naukove fakhove vydannia "Vidkryte osvitnie e-seredovysche suchasnoho universytetu"*, s. 63–76. Dostupno: <<https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/227#.XYtizEYzaUk>>. [18 Liutyi 2023].
10. Zhaldak, MI, Bykov, VIu, Burov, OIu ta in. 2019, *Teoretyko-metodolohichni zasady informatyzatsii osvity ta praktychna realizatsiia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v osvitnii sferi Ukrainy (Theoretical and methodological foundations of educational informatization and practical implementation of information and communication technologies in the educational sphere of Ukraine)*, Kompyrnt, Kyiv. Dostupno: <<https://lib.iitta.gov.ua/718652/1/%21%21%21%21Vydannia%20Monohrafiia-2019.pdf>>. [18 Liutyi 2023].
11. Kartashova, LA, Ovcharuk, OV, Hrytsenchuk, OO ta in. 2022, *Rozvytok informatsiino-tyfrovoho navchalnoho seredovyscha zakladu zahalnoi serednoi osvity (Development of the information and digital educational environment of the institution of general secondary education)*. *Metodychnyi posibnyk, ITsO NAPN Ukrainy*, Kyiv.
12. Koliada, IH 2017, 'Informatsiino-osvitnii prostir ta informatsiino-osvitnie seredovysche: sprobа filosofskoi refleksii (Information and educational space and information and educational environment: attempt at philosophical reflection)', *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii, Naukovo-praktychnyi zhurnal, Natsionalnyi universytet "Odeska yurydychna akademiia"*, Odesa, № 18, s. 70–73.
13. Kuchyn, YuL & Tsar, NV 2023, *Posibnyk z vykorystannia lohotypu ta firmovoho styliu NMU imeni O. O. Bohomoltsia (A guide to the use of the logo and corporate identity of the Bogomolets NMU)*. Kyiv.
14. Lapinskyi, VV, Kalinina, LM & Kytaitsev, OM 2018, 'Informatyzatsiia osvity. Stan ta perspektyvy vprovadzhennia (Informatization of education. Status and prospects of implementation)', *Dyktor shkoly*, № 9 (826), s. 7–16.
15. Serhienko, VP 2021, 'Vidkryte osvitnie seredovysche yak zasib modernizatsii systemy pidvyshchennia kvalifikatsii na zasadakh kontseptsii novoi ukrainskoi shkoly (Open educational environment as a means of modernizing the advanced training system on the basis of the concept of the New Ukrainian School)', *Svitovi osvitni trendy: stvorennia tvorchoho seredovyscha STEAM-navchannia: materialy mizhnarodnoi naukovopraktychnoi online-konferentsii*, Kyiv, s. 103–107.
16. Franchuk, VM & Halytskyi, OV 2014, 'Vybir systemy upravlinnia vmistom сайту (Choosing a site management system)', *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 2. Kompiuterno-oriientovani systemy navchannia*, № 14 (21), s. 19–28.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.43(1-3)-10
УДК 37.01/.09

**АНАЛІЗ ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕЙМИФІКАЦІЇ В
ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС**
*ANALYSIS OF THE EXPERIENCE OF INTRODUCING GAMIFICATION INTO
THE EDUCATIONAL PROCESS*

Д. В. Вербовецький

Актуальність теми дослідження. У зв'язку з швидким розвитком цифрових технологій з'явилась потреба у вдосконаленні процесів опанування нових знань. Оскільки сучасне покоління молоді захоплюється комп'ютерними іграми, то гейміфікація дозволяє привнести до освітнього процесу елементи новизни та зацікавити учнів та студентів.

Постановка проблеми Вивчення комп'ютерних наук може бути надзвичайно складним та цікавим заняттям, а використання ігрових технологій в процесі вивчення інформатики є одним з методів, що доповнюють процес навчання. Мотивація та впевненість у собі у вивченні інформатики завжди були в центрі уваги викладачів та дослідників, оскільки сучасне суспільство постійно змінюється і розвиває нові технології

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні напрацювання зустрічаються у роботах В. Биков, Г. Алексеєва, Н. Кравченко, О. Антоненко, Л. Горбатюк, Н. Мачинська, М. Барбер, К. Вербач, Д. Соман і В. Хсін-Юань, Д. Кларк, Е. Коркоран, Д. Дж. Лі, Д. Хаммер, М. Ласковські, Дж. Макгонігел, Лі Шелдон та інших. У своїх роботах науковці стверджують що сфера гейміфікації освіти є складним процесом, який ще мало досліджений та має великий потенціал для застосування в навчальній діяльності. У дослідженнях прослідковується, що гейміфікація стимулює інтерес до навчання, спонукає студентів до продуктивного спілкування, обговорення спільної проблеми, відстоювання власної точки зору на вирішення тієї чи іншої проблеми перед колегами.

Постановка завдання. Мета дослідження: проведення аналізу

Urgency of the research. In connection with the rapid development of digital technologies, there is a need to improve the processes of acquiring new knowledge. Since the modern generation of young people is fond of computer games, gamification allows to bring elements of novelty to the educational process and interest pupils and students.

Target setting. Studying computer science can be an extremely complex and interesting activity, and the use of gaming technologies in the process of studying computer science is one of the methods that complement the learning process. Motivation and self-confidence in the study of computer science have always been the focus of attention of teachers and researchers, as modern society is constantly changing and developing new technologies

Actual scientific researches and issues analysis. Theoretical and practical developments can be found in the works of V. Bykov, H. Alekseeva, N. Kravchenko, O. Antonenko, L. Horbatyuk, N. Machynska, M. Barber, K. Werbach, D. Soman and V. Hsin-Yuan, D. Clark, E. Corcoran, D. J. Lee, D. Hammer, M. Laskowski, J. McGonigal, Lee Sheldon, and others. In their works, scientists claim that the field of gamification of education is a complex process that has not yet been researched and has great potential for application in educational activities. Research shows that gamification stimulates interest in learning, encourages students to communicate productively, discuss a common problem, and defend their own point of view on solving this or that problem in front of colleagues.

The research objective. The purpose of the research: conducting an analysis of

досліджень використання гейміфікації в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Проводячи аналіз робіт в галузі гейміфікації навчання можна сказати, що застосування методів ігровізації сприяє наближенню освітнього процесу до реальної практичної діяльності. Такий підхід дозволяє студентам більш ефективно засвоювати матеріал та підвищувати свої навички. Ігрові технології тісно пов'язані з самореалізацією особистості студентів, значно підвищують якість навчання та їх реалізація у навчальному процесі є важливим елементом розвитку фахових компетентностей здобувача. Гру варто розглядати одним з видів інтерактивних методів навчання, що серед іншого має на меті реалізацію психологічних процесів самореалізації студента. Студенти під час педагогічної гри займають активну позицію, спостерігається зростання їх інтересу до об'єкта пізнання. При цьому роль викладача трансформується, він стає організатором, лідером процесу. Для впровадження педагогічних інтерактивних ігор в освітній процес вимагають від викладача бути компетентним щодо застосування відповідних технологій.

Висновки. У статті розглянуто напрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо впровадження ігрових технологій у освітній процес. Проведений аналіз останніх досліджень у галузі гейміфікації освіти підтверджує важливість впровадження ігрових засобів, дозволяє їм формувати алгоритмічний склад мислення та навички програмування, розвивати в собі фахові компетентності.

Ключові слова: цифровізація, гейміфікація, ігрове навчання, мотивація, цифрове освітнє середовище, інформаційно-комунікаційні технології, цифрова компетентність.

research on the use of gamification in the educational process.

The statement of basic materials. Analyzing works in the field of gamification of education, it can be said that the use of gamification methods helps bring the educational process closer to real practical activity. This approach allows students to learn the material more effectively and improve their skills. Game technologies are closely related to the self-realization of students' personalities, significantly increase the quality of education, and their implementation in the educational process is an important element in the development of the student's professional competencies. The game should be considered one of the types of interactive learning methods, which, among other things, aims to implement the psychological processes of student self-realization. During the pedagogical game, students take an active position, and their interest in the object of knowledge increases. At the same time, the teacher's role is transformed, he becomes the organizer, the leader of the process. To implement pedagogical interactive games in the educational process, the teacher is required to be competent in the use of appropriate technologies.

Conclusions. The article examines the work of domestic and foreign researchers on the introduction of game technologies into the educational process. The analysis of the latest research in the field of gamification of education confirms the importance of the introduction of game tools, allows them to form algorithmic thinking and programming skills, and develop professional competences.

Keywords: digitalization, gamification, game learning, motivation, digital educational environment, information and communication technologies, digital competence.

Актуальність теми дослідження. В умовах розвитку цифрової освіти важливу роль відіграють цифрова грамотність і цифрові навички, що характеризують уміння людини використовувати на практиці сучасні інформаційні технології. Для закладів вищої освіти сьогодні є актуальним питання розвитку в здобувача активності, творчості, здатності до самонавчання.

Студент повинен бути свідомим щодо ефективності та якості свого навчання і не обмежуватися виконанням завдань, а зрозуміти мету отриманих знань, проявляти ініціативу та розвивати свої професійні компетентності. Під час навчання, важливо розвивати навички аналізу та систематизації даних з різних джерел. Тому для формування в здобувачів освіти професійних компетентностей було вирішено впровадити ігрові технології у процес навчання. Аналіз досліджень у сфері гейміфікації дасть змогу вивчити та узагальнити досвід українських та зарубіжних науковців та визначити основні вектори покращення ефективності освітнього процесу шляхом застосування ігрових методик.

Постановка проблеми. Вивчення комп'ютерних наук може бути надзвичайно складним та цікавим заняттям, а використання ігрових технологій в процесі вивчення інформатики є одним з методів, що доповнюють процес навчання. Мотивація та впевненість у собі у вивченні інформатики завжди були в центрі уваги викладачів та дослідників, оскільки сучасне суспільство постійно змінюється і розвиває нові технології. За словами Б. Мартінсона та С. Чу, "ігри є ефективними інструментами для навчання, оскільки вони пропонують учням гіпотетичне середовище, в якому можна досліджувати та реалізовувати різноманітні ідеї без ризику невдачі" [2]. Завдяки гейміфікації процесу навчання студенти можуть працювати разом в команді для досягнення спільної мети. Це сприяє мотивації досягнення успіху та навчанні один в одного. Розвиток цифрових технологій дозволяє трансформувати освітній процес від традиційного, де присутні лекції та практичні роботи до сучасного з впровадженням ігрових технологій. Нині гейміфікація присутня практично в усіх сферах життя, тому її використання в освіті є актуальним питанням теорії та методики навчання широкого кола дисциплін.

Метою дослідження є: проведення аналізу досліджень використання гейміфікації в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдяки швидкому темпу розвитку цифрових технологій в системі навчання у реформаторів освіти є можливість використання нових методів та розвитку методик для підготовки майбутніх фахівців. Одним з дієвих методів покращення освітнього процесу є впровадження ігрових технологій. Якщо говорити про ігрову діяльність в навчанні, то це складний та багатоаспектний процес, що є значущим для розвитку особистості студента. Використання ігрових технологій в освіті допомагає студентам розвивати різноманітні навички та вміння, які є необхідними для подальшого професійного зростання. Ігрові технології дозволяють допомогти усвідомити складні концепти та принципи, а також навчитися розв'язувати проблеми та приймати рішення в нестандартних ситуаціях. Таким чином, значущість полягає в тому, що використання ігрових технологій в освіті може покращити ефективність навчання та забезпечити більш повний розвиток особистості студента.

Сфера гейміфікації нова та мало досліджена. Під нею розуміють концепцію, що передбачає застосування підходів, характерних для ігор, в неігрових процесах. Нині комп'ютерну гру можна розглядати як систему, в якій гравці прикладають зусилля для вирішення певної штучно створеної проблеми, що визначається правилами гри. Одними з важливих функцій гейміфікації є концентрація на зацікавленій справі та додаткова мотивація, щоб студент, отримуючи бали за виконане завдання у грі отримував ще більший стимул діяти та стати вищим у рейтингу, підвищуючи свою конкурентоспроможність.

Нині гейміфікація є інноваційним освітнім інструментом. Її використання

стимулює інтерес до навчання, підвищує мотивацію (рейтинг у грі). Процес навчання з застосуванням гейміфікації спонукає студентів до продуктивного спілкування, обговорення спільної проблеми, відстоювання власної точки зору на вирішення тієї чи іншої проблеми перед колегами.

Гейміфікація дає змогу викладачу мотивувати студентів, розвиває їх розумові навички, просторову уяву та реакцію, дозволяє навчатись в інтерактивному середовищі, в якому вони можуть тренуватись, починати все з нуля у випадку невдачі, робити помилки та вчитись на них. Основною ідеєю гейміфікації є отримання постійного зворотного зв'язку з користувачем, швидке освоєння загальних функцій гри та поетапне занурення користувача (студента) у більш тонкі моменти.

Проводячи аналіз дослідників в галузі гейміфікації навчання можна сказати, що застосування методів ігровізації сприяє наближенню освітнього процесу до реальної практичної діяльності, оскільки студенти при роботі за комп'ютером можуть працювати над проблемою необмежену кількість часу, тому що застосування методів гейміфікації у навчанні зазвичай базується на використанні інтерактивних комп'ютерних програм або мобільних додатків, які дають можливість користувачам (студентам) виконувати завдання та вирішувати проблеми у своєму темпі. Такий підхід дозволяє студентам більш ефективно засвоювати матеріал та підвищувати свої навички без стресу та поспіху.

Ігрові технології тісно пов'язані з самореалізацією особистості студентів, значно підвищують якість навчання та їх реалізація у навчальному процесі є важливим елементом розвитку фахових компетентностей здобувача.

Гру варто розглядати одним з видів інтерактивних методів навчання, що серед іншого має на меті реалізацію психологічних процесів самореалізації студента. Їх невід'ємною частиною є емоційні переживання, відчуття досягнутої мети, рефлексія. Студенти під час педагогічної гри займають активну позицію, спостерігається зростання їх інтересу до об'єкта пізнання. При цьому роль викладача трансформується, він стає організатором, лідером процесу. Для впровадження педагогічних інтерактивних ігор в освітній процес вимагають від викладача бути компетентним щодо застосування відповідних технологій.

В. Ю. Биков у своєму дослідженні описує заходи, які потрібно вжити для виховання в суспільства цифрової грамотності та створення інфраструктури закладів освіти для підвищення цифрової компетентності суспільства, зокрема студентів. До цих заходів належать:

- розробка та впровадження на державному рівні електронних освітніх ресурсів;
- впровадження міжнародних і європейських стандартів цифрових компетентностей суб'єктів освітнього процесу;
- підвищення обізнаності громадян з питань інформаційної безпеки та захисту конфіденційної інформації;
- створення інфраструктури закладів вищої освіти, що спрямована на посилення змістової лінії програмування у навчанні інформатики;
- розвиток механізмів мотивації науковців та педагогічних працівників, зокрема їхнього фінансового заохочення, до використання сучасних цифрових технологій в освітньому процесі;
- забезпечення закладів освіти, інформаційно-дидактичними та навчально-методичними матеріалами та впровадження педагогічних методик використання сучасних технологій в освіті [7].

У публікації [5] Г. Алексєєва та її колеги дійшли висновку, що процес

гейміфікації збільшує мотивацію та активність під час навчання. У статті “Використання ігрових технологій у вищій школі” її автор І. Романюк досліджує ігри як інструмент для засвоєння досвіду, який передує професійній діяльності. Автор пропонує здійснювати впровадження ігрових технологій у освітній процес з дотриманням таких етапів:

- 1) підготовка до проведення заняття в ігровій формі;
- 2) безпосереднє проведення гри;
- 3) узагальнення результатів заняття [12].

У сучасних науково-теоретичних джерелах існує дуже багато варіацій впровадження ігор в процес навчання. Н. Мачинська [9] вважає що впровадження ігрових практик освітній процес не завжди гарантує успішність, оскільки впровадження ігор може спричинити надмірну активність групи студентів та спровокувати шкідливі наслідки. Авторка виділяє переваги інтерактивних ігор, серед яких: мотивація до навчання, бо ігри пробуджують допитливість студентів до пошуку способів вирішення проблем в ігровому середовищі, сприяють розвитку особистості, полегшують способи комунікації між здобувачами освіти, спонукають краще зрозуміти свої психічні особливості спілкування між людьми, дозволяють учасникам тренувати певні особистісні навички, необхідні у груповому навчальному процесі.

А. Михайловський, досліджував ефективність використання ігрових додатків та сервісів та дійшов висновків, що впровадження елементів гейміфікації у процес вивчення мови програмування Java на уроках інформатики в ЗЗСО має на меті сприяння зростанню рівня мотивації до навчання, розвитку цифрової грамотності у учнів та вдосконаленню аналітичних здібностей, що в подальшому дасть поштовх для визначення майбутнього напрямку навчання у вищій школі [10].

Вивчаючи вітчизняний досвід впровадження засобів гейміфікації в процес навчання, нами було опрацьовано статтю С. Переяславської та О. Самагіної “Гейміфікація як сучасний напрям вітчизняної освіти”. У ній авторки дослідили підходи до впровадження гейміфікації в освітній процес та розробили курс для підготовки майбутніх учителів до використання ігрових технологій у навчальному процесі школи. Зазначений курс, що називається “Гейміфікація” загалом спрямований на розвиток цифрових компетенцій майбутнього вчителя інформатики, та на формування навиків креативного мислення для впровадження гейміфікації у навчальному процесі. Складниками фахових компетентностей згідно авторського підходу є здатності:

- систематизувати концептуальні знання та розуміти найбільш актуальні проблеми гейміфікації освітнього процесу школи;
- до застосування на практиці системи наукових знань про гейміфікацію;
- розробляти, ідентифікувати, класифікувати та описувати проєктні завдання з елементами гейміфікації, знаходити раціональні методи та підходи до їх розв’язання.

У своєму дослідженні, автори дійшли висновку, що впровадження ігрових елементів в процес навчання сприяє підвищенню пізнавальної активності учнів, формуванню інтересу до знань, розвитку навчальної мотивації та ініціативи. Тому необхідно включати до фахової підготовки дисципліни, спрямовані на здобуття знань та вмінь в галузі застосування гейміфікації в освітній діяльності школярів. Розвиток зазначених компетентностей слід здійснювати не лише у закладах вищої освіти, а й впродовж усього терміну професійної діяльності

практикуючого педагога [1].

До поняття гейміфікація зверталась низка зарубіжних вчених, серед яких: М. Барбер, К. Вербаха, Д. Соман і В. Хсін-Юань, Д. Кларк, Е. Коркоран, Д. Дж. Лі, Д. Хаммер, М. Ласковскі, Дж. Макгонігель, Лі Шелдон та інші.

Е. Коркоран досліджує вплив гейміфікації на процес навчання та види цифрових ігор у школах. Авторка вважає, що спочатку, гравець не має особливої внутрішньої мотивації, а під час комп'ютерної гри на підсвідомому рівні розвивається стимул накопичувати знання, що призводить до додаткової мотивації.

Дослідження гейміфікації в американській освіті показали, що використання ігрових елементів може позитивно впливати на студентів та забезпечувати їхнє активне навчання та залученість. Згідно з дослідженням, проведеним у 2017 році, студенти, які навчалися з використанням ігрових технологій, мали вищі показники успішності та були більш задоволені своїм навчанням, порівняно зі студентами, які навчалися традиційними методами. Зокрема, студенти, які брали участь у гейміфікованих курсах, були більш зацікавлені в навчальних матеріалах та брали активну участь у дискусіях. Студенти, які навчалися з використанням ігрових елементів, були більш зацікавлені та мотивовані до навчання, порівняно зі студентами, які навчалися без використання гейміфікації.

У цілому, результати досліджень гейміфікації в американській освіті свідчать про те, що використання ігрових елементів може позитивно впливати на студентів, забезпечуючи їхнє активне навчання та залученість [4; 6; 11].

Вчені з Гульф коледжу, що знаходиться у місті Маскат (Оман) у своїй праці "Освітня гейміфікація проти ігрового навчання: порівняльне дослідження" дійшли висновків, що завдяки гейміфікації можна не лише розвинути критичне та образне мислення, а й підвищити ефективність освітнього процесу. Крім того, гейміфікація є інноваційним підходом до навчання, оскільки на ринку програмного забезпечення постійно з'являються нові ігрові технології та додатки. Як наслідок дослідники мають продовжувати вивчати нову механіку та програми, пов'язані з передовими технологіями гейміфікації. Однак найважливішою метою будь-якого навчального матеріалу, заснованого на цифрових іграх, є підвищення ефективності навчання. Порівняно з традиційними лекціями, підходи, засновані на цифрових іграх, справді можуть дати кращий ефект навчання, що підкреслює необхідність розробки відповідних навчальних матеріалів. Студенти ростуть із ноутбуками, планшетами, мобільними телефонами та відеодзвінками, і вони сподіваються використовувати нові цифрові технології в своєму повсякденному житті. У традиційній методології навчання, де лекційні заняття студенти сприймають як нудні, технології гейміфікації мають велику перевагу для вирішення проблеми.

Висновки. У статті розглянуто напрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо впровадження ігрових технологій у освітній процес. На цій основі можемо констатувати, що у навчальному процесі закладів вищої освіти варто систематично використовувати засоби гейміфікації, зокрема при викладанні дисциплін, пов'язаних з програмуванням, розробкою ігор, веб-програмуванням, 3D-модельованням. Дослідження свідчать, що за умов проведення навчальних ігор у здобувачів формуються вміння щодо вирішення практичних завдань із застосуванням нестандартних підходів, відбувається розвиток комунікативних навичок роботи в команді, удосконалюються здатності до швидкої орієнтації у мінливих умовах сьогодення.

Проведений аналіз останніх досліджень у галузі гейміфікації освіти підтверджує важливість впровадження ігрових засобів, дозволяє їм формувати алгоритмічний склад мислення та навички програмування, розвивати в собі фахові компетентності. На нашу думку, варто впроваджувати педагогічні ігри в освітній процес та розробляти відповідні методики.

Список використаної літератури:

1. Balyk, N, Vasylenko, Ya, Shmyger, G, Oleksiuk, V & Skaskiv, A 2019, 'Design Approaches to the Development of Teacher's Digital Competencies in the Process of Their Lifelong Learning'. *Proceedings of the 15th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*, Kherson, Ukraine, June 12-15, 2019. CEUR Workshop Proceedings. Volume 2393, p. 204-219. Available from: <http://ceur-ws.org/Vol-2393/paper_237.pdf>. [15 February 2023].
2. Martinson, BE & Chu, S 2008, 'Impact of learning style on achievement when using course content delivered via a game-based learning object', in *Handbook of Research on Effective Electronic Gaming in Educatio*, RE Ferdig (ed.), IGI Global, Pennsylvania.
3. Nah, F.F.-H. et al. 2013, "Gamification of Education Using Computer Games", *Human Interface and the Management of Information. Information and Interaction for Learning, Culture, Collaboration and Business*, pp. 99–107. Available from: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-39226-9_12>. [15 February 2023].
4. Nwokeji, JC, Matovu, R & Rawal, B 2021, 'The use of gamification to teach cybersecurity awareness in information systems, in, Proceedings of the 2020 SIGED International Conference on Information Systems Education and Research', *Proceedings of the 2020 SIGED International Conference on Information Systems Education and Research, Association for Information Systems Special Interest Group on Education (SIGED)*, J Seruga (ed.), pp. 160-164.
5. Алексеева, ГМ, Кравченко, НВ, Антоненко, ОВ & Горбатюк, ЛВ 2017, 'Використання ігрових технологій в процесі професійної підготовки студентів педагогічних закладів вищої освіти', *Інформаційно-комунікаційні технології у професійній підготовці майбутніх інженерів-педагогів*. Доступно: <https://www.researchgate.net/publication/334173532_VIKORISTANNA_IGROVIN_TEHNOLOGIJ_V_PROCESI_PROFESIJNOI_PIDGOTOVKI_STUDENTIV_PEDAGOGICNIH_ZAKLADIV_VISOI_OSVITI>. [20 Лютий 2023].
6. Аль-Азаві, Р, Аль-Фаліті, Ф & Аль-Блуші, М 2016, 'Освітня гейміфікація проти ігрового навчання: порівняльне дослідження', *Міжнародний журнал інновацій, менеджменту та технологій*, с. 131–136. Доступно: <<https://doi.org/10.18178/ijimt.2016.7.4.659>>. [20 Лютий 2023].
7. Биков, ВЮ 2019, *Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України*. Національний авіаційний університет. Доступно: <<https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/44333>>. [20 Лютий 2023].
8. Гончарова, НО 2016, 'Використання ігрових технологій в STEM-освіті', *Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*, Київ, Вип. 88, Частина 2, с. 160–163.
9. Мачинська, НІ 2011, 'Впровадження ігрових технологій навчання у практику підготовки майбутніх магістрів', *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*, с. 18–22. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2011_158_146_5>. [20 Лютий 2023].
10. Михайловський, ДА 2022, 'Гейміфікація уроків інформатики, як засіб вивчення мови програмування Java в закладах загальної середньої освіти', *In The 14th International scientific and practical conference "Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects" MDPC Publishing, Berlin, Germany*, с. 279-283. Доступно: <<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/42955/1/MODERN-%20Do%91%Do%B5%D1%80%Do%BB%D1%96%Do%BD.pdf>>. [20 Лютий 2023].
11. Приходькіна, НО 2020, 'Гейміфікація як ефективна технологія розвитку медіаграмотності учнів: досвід США', *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*, (92), с. 84-90. Доступно: <<https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-92-14>>. [20 Лютий 2023].
12. Романюк, ІМ 2013, 'Використання ігрових технологій у вищій школі', *Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. Праць*, Київ: НУОУ Вип.6, с. 131-136.

References:

1. Balyk, N, Vasylenko, Ya, Shmyger, G, Oleksiuk, V & Skaskiv, A 2019, 'Design Approaches to the Development of Teacher's Digital Competencies in the Process of Their Lifelong Learning'. *Proceedings of the 15th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*, Kherson, Ukraine, June 12-15, 2019. CEUR Workshop Proceedings. Volume 2393, p. 204-219. Available from: <http://ceur-ws.org/Vol-2393/paper_237.pdf>. [15 February 2023].
2. Martinson, BE & Chu, S 2008, 'Impact of learning style on achievement when using course content delivered via a game-based learning object', in *Handbook of Research on Effective Electronic Gaming in Education*, RE Ferdig (ed.), IGI Global, Pennsylvania.
3. Nah, F.F.-H. et al. 2013, "Gamification of Education Using Computer Games", *Human Interface and the Management of Information. Information and Interaction for Learning, Culture, Collaboration and Business*, pp. 99–107. Available from: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-39226-9_12>. [15 February 2023].
4. Nwokeji, JC, Matovu, R & Rawal, B 2021, 'The use of gamification to teach cybersecurity awareness in information systems, in, Proceedings of the 2020 SIGED International Conference on Information Systems Education and Research', *Proceedings of the 2020 SIGED International Conference on Information Systems Education and Research, Association for Information Systems Special Interest Group on Education (SIGED)*, J Seruga (ed.), pp. 160-164.
5. Aliexsieieva, HM, Kravchenko, NV, Antonenko, OV & Horbatiuk, LV 2017, 'Vykorystannia ihrovykh tekhnolohii v protsesi profesiinoi pidhotovky studentiv pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity (The use of game technologies in the process of professional training of students of pedagogical institutions of higher education)', *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh inzheneriv-pedahohiv*. Dostupno: <https://www.researchgate.net/publication/334173532_VIKORISTANNA_IGROVIH_TEHNOLOGIJ_V_PROCESI_PROFESIJNOI_PIDGOTOVKI_STUDENTIV_PEDAGOGICNIH_ZAKLADIV_VISOI_OSVITI>. [20 Liutyi 2023].
6. Al-Azavi, R, Al-Faliti, F & Al-Blushi, M 2016, 'Osvitnia heimifikatsiia proty ihrovoho navchannia: porivnialne doslidzhennia (Educational gamification versus game-based learning: a comparative study)', *Mizhnarodnyi zhurnal innovatsii, menedzhmentu ta tekhnolohii*, c. 131–136. Dostupno: <<https://doi.org/10.18178/ijimt.2016.7.4.659>>. [20 Liutyi 2023].
7. Bykov, Vlu 2019, *Tsyfrova transformatsiia suspilstva i rozvytok kompiuterno-tekhnolohichnoi platformy osvity i nauky Ukrainy (Digital transformation of society and the development of the computer-technological platform of education and science of Ukraine)*. Natsionalnyi aviatsiinyi universytet. Dostupno: <<https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/44333>>. [20 Liutyi 2023].
8. Honcharova, NO 2016, 'Vykorystannia ihrovykh tekhnolohii v STEM-osviti (Using gaming technologies in STEM education)', *Novi tekhnolohii navchannia: nauk.-metod. zb. Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy*, Kyiv, Vyp. 88, Chastyna 2, c. 160–163.
9. Machynska, NI 2011, 'Vprovadzhennia ihrovykh tekhnolohii navchannia u praktyku pidhotovky maibutnikh mahistriv (Implementation of game learning technologies in the practice of training future masters)', *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"*, s. 18–22. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2011_158_146_5>. [20 Liutyi 2023].
10. Mykhailovskyi, DA 2022, 'Heimifikatsiia urokiv informatyky, yak zasib vyvchennia movy prohamuvannia Java v zakladakh zahalnoi serednoi osvity (Gamification of computer science lessons as a means of learning the java programming language in general secondary education institutions)', *In The 14 th International scientific and practical conference "Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects" MDPC Publishing, Berlin, Germany*, s. 279-283. Dostupno: <<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/42955/1/MODERN-%20%Do%91%Do%B5%D1%80%Do%BB%D1%96%Do%BD.pdf>>. [20 Liutyi 2023].
11. Prykhodkina, NO 2020, 'Heimifikatsiia yak efektyvna tekhnolohiia rozvytku mediahramotnosti uchniv: dosvid SShA (Gamification as an effective technology for developing students' media literacy: the experience of the USA)', *Zbirnyk naukovykh prats "Pedahohichni nauky"*, (92), c. 84-90. Dostupno: <<https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-92-14>>. [20 Liutyi 2023].
12. Romaniuk, IM 2013, 'Vykorystannia ihrovykh tekhnolohii u vyshchii shkoli (Use of game technologies in higher education)', *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy : zb. nauk. Prats*, Kyiv: NUOU Vyp.6, s. 131-136.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Аташкаде Руслана Вадимівна	кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії гуманітарних наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна) E-mail : brvbrv5@gmail.com ORCID : 0000-0001-5349-9579
Білоус Світлана Іванівна	кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна) E-mail : sbilous7@gmail.com ORCID : 0000-0002-3681-2540
Бубон Тетяна Володимирівна	викладач кафедри філософії, Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського” (Київ, Україна) E-mail : titanka77@gmail.com ORCID : 0000-0001-6427-4180
Вербовецький Дмитро Володимирович	аспірант, Інститут цифровізації освіти Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна) E-mail : verbovetskyj.dv@gmail.com ORCID : 0000-0002-4716-9968
Верещагін Олег Юрійович	аспірант кафедри філософії, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Харків, Україна) E-mail : vndesign.oleg@gmail.com ORCID : 0009-0006-2515-7698
Галицький Олександр Вадимович	кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри комп’ютерної та програмної інженерії, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна) E-mail : o.v.galutskyi@u_pu.edu.ua ORCID : 0000-0002-7694-3019
Ігнат’єв Віталій Аркадійович	кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін №1, Донецький національний медичний університет (Кропивницький, Україна) E-mail : va.ignatyev@gmail.com ORCID : 0000-0002-0635-6580
Кивлюк Ігор Миколайович	аспірант кафедри філософії, соціології та політології, Державний торговельно-економічний університет (Київ, Україна) E-mail : i.kyvlyuk@knu.edu.ua ORCID : 0000-0002-1092-9126
Кучеренко Інна Іванівна	кандидат педагогічних наук, доцент, заступник начальника навчально-методичного відділу, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця (Київ, Україна) E-mail : innanmu2018@gmail.com ORCID : 0000-0002-0734-6544

-
- Лозовицький Василь
Миколайович** кандидат богословських наук, доцент, завідувач кафедри Священного Писання і богослов'я, Волинська православна богословська академія Православної Церкви України (Луцьк, Україна)
E-mail : lozovutskiy@gmail.com
ORCID : [0000-0001-5645-4309](https://orcid.org/0000-0001-5645-4309)
-
- Луценко Ірина
Олексіївна** доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку дитини та дошкільної освіти, Інститут проблем виховання НАПН України (Київ, Україна)
E-mail : sofiras@ukr.net
ORCID : [0000-0001-8360-9943](https://orcid.org/0000-0001-8360-9943)
-
- Микитенко Павло
Васильович** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри медичної і біологічної фізики та інформатики, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (Київ, Україна)
E-mail : mikitenko_p@npu.edu.ua
ORCID : [0000-0003-1188-4334](https://orcid.org/0000-0003-1188-4334)
-
- Новіков Борис
Володимирович** доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, Національний технічний університет України "КПІ ім. Ігоря Сікорського" (Київ, Україна)
E-mail : 1948novikov@gmail.com
ORCID : [0000-0002-8850-315X](https://orcid.org/0000-0002-8850-315X)
-
- Новосад Марія
Гнатівна** кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)
E-mail : novosadmg@ukr.net
ORCID : [0000-0001-9446-0515](https://orcid.org/0000-0001-9446-0515)
-
- Потіщук Ольга
Олегівна** кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Київ, Україна)
E-mail : potya@ukr.net
ORCID : [0000-0001-9767-237X](https://orcid.org/0000-0001-9767-237X)
-
- Рохман Богдан
Михайлович** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)
E-mail : bogdan.rokhman@pnu.edu.ua
ORCID : [0000-0002-6684-4674](https://orcid.org/0000-0002-6684-4674)
-
- Савчук Олег Ігорович** кандидат філософських наук, завідувач кафедри богослов'я та суспільствознавчих дисциплін імені академіка УАН отця Івана Луцького, ЗВО "Університет Короля Данила" (Івано-Франківськ, Україна)
E-mail : savvok1979@gmail.com
ORCID : [0000-0002-5855-1628](https://orcid.org/0000-0002-5855-1628)
-

AUTHORS

Ruslana Atashkadeh	PhD in Philosophy, Associate Professor of the Philosophy of Humanities Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : brvbrv5@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0001-5349-9579
Svitlana Bilous	PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine) <i>E-mail</i> : sbilous7@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-3681-2540
Tetiana Bubon	Lecturer of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : titanka77@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0001-6427-4180
Dmytro Verbovetskyi	PhD student, Institute for Digitalization of Education National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : verbovetskyi.dv@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-4716-9968
Oleh Vereshchahin	PhD student of the Department of Philosophy, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : vndesign.oleg@gmail.com <i>ORCID</i> : 0009-0006-2515-7698
Oleksandr Halytskyi	PhD in Pedagogy, Senior Lecturer, Department of Computer and Software Engineering, Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : o.v.galutskyi@upu.edu.ua <i>ORCID</i> : 0000-0002-7694-3019
Vitalii Ihnatiev	PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Language and Humanities № 1, Donetsk National Medical University (Kropivnytskyi, Ukraine) <i>E-mail</i> : va.ignatyev@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-0635-6580
Ihor Kyvliuk	PhD student of the Department of Philosophy, sociology and political science, State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : i.kyvlyuk@knute.edu.ua <i>ORCID</i> : 0000-0002-1092-9126
Inna Kucherenko	PhD in Pedagogy, Associate professor, Deputy Head of the Educational and Methodological Department, Bogomolets National Medical University (Kyiv, Ukraine) <i>E-mail</i> : innanmu2018@gmail.com <i>ORCID</i> : 0000-0002-0734-6544

-
- Vasyl Lozovytskyi** PhD in Theology, Associate Professor, Head of the Department of Holy Scripture and Theology, Volyn Orthodox Theological Academy (VOTA) Orthodox Church of Ukraine (Lutsk, Ukraine)
E-mail : lozovutskiy@gmail.com
ORCID : [0000-0001-5645-4309](https://orcid.org/0000-0001-5645-4309)
-
- Iryna Lutsenko** Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Senior Researcher of the Laboratory of Preschool Education and Upbringing of the Center for Early Child Development and Preschool Education, Institute of Education Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
E-mail : sofiras@ukr.net
ORCID : [0000-0001-8360-9943](https://orcid.org/0000-0001-8360-9943)
-
- Pavlo Mykytenko** PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Medical and Biological Physics and Informatics, Bogomolets National Medical University (Kyiv, Ukraine)
E-mail : mikitenko_p@npu.edu.ua
ORCID : [0000-0003-1188-4334](https://orcid.org/0000-0003-1188-4334)
-
- Boris Novikov** Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute Igor Sikorsky” (Kyiv, Ukraine)
E-mail : 1948novikov@gmail.com
ORCID : [0000-0002-8850-315X](https://orcid.org/0000-0002-8850-315X)
-
- Maria Novosad** PhD in Art History, Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
E-mail : novosadmg@ukr.net
ORCID : [0000-0001-9446-0515](https://orcid.org/0000-0001-9446-0515)
-
- Olha Potishchuk** PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” (Kyiv, Ukraine)
E-mail : potya@ukr.net
ORCID : [0000-0001-9767-237X](https://orcid.org/0000-0001-9767-237X)
-
- Bohdan Rokhman** PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
E-mail : bogdan.rokhman@pnu.edu.ua
ORCID : [0000-0002-6684-4674](https://orcid.org/0000-0002-6684-4674)
-
- Oleh Savchuk** PhD in Philosophy, Head of the Department of Theology and Social Sciences named after Academician Father Ivan Lutskyi of the Ukrainian Academy of Sciences, Institution of Higher Education “King Danylo University” (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
E-mail : savvok1979@gmail.com
ORCID : [0000-0002-5855-1628](https://orcid.org/0000-0002-5855-1628)
-

**ІНДЕКСУВАННЯ ВИДАННЯ
“ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”**

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ ДО НАУКОВОГО ВИДАННЯ “ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”

1. Мова написання рукопису статті: українська, російська, англійська, німецька, французька, польська.
2. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції *journal.discourse@gmail.com* у форматі “Автор-Назвастатті.doc”.
3. Рукопис статті, підписаний авторами, супроводжується:
 - зовнішньою рецензією (для авторів без вченого ступеня) із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), завіреною печаткою;
 - якщо рукопис публікується іноземною мовою, стаття супроводжується перекладом завіреним фахівцем з іноземної мови (бюро перекладів, або викладачем ВНЗ іноземної мови);
 - розширеною анотацією (двома мовами, одна з яких англійська) в залежності від мови написання рукопису статті (додаток 2);
 - відомостями про автора (авторів) (додатку 1).
4. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Авторський текст не має бути опублікованим раніше та не бути перекладом раніше опублікованої статті. За зміст статті та інформаційне наповнення несе відповідальність автор (автори) статті та рецензенти.
5. Форма подання статті:
 - обсяг рукопису – 20-24 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків), включаючи рисунки та таблиці;
 - кількість співавторів – не більше чотирьох, як виняток до п’яти;
 - стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора *Microsoft Word for Windows®* (версії 97, 2000, XP, 2003, 2007) або сумісного редактора;
 - рукопис повинен мати наскрізну нумерацію сторінок із вільним розміщенням нумерації в листі;
 - формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – “книжна”; поля: ліворуч – 2,5 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; інтервал між рядками – 1,5 пт.; інтервал між абзацами “до”, “після” – 0 пт.; відступи “праворуч”, “ліворуч” – 0 пт.; відступ першої строчки – 1,27 см;
 - рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об’єкт. Положення об’єкта – “в тексті”;
 - рисунки, створені у вбудованому у *Microsoft Word* редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об’єкти;
 - рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше посилання в тексті.
 - Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:
 - індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.);
 - ініціали та прізвища авторів у верхньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.). Порядок подання: ім’я, по батькові, прізвище;
 - науковий ступінь, вчене звання (Time New Roman, 12 пт.);
 - електронна пошта автора;
 - *порожній рядок*;
 - назва статті – великими літерами, по центру, українською (або регіональною мовою) та англійською мовами (Time New Roman, 14 пт., жирний). Назва статті
 - подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
 - *порожній рядок*;
 - анотація (Time New Roman, 12 пт., курсив) (додаток 2);

- порожній рядок;
 - ключові слова (3-10 слів) українською, або регіональною мовою та англійською мовами (Time New Roman, 12 пт., курсив);
 - Основний текст статті повинен містити наступні рубрики:
 - актуальність теми дослідження (Time New Roman, 14 пт.);
 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями (Time New Roman, 14 пт.);
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття (Time New Roman, 14 пт.);
 - постановка завдання (Time New Roman, 14 пт.);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів (Time New Roman, 14 пт.);
 - висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку (Time New Roman, 14 пт.).
 - порожній рядок;
 - Список використаних джерел (Time New Roman, 12 пт., жирний, по центру)
 - References (Time New Roman, 12 пт., жирний, по центру);
 - надійшла стаття до редакції у нижньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);
 - бібліографічний опис для цитування (Time New Roman, 12 пт.) (додаток3).
6. Літературні джерела, що цитуються, повинні бути пронумеровані. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...". Список літератури наводиться наприкінці статті у алфавітному порядку на мові оригіналу, відповідно до Harvard Referencing style (гуманітарні науки та суспільні науки) – (http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16051/22/Harvard_Referencing_style.PDF).
7. Список літератури транслітерується латинськими літерами (References). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у дужках.

Автор (автори) може бути ознайомлений з коректурою статті. Зміна верстки автором, за виключенням виправлення помилок, не допускається. Виправлену та підписану коректуру слід повернути до редакції протягом двох днів після її отримання.

Рішення про можливість публікації статті приймає редколегія та незалежні рецензенти.

Робота, що не відповідає вищезазначеним вимогам, буде повернена відповідальним секретарем редколегії.

Додаток 1

Відомості про автора (авторів)

	Українською мовою	Англійською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра		
Місце роботи (вищий навчальний заклад, кафедра без скорочень)		
Сфера наукових інтересів		
Джерело фінансування, напр., "Виконано за грантом <i>назва</i> , №..., НДР №..." або інше.		
Адреса надсилання видання		
Електронна адреса		
Номер мобільного телефону		
ID (у системі наукової ідентифікації)	Якщо є, або ж зареєструватися	
ORCID (http://orcid.org/)	Обов'язково	
Назва статті		

Додаток 2

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ АНОТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження.
Постановка проблеми.
Аналіз останніх досліджень і публікацій.
Постановка завдання.
Виклад основного матеріалу.
Висновки.
Ключові слова:

Urgency of the research.
Target setting.
Actual scientific researches and issues analysis.
The research objective.
The statement of basic materials.
Conclusions.
Keywords:

Додаток 3

Бібліографічний опис для цитування:

Петренко, ТГ & Бойко, ВВ 2017, 'Вплив соціуму на девіантну поведінку дітей та молоді', *Освітній дискурс : збірник наукових праць*, № 1 (1). с. 15-21.

Наукове видання

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Випуск 43(1-3), 2023

Scientific edition

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Volume 43(1-3), 2023

Шеф-редактор: В. П. Андрущенко
Головний редактор: О. П. Кивлюк
Відповідальний редактор: І. О. Мордоус

Співзасновники:

ТОВ “Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Підписано до друку 24 квітня 2023 р.
Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 9,1. Наклад 300 пр. Зам. № 82

Друк:
ФОП Корзун Д.Ю.
21027, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
тел.: (0432) 69-67-69, 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail: tvory2009@gmail.com
<http://www.tvoru.com.ua>